

**ALIKHAN
BUKEIKHAN
UNIVERSITY**

**«ТҰРАҚТЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
МЕН ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ»**

XI Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

2025 ЖЫЛҒЫ 21-22 СӘУІР

МАТЕРИАЛЫ

XI-ой Международной научно-практической конференции

**«СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК И
ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ»**

21-22 апреля 2025 года

PROCEEDINGS

of the XI-International scientific and practical conference

**«CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF TECHNICAL SCIENCES AND
ECONOMICS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**

April 21-22, 2025

Семей, 2025

УДК 62+33
ББК 3+65
С 56

Под общей редакцией профессора Ш.А. Курманбаевой

Ответственный редактор: доктор философии (PhD), М.Б. Молдажанов

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК И ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
[текст]: материалы XI-й Международной научно-практической конференции / под общ. ред. проф. Ш.А. Курманбаевой – Семей: Alikhan Bokeikhan University, 2025. – 114 с.

ISBN 978-601-08-5131-3

В сборнике включены доклады участников Международной научно-практической конференции, в том числе зарубежных ученых и ВУЗов Казахстана. Тематика докладов посвящена актуальным проблемам развития технических наук и социально-экономических явлений в условиях устойчивого развития. Адресуется научным сотрудникам, преподавателям, докторантам, магистрантам и студентам ВУЗов, а также практическим работникам.

УДК 62+33
ББК 3+65

Редакционная коллегия:

В. Благоев, В.В. Мищенко, Т.А. Тюленева, А.С. Койчубаев,
М.О. Искакова, А.К. Кайшатаева, А.А. Орынбасарова

*Редакционная коллегия не несет ответственности за содержание
представленных авторами тезисов*

ISBN 978-601-08-5131-3

© УО «Alikhan Bokeikhan University»

О Г Л А В Л Е Н И Е

Направление 1 – Циркулярная экономика и устойчивое развитие

1-ші бағыт – Айналымды экономика және тұрақты даму

Маруашвили А.А., Измайлов А.М.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ МЕЖДУ РОССИЕЙ, ГРУЗИЕЙ И
КАЗАХСТАНОМ 6

Мирзоев Н.С., Измайлов А.М.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ
АЗЕРБАЙДЖАНОМ И РОССИЕЙ 8

Болсынбекова Г.А.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ РОЛІ..... 10

Рамазанова К.Б., Дюсембинова Ж.С.

О НЕКОТОРЫХ МЕРАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ЦИРКУЛЯРНОЙ
ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ 13

Кусаинова А.Б.

ЦИРКУЛЯРНАЯ ЭКОНОМИКА В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН: СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ЭФФЕКТИВНОГО
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ 16

Ершова А.А., Неучева О.Е., Михайлов В.С.

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ РЕФОРМЫ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ РОССИИ 20

Кузютина А.А., Цуголь З.М., Корягина Е.А.

ВЛИЯНИЕ МЕХАНИЗМА БАНКРОТСТВА НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ 23

Мусс А.Д., Сальникова Т.С., Соломенцев А.С.

БЕДНОСТЬ И НЕРАВЕНСТВО И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ 25

Сидоренко А.А.¹, Лобанова Ю.С.², Беляев К.И.³ 28

ВЛИЯНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
РОСТ..... 28

Хорошилова К.С., Лейсле А.С., Федотов Д.К.

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА СТИМУЛИРОВАНИЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА..... 31

Шарипов Ф.Ф., Вознюк А.А., Шумилов А.В.

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА СТИМУЛИРОВАНИЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА..... 33

Шарипов Ф.Ф., Вознюк А.А., Шумилов А.В.

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ НА СТИМУЛИРОВАНИЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА..... 36

Кыдыкова Л.К.

ӨЗІН - ӨЗІ ТАҢУ СТУДЕНТ ТҰЛҒАСЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ 38

Нурмухамбетов И.Ш.

ПОНЯТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ 41

Түркменбаева А.Ж.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ КӘСІБИ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 43

Ибадуллаева Г.Т.

ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ ТӘЖІРИБЕСІ..... 45

Абыхарова А.М.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДІҢ ИКЕМДІ
КОММУНИКАТИВТІДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 49

Толлеуов А.Б.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА В
УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ 50

Балгинбаева М.Т.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ КОНТЕКСІНДЕГІ РЕФЛЕКСИЯ МЕН
РЕФЛЕКСИВТІК МӘДЕНИЕТТІҢ ҚҰРЛЫМЫ МЕН МӘНІ..... 54

Турсынова А.Қ.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚ ҮДЕРІСІНДЕ ТЬЮТОРЛЫҚ
ҚЫЗМЕТТІҢ РӨЛІ 56

**Направление 2 – Инновационное развитие как инструмент повышения
инвестиционной привлекательности региона**

**2-ші бағыт – Инновациялық даму өңірдің инвестициялық тартымдылығын арттыру
құралы ретінде**

Ширяева Д.В.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТА
РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОСИСТЕМЫ РЫНКА МЕДИЦИНСКОЙ
ТЕХНИКИ 59

Кшнякин П.А.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОСИСТЕМЫ РЫНКА МЕДИЦИНСКОЙ ТЕХНИКИ 61

Шойбакова Е.О.

КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БАНКОВСКИХ УСЛУГ 63

Каширова М.Э., Слесарева М.В., Альшевский В.Н.

ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И СПОСОБЫ
ПОВЫШЕНИЯ..... 66

Мырзағали А.М.

КӘСІПОРЫННЫҢ ӨНДІРІСТІК ӘЛЕУЕТІНІҢ НЕГІЗГІ ЭЛЕМЕНТТЕРІ МЕН
БАҒАСЫ..... 68

Сейтханова А.М.

ЖҮРГІЗІЛЕТІН АССОРТИМЕНТТІК САЯСАТТЫҢ КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫ

НӘТИЖЕСІНЕ ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІН ТАЛДАУ	72
Бейсентай Ә.Қ.	
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАР ҚЫЗМЕТІНДЕ ШЕТЕЛДІК КОМПАНИЯЛАРДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ТӘЖІРИБЕСІН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	76
Ақшалов Ж.А.	
ҰЙЫМДАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗІРГІ КӨЗҚАРАСЫ (ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ)	79
Молданиязов Е.Р.	
ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТИПОВ ПРОИЗВОДСТВА	83
Есімханов Т.Қ.	
ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ ФАКТОРЛАРЫ	86
Стыбаев Е.Б.	
ПЕРСОНАЛДЫ ДАМУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ НЕГІЗІ: ҚАҒИДАЛАРЫ, ӘДІСТЕРІ МЕН МІНДЕТТЕРІ	90
Төлегенұлы Е.	
ӨНДІРІСТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР	93
Жакиев Т.Н.	
МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖЕРОВ СРЕДНЕГО ЗВЕНА НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНЦИЙ	97
 Направление 3 – Современное состояние развития технических наук	
3-ші бағыт – Техникалық ғылымдарды дамытудың қазіргі жағдайы	
 Канафин А.Б.	
ОТКРЫТЫЙ КОД - УСТОЙЧИВОЕ БУДУЩЕЕ: СИМБИОЗ ТЕХНОЛОГИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГА	100
Bekturganov A.B.	
DEVELOPMENT OF AN EARLY DETECTION MODEL FOR DDOS ATTACKS BASED ON NETWORK TRAFFIC ANALYSIS	103
Жылқыбаев Т.С., Золотов А.Д.	
НЕЙРОСЕТЕВЫЕ АЛГОРИТМЫ В АВТОМАТИЗАЦИИ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ	109
Жумагелдин Ж.Т.	
ПРИМЕНЕНИЕ 3D-МОДЕЛИРОВАНИЯ И ВИРТУАЛЬНЫХ ТУРОВ	112

Направление 1 – Циркулярная экономика и устойчивое развитие

1-ші бағыт – Айналымды экономика және тұрақты даму

Маруашвили А.А.¹, Измайлов А.М.^{2,3}

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ МЕЖДУ РОССИЕЙ, ГРУЗИЕЙ И КАЗАХСТАНОМ

¹академический доктор экономики,
зам.декана факультета бизнес-администрирования и социальных наук,
Новый ВУЗ, г. Тбилиси, Грузия
annamaruashvili@mail.ru

²кандидат экономических наук,
доцент кафедры научных и инновационных технологий в здравоохранении,
Самарский государственный медицинский университет, г.Самара, Россия
airick73@mail.ru

³кандидат экономических наук, доцент кафедры цифровой экономики, Поволжский
государственный университет телекоммуникаций и информатики, г.Самара, Россия
airick73@mail.ru

Фармацевтическая отрасль относится к одной из наиболее значимых и перспективных в контексте стремления к устойчивому развитию государства [1]. В период существования СССР фармацевтическая отрасль во многом самостоятельно обеспечивала себя всеми необходимыми видами фармацевтических субстанций и активных фармацевтических ингредиентов. Кроме того, была налажена системы разработки, испытания апробации и выпуска готовой продукции в целях обеспечения нужд населения и системы здравоохранения. Серьезным преимуществом фармацевтической отрасли СССР можно было считать возможность доступа к широкому спектру необходимого для производства сырья (прежде всего растительного и животного происхождения), обеспечиваемого прежде всего богатством и многообразием флоры и фауны большой страны. Многие виды сырья и ингредиенты могли производиться только в отдельных регионах государства, и в последствии переправляться в другие концы страны для дальнейшей обработки и использования в изготовлении лекарственных препаратов.

Однако, распад Советского Союза нанес тяжелый удар по ранее существовавшей единой фармацевтической промышленности [2]. Возникновение на месте СССР отдельных государств: РФ, Грузии и Казахстана разделило некогда единую систему на три совершенно разных и самостоятельных отрасли в рамках СНГ. Каждая страна по-своему уникальна и обладает определенными конкурентными преимуществами в рамках получения необходимых в фармацевтическом производстве видов сырья [3]. Но, не смотря на то, что у каждой из стран сейчас своя собственная фармацевтическая отрасль, существуют перспективные направления сотрудничества, позволяющие таким странам как Россия, Казахстан и Грузия получать

взаимную выгоду. Во всех трех странах наблюдается рост спроса на фармацевтическую продукцию, особенно на современные и инновационные лекарства.

Среди подобных перспективных направления сотрудничества можно выделить следующие:

1. Создание совместных фармацевтических предприятий. Совместные предприятия разных стран могут позволить объединить сильные стороны фармацевтических отраслей каждой из стран. К примеру, у Российской Федерации сегодня отмечается относительно развитая научная база, наличие опыта в производстве вакцин и биопрепаратов, а также значительные производственные мощности. В Грузии на сегодняшний день отмечается благоприятный инвестиционный климат, стратегически удобное географическое положение, а также наличие потенциала производства фармацевтической продукции по европейским стандартам. В Казахстане сегодня отмечается наличие государственной поддержки развития фармацевтической отрасли, а также участие в ЕАЭС и общие стандарты с Россией.

2. Трансфер технологий для производства фармацевтической продукции. Отрасль с большим научным потенциалом может служить донором технологий для отраслей других стран.

3. Гармонизация нормативно-правового регулирования процессов разработки, испытания и производства фармацевтической продукции в рамках реализации совместного отраслевого развития. Здесь речь идет о том, что межгосударственное сотрудничество в рамках развития фармацевтической отрасли может основываться на унификации ключевых требований и условий развития.

4. Оптимизация логистических цепочек. В рамках данного направления вероятно использование географического положения Грузии для создания логистического хаба для поставок фармацевтической продукции в регион.

Среди ключевых областей сотрудничества в данном направлении можно выделить производство дженериков, производство вакцин, биопрепаратов, фармацевтических субстанций и активных фармацевтических ингредиентов.

Среди факторов, способных препятствовать данным межгосударственным отраслевым инициативам можно выделить такие как несоответствия в нормативно-правовом регулировании в отраслях разных государств, возможны конкуренция между производителями, различные геополитические факторы, а также финансовые риски.

Список использованной литературы:

1. Измайлов, А. М. НИОКР как элемент подготовки кадров для фармацевтической отрасли / А. М. Измайлов // Актуальные проблемы и перспективы фармацевтической науки и практики : Материалы V Международной научно-практической конференции, посвященной 45-летию фармацевтического факультета, Кемерово, 22 ноября 2024 года. – Кемерово: КемГУ, 2024. – С. 43-47.

2. Измайлов, А. М. Развитие Отечественной фармацевтической промышленности в свете цифровизации / А. М. Измайлов // Актуальные проблемы информатики, радиотехники и связи : материалы XXX Российской научно-технической конференции, Самара, 28 февраля – 032023 года. – Самара: Поволжский государственный университет телекоммуникаций и информатики, 2023. – С. 257-258.

3. Королькова, Д. В. Состояние и перспективы развития фармацевтического рынка в России / Д. В. Королькова, А. М. Терехов // Современные проблемы экономики и управления : Материалы Международной научно-практической конференции. Сборник научных статей в 4-х томах, Москва, 24 ноября 2023 года. – Москва: Российский государственный социальный университет, 2023. – С. 177-179.

Мирзоев Н.С.¹, Измайлов А.М.^{2,3}

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И РОССИЕЙ

¹PhD в области экономических наук,
доцент, декан факультета «Бизнес и управление»,
Западно-Каспийский университет, г. Баку, Азербайджан
mirzoev.n@mail.ru; natiq.mirzeyev.2024@wcu.edu.az

²кандидат экономических наук,
доцент кафедры научных и инновационных технологий в здравоохранении,
Самарский государственный медицинский университет, г. Самара, Россия
airick73@mail.ru

³кандидат экономических наук, доцент кафедры цифровой экономики, Поволжский государственный университет телекоммуникаций и информатики, г. Самара, Россия
airick73@mail.ru

На сегодняшний день можно выделить ряд ключевых проблем развития торгово-экономических взаимоотношений между Российской Федерацией и Азербайджаном. Во-первых, и Россия и Азербайджан обладают своими экономическими интересами на Кавказском регионе. Поэтому, будучи экономически развивающимися государствами, обе страны преследуют свои цели и задачи в освоении регионального рынка. В связи с этим, Российская Федерация и Азербайджан являются потенциальными конкурентами, вынужденными соперничать между собой в вопросах реализации товаров и услуг.

Российская Федерация является одним из ключевых поставщиков энергоносителей в Азербайджан. Данный тренд сформировался за длительный период налаживания торгово-экономических связей между странами. Однако, в последние годы со стороны Азербайджана наблюдается стремление к самостоятельному покрытию своих потребностей в энергоносителях. Данный ход не выгоден для России, что в свою очередь создает определенную напряженность в отношениях между государствами в экономическом плане.

В-третьих, у стран систематически расходятся мнения по поводу экономического сотрудничества с общими торговыми партнерами, такими как Турция, Иран, и пр.

В-четвертых, можно выделить такую проблему, как разногласия относительно некоторых аспектов общего исторического прошлого.

В-пятых, Азербайджан стремится сократить уровень зависимости от поставок продукции российского военно-промышленного комплекса, что также вносит определенную долю напряженности между странами.

Перспективы развития отношений между Россией и Азербайджаном зависят от решения существующих проблем и сотрудничества в различных областях. Важно продолжать диалог и поиск общих интересов для укрепления дружественных связей и стабильности в регионе.

Помимо проблем, которые могут негативно сказываться в развитии торгово-экономических отношений между двумя странами, также можно выделить определенные перспективы и положительные тенденции.

Однако, если продолжать раскрывать тему перспектив во взаимоотношениях двух стран можно выделить следующие направления (см.таблицу 1)

Таблица 1 - Перспективные направления развития взаимоотношений между Россией и Азербайджаном

№п/п	Направление	Характеристика
1.	Экономическое сотрудничество	Россия и Азербайджан имеют значительный потенциал для расширения экономического сотрудничества в таких областях, как торговля, инвестиции и транспорт.
2.	Гуманитарное сотрудничество	Сотрудничество в области обеспечения гуманитарной безопасности стран на взаимной основе
3.	Сотрудничество в обеспечении региональной безопасности	Сотрудничество в урегулировании возможных областей военного напряжения.
4.	Сотрудничество в развитии МТК	Сотрудничество в области развития международного транспортного коридора в целях обеспечения увеличивающихся объемов товарооборота между Россией и странами Ближнего Востока и Индией.

Источник: создано авторами по данным [1,2,3]

В представленной таблице отражены четыре ключевых, по мнению авторов работы, направления. Однако, отметим, что данных направлений может быть и больше.

Азербайджан придает большое значение развитию нефтяного сектора, и поэтому необходимо укреплять связи в направлении развития аграрного сектора.Этот процесс будет осуществляться быстрее как в Российской Федерации, так и в Азербайджане за счет цифровизации и внедрения новых технологий, а также обеспечит развитие сельских территорий.Поэтому с точки зрения устойчивого развития сельских территорий следует уточнить экономические и экологические требования к цифровым сельскохозяйственным

технологиям, а также исследовать устранение существующих и ожидаемых барьеров.[4]

Учитывая все условия и факторы, влияющие на развитие торгово-экономических, культурных и политических взаимоотношений между государствами существует определенная тенденция в увеличении объемов трафика товарооборота между странами.

Подводя итоги, можно сказать, что развитие торгово-экономических связей между Россией и Азербайджаном имеют большие перспективы, о чем свидетельствуют многие публикации экспертов, экономистов и ученых, исследующих данную тему.

Потенциал развития торгово-экономических связей между Россией и Азербайджаном во-многом зависит от вклада, который осуществляет каждый из субъектов, входящих в состав РФ.

Список использованной литературы:

4. Хажкасымова, Д. А. Современные международные экономические отношения: парадокс вектора движения к независимости и самостоятельности на примере Brexit / Д. А. Хажкасымова // Научные записки молодых исследователей. – 2023. – Т. 11, № 4. – С. 13-19. – EDN PINHOT.

5. Щербаченко, П. С. Цифровая экономика в России: современное состояние и перспективы развития / П. С. Щербаченко // Экономика и управление: проблемы, решения. – 2020. – Т. 1, № 6. – С. 135-139. – DOI 10.34684/ek.up.p.r.2020.06.01.018. – EDN FOBQRC.

6. Andriyanov V., Mirelemov H. IlhamEliyev. Gorkemliadamlarinheyati. M., 2007. 436 p. <https://az.sputniknews.ru/20201123/jeksp-ort-import-azerbaijan-vneshnjaja-torgovlja-425519215.html>

7. Rasul Anvar Balayev, Natig Sarhad Mirzayev. Digital agricultural technologies for sustainable rural development: opportunities and barriers. International Scientific Conference «Engineering for Rural Development». LLU, Jelgava, 25 – 27.05.2022p. 34-40. –DOI: 10.22616/ERDev.2022.21.TF009

Болсынбекова Г.А.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ РОЛІ

PhD докторы, Бизнес және басқару кафедрасының аға оқытушысы
Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан, Семей
bolsynbekovag@mail.ru

Мемлекеттің дүниежүзіндегі алатын орны оның экономикасының бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

Қазақстан экономикасының тағы бір негізгі мәселесі отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігі. Бәсекеге түсу қабілеті дегеніміз – қазақстандық кәсіпорындардың экспортқа шығарылатын өнімдерді өндіру қабілетін білдіреді.

Басқаша айтқанда, өңдеуші өнеркәсіптің өнімі осындай әлемдік стандарттарға сәйкес келуі керек және баға бойынша бәсекелесуге қабілетті болуы тиіс. Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында «Бәсекеге қабілетті Қазақстанға, бәсекеге қабілетті экономикаға, бәсекеге қабілетті ұлтқа» еліміздің экономикасының бәсекеге қабілеттілігін көтеру арқылы экономикалық өсудің жоғары деңгейіне жетуді» негізгі міндет ретінде айқындады. Еліміздің және оның кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігі әлемдік нарықта оның экспортының инновациясына байланысты, бұл барлық ұстанымдардың түрлерін төмендетеді, ресурстарды ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді, осылайша экономиканың жаңа үлгісін – инновациялық экономиканың қалыптасуына мүмкіндік береді.

Экономикадағы инновациялық белсенділік мемлекеттің белсенді ролімен тығыз байланысты. Сонымен қатар қазіргі кезде ғылыми-техникалық саясат кез келген мемлекеттің өндірістік дамуының мемлекеттік саясатының негізгі элементі болып табылады.

XX ғасырдың басында танымал экономист И.А. Шумпетер инновациялық қызметтің теоретикалық жүйелілік негізін қалаған болатын. И.А. Шумпетердің айтуынша «Мемлекеттік инновациялық саясатты мемлекеттің өндіріске жаңа өнімнің түрлері мен жаңа технологияны шығару мақсатында, сонымен қатар отандық тауарларды өткізу мақсатында мемлекеттің ықпал ету әдістерінің жиынтығы» [1,83-184].

Инновация – мемлекеттің экономикалық жүйесінің бір түрі болып табылады. Инновацияның жүзеге асырылуы көптеген факторларға байланысты. Инновация мемлекет тарапынан мемлекеттің экономикалық қызметі арқылы жүзеге асырылатындықтан, мемлекеттің функцияларын қарастыруымыз қажет.

Мемлекет экономиканың дамуына тікелей араласа отырып, өзінің мақсатты функцияларын айқындайды. Бұл функциялар экономикалық саясаттың стратегиялық бағыты, экономикалық ілгерілеудің материалдық, қаржылық және интеллектуалдық қамтылуы болып табылады. Дүниежүзінде инновациялық қызмет бүгінгі күні экономиканы модернизациялаудың бірден-бір талабы болып табылады және әлеуметтік үрдістің индустриалдық сатысы. Инновациялық қызметтің жүзеге асырылуында мемлекеттің ролі басым болады. Инновациялық жүйені реттеудегі мемлекеттің ролі туралы сұрақ нарықтық экономика жағдайында айқындауды қажет етеді. Себебі, инновациялық қызметтің негізі мемлекетпен байланысты, ал бұл қызмет өнімі сатылады, сатып алынады және кіріс келтіреді.

Инновацияны дамытудағы басты мәселе осы заманғы қауіп-қатерлер мен жаһандық ауқымдағы сипаты бар талаптарға сай келетін қауіпсіздік стратегиясының мәселелері, ол инновациялық экономиканы енгізу кезіндегі қауіпсіздік мәселесімен айқындалады. Сондықтан инновация экономикалық жағынан тиімді болғанымен адам өміріне, денсаулығына, ұлттық қауіпсіздікке зиян келтірмеуі тиіс. Мемлекет халықтың өмір сүру деңгейін жақсартып отырып, өзінің инновациялық қызметін экономикалық функциялар арқылы жүзеге асырады. Экономикалық функциялар елдің экономикасын дамытудың стратегиялық бағыттарын біріктіру арқылы жүзеге асырылады. Бұл функция

бөлу немесе нарықтық экономика ма соған байланысты. Бөлу экономикасы кезінде мемлекеттік меншіктің басымдылығы болады, мемлекет монополиялық әдіспен экономикалық қатынастарды басқарады, өндіріс көлемін, тауар айналымын, ресурстарды бөлуді тек экономиканы орталықтандырылған жүйе арқылы басқаруды анықтайды [2,18]. Мемлекет инновацияға басымдық бере отырып, сыртқы саясатын да соған қарап бейімдейді де, инновация аясындағы негізгі принциптерді айқындайтын инновациялық жағдайды жасаушы, стратегиялық-инновациялық функцияны жүзеге асырушы. Әсіресе, мемлекеттің инновациялық функциясының маңызы мемлекеттің дағдарыс, өтпелі кезеңдердегі және әлеуметтік жүйенің өзгеруі кезінде өседі.

Инновация мемлекеттің экономикалық қызметі негізінде жүзеге асырылатындығынан, мемлекеттің мәні анықталады және жүзеге асырылады, қоғаммен өзара қарым-қатынасы арқылы екендігін нақтылайды. И.В. Гетенің айтуы бойынша: «Функция – біздің ойымыз бойынша әрекеттің өмір сүруі» [3, 75]. Функция бұл қатынас, яғни бір тараптың бұл жағдайда мемлекеттің өзінің мәнін басқа қоғамға аударады. Мемлекет функциясы мемлекет қызметінің басты бағыты, онсыз мемлекет өмір сүре алмайды[4]. Бұл мемлекеттің белгілі экономикалық, саяси, экономикалық және тағы басқа салаларында тұрақты қалыптасқан қызметі.

Мемлекеттің міндеті – экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселелерінде катализатор әрі бастамашы болу және оларды инновациялық үрдістерге тарта отырып, сөйтіп, өндірістік және бәсекелестік әлеуетін құра әрі жақсартып отырып, жеке кәсіпорындарды жаңғыртуға көмектесу. Мемлекет өз функциясын жүзеге асыру арқылы қоғамды басқарудың алдында тұрған міндеттерді иеленеді, оның қызметі белгілі бір бағытқа ие болады. Мемлекеттің функциясы мемлекеттік биліктің әдістеріне тән белгілі бір нысанда жүзеге асырылады [5]. Қазіргі заманғы мемлекет әлсізденбейді, керісінше, өзінің экономикалық функциясын күшейтеді.

Мемлекеттің экономикалық функциясы регулятивтік, ынталандыратын, кеңес беру әрекеттерінен көрінеді. Экономикалық үрдістерді мемлекеттік реттеуде мемлекеттік биліктің жоғары органдары қатысады және жергілікті басқару органдары, сонымен қатар арнайы мекемелер қатысады. Мемлекеттің мемлекеттік аппаратының қызметін ұйымдастыра отырып, саяси, экономикалық және әлеуметтік функцияларды жүзеге асыра отырып, мемлекеттік орган болып табылмайтын мемлекеттік кәсіпорындардың және мекемелердің экономикалық қызметін реттейді.

А.С. Ибраева, мемлекеттік орган – биліктік өкілеттер берілген мемлекеттің функциясын жүзеге асыруға қатысатын мемлекеттің механизмінің элементі деп қарастырады [6].

Мемлекеттік басқаруда басқару қызметінің нысаны – маңызды элементтердің бірі, осы арқылы мемлекеттік органдардың уәкілеттілігі жүзеге асырылады. Басқару қызметінің нысандары басқару және функцияларды жүзеге асыру және олардың іске асуын қамтамасыз етудегі мемлекеттік органдардың белсенді қызметі. Әкімшілік әдістер мемлекеттік-басқару қызметінде маңызды орынды алады.

Дамыған елдерде инновациялық экономикаға көшу үшін біртұтас инновациялық жүйеге көшу қажеттігін түсінді. Бұл жүйе экономикаға және қоғамға қажетті өнімге, қызметке қатысты жаңа ғылымды қалыптастырады. Мемлекеттің инновация аясындағы ролін мемлекеттік органдар арқылы қарастыра отырып, бүгінгі күні инновацияның дамуы қазақстанда тек қана даму үстінде және инновациялық қызмет негізінде әрекет ететін өндірісті мемлекеттік қолдау қажеттігін көреміз.

Қорыта айтқанда, инновациялық жүйені қалыптастырудың бастапқы барысында, инновациялық кәсіпорындарды дамытудың бастапқы барысында жинақталған инновациялық инфрақұрылымның бөлігі болуы тиіс және инновациялық кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттің басты міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Пер. с нем. Автономова В.С., Любского М.С., Чепуренко А.Н. Общ.ред. А.Г. Милейковского. – М.: «Прогресс», 1982. – 456 с
2. Ермухаметова С.Р. Қазақстанның инновациялық дамуының құқықтық негіздері: монография / С.Р. Ермухаметова. – Алматы: Қазақ университеті, 2020 – 154 б.
3. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. – 3-е изд., доп. – М.: Изд-во ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
4. Келле В.Ж. Функции государства в научно-технической сфере: Россия и мировой опыт // ИИЕТ РАН. Годичная научная конференция 1998. – М.: ИИЕТ РАН, 1999. – С.178-183.
5. Теория государства и права // под ред. Корельского В.Я и Перевалова В.Д. – М: Норма, 1997. – 570 с
6. Ибраева А.С., Ибраев Н.С. Теория государства и права: Учебно-методическое пособие. – Алматы: Оркениет, 2000.

Рамазанова К.Б.¹, Дюсембинова Ж.С.²

О НЕКОТОРЫХ МЕРАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ

¹магистр по специальности 6N0507-«Менеджмент»,
старший преподаватель кафедры Бизнес и управление,
Alikhan Bokeikhan University, г.Семей, Kaptur1960@mail.ru

²магистр по специальности 6N0507-«Менеджмент»
старший преподаватель кафедры Бизнес и управление
Alikhan Bokeikhan University, г.Семей, zh.dyusembinova@abu.edu.kz

В современных условиях устойчивого развития экономики на фоне истощения природных ресурсов и ухудшающегося загрязнения окружающей среды необходимость внедрения моделей циркулярной экономики становится перспективным решением для экономики регионов, всей страны и всего

человечества. Переход к циркулярной экономике, как экономике замкнутого цикла - одна из приоритетных направлений и один из драйверов сегодняшнего дня экономического развития во всем мире.

Опыт таких стран, как Япония, Китай и стран Европы, показывает, что циркулярная экономика становится движущей силой общества и способствует развитию экономики. В этих странах государство оказывает поддержку и активно стимулирует развитие циркулярных бизнес-моделей за счет инвестиций, налоговых льгот и создания нормативной базы, что позволяет эффективно интегрировать инновации и экологические стандарты в региональную угрозу [1, с.222].

В Казахстане циркулярная экономика признана приоритетным направлением государственной политики, направленной на снижение нагрузки предприятий и достижение целей развития. Реализация этой модели требует решения ряда системных проблем, но уже предпринимаются шаги по адаптации международного опыта и активному развитию национальной нормативной базы [2, с.193].

Для стимулирования и поддержки перехода к циркулярной экономике в стране применяются различные налоговые и льготные меры, направленные на внедрение экологических технологий, поддержку переработки отходов, и развитие бизнеса в регионах.

В стране проводятся налоговые послабления для компаний, занимающихся переработкой отходов, особенно пластиковых, что способствует развитию инновационного внедрения и привлечению инвестиций в перерабатывающей отрасли.

Освобождение или снижение налогов на прибыль и НДС для предприятий, использующих вторичные материалы и внедряющих циркулярные бизнес-модели. Это создает стимулы для перехода от линейных моделей к замкнутому циклу производства и потребления.

Выделение государственных грантов и субсидии на развитие технологий переработки и создание мини-линий по переработке отходов непосредственно на местах их образования.

Введение депозитной системы для сбора и возврата пластиковых отходов, что стимулирует экономику и бизнес к отдельному сбору и повторному использованию материальных отходов.

Стимулирование «зеленых» инвестиций и технологий посредством налоговых преференций для компаний, внедряющих экологические решения, а также ускоренную амортизацию таких активов.

Поддержка через такие программы, направленные на причины возникновения культуры и повышение уровня переработки отходов (например, программа «Таза Казахстан»), что косвенно влияет на налоговую политику и льготы[3].

Несмотря на меры поддержки, в Казахстане наблюдаются проблемы с недостаточной перерабатывающей инфраструктурой, низкой вовлеченностью отдельных секторов и пробелами в законодательстве, что требует дополнения с представленной налоговой и нормативной базой для более эффективного

стимулирования циркулярной экономики.

Налоговые и льготные меры в Казахстане включают снижение налоговой нагрузки и предоставление субсидий перерабатывающим предприятиям, поддержку технологий развития и создание системы депозитов для сбора отходов. Эти меры направлены на создание экономических стимулов для развития циркулярной экономики, что обеспечивает устойчивое развитие регионов и снижение нагрузки на предприятия. Устойчивое развитие отрасли переработки отходов предполагает комплексную связь между собой трех компонентов: экологического, экономического и социального. Выгоды при переработке отходов представлены на рисунке 1.

Рисунок 1. Экономические выгоды при повторном использовании ОТХОДОВ

Вторичная переработка отходов, повторное использование материальных ресурсов, продление жизненного срока продукции, безотходное производство и в целом переход на формат замкнутого цикла - не просто модный тренд сегодня, а объективная необходимость будущего.

Циркулярная экономика - достаточно популярный инструмент как на международном рынке, так и в отечественных предприятиях. Сегодня практически все крупные предприятия, занимаются оптимизацией производства и внедрением экологических проектов.

Одним из таких примеров стало промышленное предприятие нашего региона ТОО «Казполиграф». ТОО «Казполиграф» - крупнейший производитель широкого спектра упаковочных материалов на территории Казахстана, Средней Азии и Сибири. Уникальность ТОО «Казполиграф» заключается в многообразии направленности, а именно в пяти основных направлениях: - производство гофротары, гибкой упаковки, картонной упаковки для жидких

пищевых продуктов, бумажные пакеты, бугорчатая литая тара.

Производство литой бугорчатой тары основано на переработке бумажных отходов (вторичное сырье). ТОО «Каполиграф» осуществляет полный цикл производства упаковки - от дизайна до доставки на склад заказчика[4].

Таким образом, переход к циркулярной модели экономики – это большая возможность для сохранения природных ресурсов, создания новых рабочих мест и повышения эффективности производственной деятельности и конкурентные преимущества предприятий.

Список использованной литературы:

1. Бекмурзаева Р.Х. Концепция циркулярной экономики: бизнес-стратегия развития экономики региона // Экономика и предпринимательство. 2021. № 8. С. 220–223.
2. Аушарипова Д.Е., Кулумбетова Л.Б. Циркулярная экономика как инструмент развития «зеленого» бизнеса в Казахстане. Вестник университета «Туран». 2020;(3):190-196.
3. <https://kisi.kz/ru/chto-takoe-chirkulyarnaya-ekonomika-i-kak-ona-razvivaetsya-v-kazahstane/>
4. Официальный сайт ТОО «Казполиграф» <https://kazpoligraf.kz>

Кусаинова А.Б.

ЦИРКУЛЯРНАЯ ЭКОНОМИКА В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ

Докторант специальности

8D04105 Экономика кафедры «Бизнес и управление»

Alikhan Bokeikhan University Казахстан, г. Семей

80_aliya@mail.ru

Научный руководитель: Шаяхметова Л.М,

доктор PhD, старший преподаватель кафедры «Бизнес и управление»

Alikhan Bokeikhan University Казахстан, г. Семей

В последние годы в Казахстане всё чаще обсуждают необходимость перехода к циркулярной экономике (экономика замкнутого цикла - модель, при которой ресурсы максимально эффективно используются, а отходы либо перерабатываются, либо повторно вовлекаются в экономический оборот). Это особенно актуально для пищевой промышленности, где ежедневно образуются значительные объемы органических отходов, которые в большинстве случаев не используются повторно, а выбрасываются. Такой подход приводит не только к расточительству ресурсов, но и наносит вред экологии. Здесь под пищевой промышленностью стоит подразумевать не только сами по себе продукты питания, продукты реализации в местах сдачи товаров потребителю, а также продукты пищевого обихода, тары, инструменты, которые прямо или косвенно

связаны с определениями «пищевая промышленность» и «пища»

Мы привыкли без особых потребительских и экологических соображений поглощать продукцию и утилизировать её после использования и утраты полезных свойств объекта потребления. В свою очередь циркулярная экономика помогает расширить горизонты знаний в области сохранения природных органических и неорганических ресурсов. Циркулярная экономика — это альтернатива традиционной линейной модели «взял – использовал – выбросил». В отличие от последней, циркулярная модель предполагает повторное использование, переработку и продление жизненного цикла материалов и продуктов. Это не только снижает нагрузку на природные ресурсы, но и позволяет бизнесу экономить средства и создавать новые рабочие места.

Пищевая промышленность в Казахстане — один из ключевых секторов экономики, формирующий значительную долю в структуре ВВП агропромышленного комплекса и обеспечивающий продовольственную безопасность страны. Однако эффективное функционирование этого сектора сталкивается с рядом вызовов, среди которых одной из наиболее острых проблем является утрата значительных объёмов продовольствия на разных этапах цепочки создания стоимости.

Согласно данным, основанным на международной методологии Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН (ФАО), в Казахстане около 18,7% всей пищевой продукции теряется до момента поступления в розничную торговлю. Эти потери распределяются следующим образом: 7,3% — на этапе сбора и первичной обработки, что часто связано с нехваткой современных сельскохозяйственных технологий и инфраструктуры; 1,5% — при транспортировке, из-за недостаточного контроля температурных режимов и логистических сбоев; 7,7% — при хранении, что обусловлено устаревшими складскими мощностями и отсутствием мониторинга микроклимата; и 3,5% — в процессе переработки, в том числе из-за неэффективной сортировки и брака продукции [1].

С экономической точки зрения, такие потери являются прямыми убытками для производителей, дистрибьюторов и государства, а также представляют собой утраченные ресурсы: вода, земля, энергия и труд, вложенные в производство. Более того, пищевые отходы формируют дополнительные затраты на утилизацию и усугубляют экологическую нагрузку, увеличивая выбросы парниковых газов на полигонах ТБО.

Эти факты подчёркивают необходимость разработки и внедрения национальных стратегий устойчивого развития (устойчивое развитие — это такой тип развития, при котором удовлетворяются потребности текущего поколения, не ставя под угрозу возможности будущих поколений удовлетворять свои потребности). Одним из ключевых инструментов здесь выступает циркулярная экономика, которая предполагает создание замкнутых производственно-сбытовых циклов, внедрение технологий повторного использования и утилизации, а также экономическое стимулирование предприятий, минимизирующих потери.

Одной из таких стратегий является сокращение пищевых отходов. Использование современных холодильных установок, цифровизация логистики (логистика — процесс управления потоками продукции от производителя до потребителя) и обучение персонала позволяют минимизировать потери продуктов. Например, компании в Алматы начали использовать системы мониторинга сроков годности, что снижает объем просроченной продукции (информация представлена с отчетов 2020 года, актуальна и в 2025 году) [2]:

- Magnum Cash&Carry — BI-аналитика и прогноз спроса;
- Coleman Kazakhstan — мерчандайзинг с контролем сроков годности;
- RG Brands — логистика с отслеживанием сроков через TMS-систему.

Другая стратегия — переработка органических отходов в компост (удобрение из перегнивших растительных остатков) или биогаз (газ, образующийся при разложении органики и используемый как топливо). Эти методы позволяют не только уменьшить количество мусора, но и получать экономическую выгоду: компост используется в сельском хозяйстве, а биогаз — как источник энергии [3]:

- Компостирование в Акмолинской области — установка для переработки органики в школах, больницах и общежитиях;
- Птицеферма: производство удобрений из куриного помета — линия переработки 5000 тонн в год;
- Городской полигон ТБО с калифорнийскими червями — биогумус и восстановление почв;
- Биогазовая установка (КазАТУ) — переработка агропромышленных отходов в биогаз;
- Национальные расчёты потенциала биогаза в Казахстане — до 2 млн тонн условного топлива в год

Важным направлением является экологичная упаковка. Многие компании переходят на биоразлагаемую тару (упаковка, разлагающаяся под воздействием микроорганизмов), либо предлагают потребителям многоразовые контейнеры. Такой подход снижает загрязнение окружающей среды и способствует формированию культуры осознанного потребления. Данное направление широко используется не только в Алматы, но также предлагается студенческим сообществом отдельных университетов Республики. Особым примером производства биоразлагаемой тары среди студенчества Казахстана является проект Восточно-Казахстанского технического университета (ВКТУ, г. Усть-Каменогорск) по производству тары для использования в быту и при приеме пищи, который они представили на международном соревновании студенческих бизнес-проектов «ENACTUS World Cup 2024», который именно в этом году проходил на территории Казахстан[4].

Не менее важным направлением в рамках циркулярной экономики является формирование устойчивого потребительского поведения через механизмы просвещения и экологического образования. С позиции экономики, потребительские предпочтения формируются не только под воздействием цен и доходов, но и через информационную асимметрию — ситуацию, при которой одни участники рынка (например, производители) обладают большей

осведомлённостью, чем другие (потребители). Устранение этой асимметрии через обучение, доступ к экологическим меткам, маркировке упаковки и кампании по информированию способствует формированию более рационального спроса.

В условиях Казахстана такие меры приобретают особое значение. Согласно Концепции по формированию экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024–2029 гг., государство впервые системно обозначило просвещение как приоритетную задачу устойчивого развития. В экономических терминах — это инвестиции в человеческий капитал, формирующие в долгосрочной перспективе экономию издержек на утилизацию, снижение потерь продовольствия, развитие «зелёного» потребления и спроса на экологически чистые товары.

Интеграция принципов циркулярной экономики в региональные стратегии развития Казахстана должна базироваться как на локальных ресурсных преимуществах, так и на анализе ранее реализованных проектов. Например, компостные установки в Акмолинской области, биогазовая инициатива КазАТУ, а также опыт использования органических отходов на птицефермах показали, что переработка пищевых и сельскохозяйственных остатков способна обеспечить не только экологический эффект, но и прямую экономическую выгоду [4].

В заключение, переход к циркулярной экономике в Казахстане, особенно в сфере пищевой промышленности, представляет собой необходимый шаг к более эффективному использованию ресурсов и снижению негативного влияния на экологию. Поскольку значительные объёмы органических отходов остаются непривлечёнными в экономический оборот, внедрение принципов циркулярной экономики позволит минимизировать расточительство и максимально использовать природные ресурсы. Такой подход не только способствует улучшению экологической ситуации, но и создает новые возможности для экономического роста, инноваций и устойчивого развития. Важно, чтобы потребители и производители начали осознавать свою ответственность и учитывали потребительские и экологические аспекты, что в итоге приведет к более устойчивой и гармоничной модели потребления и производства.

Список использованной литературы:

1. Метаданные показателя ЦУР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/upload/medialibrary/e96/smby5zl4smgofp1r3tkcx55kc36b2pc4/12.3.1.docx>.
2. Циркулярная экономика в Казахстане: возможности и вызовы [Электронный ресурс] / KPMG. – 2024. – Режим доступа: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/kz/pdf/2024/11/Circular-Economy-Executive-summary-KZ.pdf>.
3. Управление биоразлагаемыми отходами в Казахстане [Электронный ресурс] / SWITCH-Asia. – Режим доступа: https://www.switchasia.eu/site/assets/files/3607/biodegradable_waste_kazakhstan

[ru-1.pdf](#).

4. Метаболический анализ и стратегии циркулярной экономики для Алматы, Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.shiftingparadigms.nl/projects/almaty/?utm_source=.

Ершова А.А.¹, Неучева О.Е.², Михайлов В.С.³

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ РЕФОРМЫ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ РОССИИ

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.
ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

Налоговая реформа, с одной стороны, способствует обеспечению устойчивого экономического роста и перераспределению доходов в социальную сферу, с другой стороны, она может замедлять развитие отдельных отраслей экономики или регионов, если не соответствует потребностям рынка и предпринимательства [1-3].

Во-первых, налоговая реформа проводится в целях увеличения доходов государства, которые в дальнейшем направляются правительствами на финансирование некоммерческих услуг, развитие социальной инфраструктуры. Во-вторых, налоговая реформа способствует уменьшению экономического неравенства. Так, при установлении прогрессивной шкалы обложения доходов граждан происходит справедливое распределение богатства. В-третьих, налоговая реформа с целью стимулирования определенного экономического поведения или его предотвращения. В-четвертых, налоговая реформа может стимулировать повышение конкурентных преимуществ государства на международных рынках. В-пятых, налоговая реформа, направленная на установление налоговых льгот физическим лицам, способствует повышению их потребительских расходов, стимулировать спрос, что станет дополнительной возможностью роста бизнеса и, как следствие, экономического роста.

Любая налоговая реформа должна основываться на продуманном комплексе мер, их правильной реализации и мониторинге выполнения. Об успешном опыте влияния налоговых реформ на экономический рост в мировой практике говорят следующие факты. Снижение ряда налогов в начале 80-х годов в США обеспечило победу над стагфляцией путем стимулирования инвестиционной активности, что привело к росту ВВП, созданию новых

рабочих мест. Поступления налогов, снизившись в начале реформы, к концу ее возросли благодаря повышению экономической активности. Реформа корпоративного налогообложения в Ирландии 80-х годов в направлении снижения ставки налога на прибыль обеспечила приток прямых иностранных инвестиций и увеличение темпов экономического роста. Реформа косвенного налогообложения в Индии в 2017 году, направленная на объединение нескольких косвенных налогов, обусловила снижение административной нагрузки, сокращение масштабов теневого сектора экономики. Реформа налога на недвижимость в Новой Зеландии в 1980 году устранила диспропорции на рынках землепользования и жилья, сократив объемы спекулятивных сделок на них и улучшив финансовое положение домовладельцев с низким уровнем доходов.

В Российской Федерации в период 2019-2021 гг. был проведен ряд налоговых реформ, целью которых являлись повышение собираемости налогов в бюджет государства и регионов и улучшение инвестиционного климата: повышение ставки НДС с 18 до 20 процентов; во-вторых, снижение ставки налога на прибыль с дивидендов с 15 до 13 процентов для отечественных компаний и с 15 до 5 процентов – для зарубежных; введение налоговых льгот по НДФЛ для граждан, получающих доходы от долгосрочного инвестирования.

С 2025 года реализуются следующие нововведения в налоговой сфере: введение пятиступенчатой прогрессивной шкалы обложения доходов граждан со ставками НДФЛ от 13 до 22 процентов, повышение ставки налога на прибыль юридических лиц с 20 до 25 процентов, введение повышенных процентных ставок налога на имущества организаций и граждан, пополнение списка товаров, облагаемых акцизами, и увеличение ставок. Большинство данных элементов налоговой реформы приведут к увеличению нагрузки на налогоплательщиков. Нововведения 2025 года направлены на повышение налоговых поступлений в федеральный бюджет и региональные бюджеты, однако отрицательной стороной данной меры станет рост цен.

Для минимизации отрицательного влияния налоговых реформ на экономический рост правительства государств, реализующих преобразования, и, в частности, Российской Федерации, должны учитывать следующие точки зрения экономистов.

Во-первых, для стимулирования экономического роста применение ставок подоходного налогообложения должно осуществляться пропорционально величине получаемого дохода налогоплательщика, что будет способствовать более равномерному распределению налоговой нагрузки и снижению экономического неравенства. Данный подход реализован налоговой реформой-2025 в России путем дифференциации ставок НДФЛ по величине облагаемого дохода физического лица. Во-вторых, меры налоговой реформы должны влиять на принятие инвестиционных решений. В российской налоговой реформе 2025 года данный подход реализован использованием федерального и регионального налоговых вычетов в сочетании с повышенной ставкой налога на прибыль. В-третьих, поддержание баланса бюджетной устойчивости и сбора доходов. В налоговой реформе-2025 России данный

подход реализуется применением меры налоговой амнистии за дробление бизнеса, а также мероприятиям налогового администрирования, направленными на повышение собираемости налогов. В-четвертых, учет индивидуальной и корпоративной реакции налогоплательщиков на налоговые изменения: экономические законы демонстрируют снижение доходности при повышении налоговой нагрузки с определенного момента. Для минимизации данного негативного последствия потребуется постоянный мониторинг собираемости налогов и сопутствующих ей показателей. Также экономисты рекомендуют для стимулирования экономического роста еще два мероприятия – упрощение структуры налогообложения для лучшего понимания изменений в законодательстве и принципах налогообложения и учет экологического фактора экономического роста [1]. На наш взгляд, применительно к Российской Федерации реализация данных подходов предполагается в перспективе в связи в необходимостью глубокой проработки действующей нормативно-правовой базы, наличием региональных особенностей налогообложения, а также геополитической ситуацией.

По результатам проведенного исследования можно сделать вывод, что налоговая реформа имеет прямое влияние на экономический рост государства и может считаться полноправным инструментом его стимулирования. Грамотные меры налоговой реформы могут обеспечить ускорение темпов экономического роста, а ошибки – обострить кризисные явления в экономике. Большинство мероприятий налоговых реформ Российской Федерации направлены на повышение налоговых поступлений в бюджет в сочетании с рычагами экономического стимулирования, для оценки их успешности потребуются постоянный мониторинг и принятие корректирующих мер.

Список использованной литературы:

1. Кациев М.А. Исследование влияния налоговых реформ на экономический рост и развитие // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2023. Том 13. № 4А. С. 23-29. DOI:10.34670/AR.2023.44.15.002.

2. Тюленева, Т. А. Совершенствование налогового контроля как средство обеспечения финансовой безопасности Российской Федерации / Т. А. Тюленева // Стратегии противодействия угрозам экономической безопасности России : Материалы II Всероссийского форума по экономической безопасности. Выпуск II, Тамбов, 05–06 июня 2019 года. Том 1. – Тамбов: Издательский центр ФГБОУ ВО «Тамбовский государственный технический университет», 2019. – С. 284-287. – EDN VDVEYM..

3. Тюленева, Т. А. Совершенствование налогообложения недропользователей горнодобывающего региона (на примере Кемеровской области) / Т. А. Тюленева // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2019. – № 48. – С. 114-126. – DOI 10.17223/19988648/48/9. – EDN LTBCPP.

Кузютина А.А.¹, Цуголь З.М.², Корягина Е.А.³

ВЛИЯНИЕ МЕХАНИЗМА БАНКРОТСТВА НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в условиях экономических санкций и кризисных явлений в экономике механизм банкротства выступает способом перераспределения активов в экономических системах, которое происходит таким образом, что сами экономические системы в итоге подстраиваются под изменяющиеся условия, обеспечивая более высокий уровень устойчивости. Рыночной экономике всегда присуща конкуренция, в ходе которой одни, более эффективные, участники рынка побеждают, а другие проигрывают и уходят с рынка. Данный процесс сопровождается перераспределением ресурсов от проигравших к победившим игрокам и погашением задолженности неуспешных участников перед контрагентами, с которыми они взаимодействовали. С этой точки зрения банкротство можно рассматривать как процесс подготовки условий для последующего экономического роста, включающий следующие этапы [1-2].

Сначала формируются предпосылки для наступления несостоятельности экономического субъекта. В этот период происходит постепенное падение рыночной стоимости участника рыночных отношений, снижение рентабельности его предпринимательской деятельности, нарастание внешней и внутренней кредиторской задолженности. Это может происходить как под влиянием внутренних факторов (например, принятие неэффективных управленческих решений), так и из-за воздействия условий внешней среды, как-то: усиление инвестиционных, инфляционных и предпринимательских рисков.

Вторым этапом несостоятельности можно назвать проявление внешних признаков банкротства, отражающихся на показателях финансовой отчетности несостоятельного участника рыночных отношений. К ним можно отнести, в частности, значительное снижение наиболее ликвидных активов на банковских счетах, перепады в соотношении дебиторской и кредиторской задолженности с близкими сроками погашения, появление задолженности с истекшими сроками давности и долгов, не реальных к взысканию с должника.

Заключительным этапом банкротства становится формирование

устойчивой неспособности экономического субъекта рассчитываться по своим обязательствам, которую невозможно устранить всеми допустимыми методами финансовой поддержки и оздоровления.

Несмотря на то, что механизм банкротства неизбежно ведет к потере активов у неэффективных участников рынка, он имеет ряд положительных последствий для обеспечения экономического роста в целом для экономики.

Во-первых, механизм банкротства стимулирует субъекты предпринимательской деятельности к принятию на себя рисков, сопряженных не только с потерей, но и приобретением экономических выгод. Данное обстоятельство побуждает предпринимателей открывать новые бизнес-единицы, для усиления конкурентных преимуществ которых они используют инновационные методы, создают дополнительные рабочие места, что положительно сказывается на экономическом росте.

Во-вторых, механизм банкротства предоставляет экономическим субъектам возможность исключить из своей предпринимательской деятельности неэффективные сделки за счет этого уменьшить затраты на ее ведение. Это, в свою очередь, стимулирует конкуренцию и эффективность деятельности участников рынка.

В-третьих, механизм банкротства предоставляет кредиторам возможность вернуть все или часть средств, оседающих у должника в виде кредиторской задолженности, образовавшейся в процессе деловых отношений. Такую возможность они получают, когда по результатам процедуры банкротства происходит погашение требований кредиторов за счет продажи имущества несостоятельного должника.

Таким образом, применение механизма банкротства положительно влияет на деятельность не только отдельного экономического субъекта, но и на работу других, является необходимым инструментом для структурной перестройки экономической системы и средством возврата долгов контрагентам несостоятельного участника рынка. Учитывая цикличность развития экономики, банкротство является неизбежным и закономерным следствием рынка. Механизм банкротства защищает социально-экономические процессы от влияния результатов неэффективной или несостоятельной работы, следствием которой является невыполнение взятых обязательств, неконкурентоспособность.

Учитывая описанное выше положительное влияние механизма банкротства на экономический рост, государству необходимо принимать меры по оказанию финансовой и социальной поддержки обанкротившимся экономическим субъектам и их работникам, к числу которых можно отнести следующие [2-3]:

- совершенствование законодательства о банкротстве в направлении расширения мер социальной поддержки лицам, потерявшим работу в результате банкротства работодателя, а также гарантий погашения задолженности по оплате труда сотрудникам несостоятельного экономического субъекта;

- изменение подходов реализации механизма банкротства для социально значимых или градообразующих организаций путем оказания им

систематической финансовой помощи, разработки планов реструктуризации их бизнеса, субсидирования деятельности;

- развитие идеи восприятия банкротства как средства финансового оздоровления бизнеса с преимущественным использованием судебных процедур и предоставления социальных гарантий государством.

Реализация перечисленных мероприятий позволит сгладить негативные последствия применения механизма банкротства и усилить его значение для целей обеспечения экономического роста.

Список использованной литературы:

1. Мешкова, И. В. Проблемы экономической безопасности малого инновационного бизнеса / И. В. Мешкова, Ю. О. Егорова, Т. А. Круковская // Экономика и эффективность организации производства. – 2009. – № 11. – С. 256-258. – EDN UADRQN.

2. Рекреационные ресурсы как фактор устойчивого развития туристских организаций / Т. П. Левченко, Т. А. Тюленева, К. Е. Хасенова, М. Б. Молдажанов // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2019. – № 3(37). – С. 204-211. – DOI 10.17238/issn1998-5320.2019.37.204. – EDN RSCQHX.

3. Тюленева, Т. А. Оценка перспектив развития бухгалтерского учета на горнодобывающих предприятиях как фактора обеспечения их устойчивого развития / Т. А. Тюленева // Друкеровский вестник. – 2018. – № 1(21). – С. 128-133. – EDN YOJXUP.

Мусс А.Д.¹, Сальникова Т.С.², Соломенцев А.С.³

БЕДНОСТЬ И НЕРАВЕНСТВО И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

Понятия бедности и неравенства в экономике неразрывны. Бедность представляет собой минимальное количество и ограничение доступа к материальным благам, а неравенство – неравномерность их распределения среди населения. При этом критерии бедности различаются в зависимости от уровня развития каждого государства. С проблемой бедности и неравенства тесно связаны вопросы миграции, поскольку миграция населения приводит к

оттоку квалифицированных трудовых ресурсов, что отрицательно влияет на экономический рост [1]. Для регулирования миграции требуется проведение грамотной государственной политики в данной сфере.

Государственное регулирование доходов граждан в целях снижения интенсивности миграционных потоков и устранения неравенства и бедности выражается в реализации следующих мероприятий.

Во-первых, осуществление мер фискальной политики, примающих во внимание влияние подоходного налогообложения на оптимальность потребительского поведения. Одним из способов ее реализации может быть использование прогрессивной шкалы налогообложения.

Во-вторых, прямое государственное воздействие на рыночный механизм путем регулирования цен на товары и услуги. В рамках данного подхода цены рассматриваются как способ информирования граждан о возможных вариантах действий на рынке, неумение пользоваться имможет привести к ошибкам в принятии экономических решений и, как следствие, к потерям экономических выгод и в конечном итоге к бедности.

В-третьих, сдерживание безработицы, индексация заработной платы и социальных выплат, социальная поддержка населения в депрессивных регионах.

Из перечисленных примеров видно, что эффект от реализации мер государственной поддержки в основном носит отсроченный характер. Поэтому проблема бедности и неравенства не может быть разрешима исключительно на основе применения механизмов рынка и личной инициативы индивидуума, а требует комплексного подхода, сочетающего меры государственного воздействия и рыночные рычаги:

- повышение доходов сотрудников коммерческого сектора пропорционально повышению уровня потребительских цен (для данного метода воздействия характерно несоответствие темпов прироста данных показателей, так как собственники коммерческих структур не всегда готовы увеличивать расходы на оплату труда в ущерб своей прибыли);
- индексация оплаты труда сотрудников организаций госсектора экономики (данный метод также не всегда эффективен, так как для него характерно запаздывание индексации окладов бюджетников, которая всегда следует за данными инфляции, сформированными государственной статистикой по итогам прошлых периодов).

Другой отрицательной стороной бедности и экономического неравенства, помимо ухудшения макроэкономических показателей, является нарастание социальной напряженности и снижение желания к созидательному труду, демотивация граждан к экономической активности. Такие люди ограничены в возможностях получения образования, средств для создания собственного бизнеса, в результате появляются дополнительные ограничения для экономического роста. Начиная с определенного уровня, экономическое неравенство становится преградой для развития человеческого капитала и ускорения экономического роста.

Если неравенство в распределении доходов населения государства не

будет устранено или снижено, то экономический рост может быть обеспечен только за счет повышения валового внутреннего продукта на одного гражданина. Этого трудно достичь в условиях роста трудоспособного населения в результате трудовой миграции из других стран, а также в условиях замедления объемов национального производства. Многие государства, обладающие избыточным фактором трудовых ресурсов, способствуют развитию капиталоемких отраслей экономики, что приводит к большой разнице в темпах прироста производительности труда и заработной платы в организациях малого, среднего и крупного бизнеса. Это создает дополнительные источники экономического неравенства. Также наблюдается неравенство в доходах населения, занятого в промышленности и сельском хозяйстве.

Таким образом, проблема бедности и экономического неравенства характерна для любого государства в той или иной степени ее остроты. Описанные факторы ее возникновения и принимаемые меры к ее разрешению требуют применения не единичных методов воздействия на отдельные составляющие этой проблемы (миграция, дифференциация доходов по секторам экономики), а комплексного подхода, сочетающего меры государственного регулирования с проявлением личной инициативы и мотивации к предпринимательству. На наш взгляд, дополнительные перспективы для обеспечения экономического роста и решения проблемы бедности и неравенства доходов населения может стать формирование и увеличение среднего класса предпринимателей. Сглаживание в дифференциации уровня доходов населения государства обеспечивает ускорение темпов экономического роста.

Немаловажной мерой преодоления неравенства в доходах и бедности населения также видится реализация государственных программ по повышению уровня образования граждан [2, 3], так как производительность труда более компетентного и квалифицированного работника выше, чем у не обладающего компетенциями, необходимыми данной сфере предпринимательской деятельности. Повышение производительности труда, в свою очередь, обеспечит более высокую его оплату, и, как следствие, повышение налогов, удерживаемых с доходов населения. То есть инвестиции в образование в перспективе вернутся государству через налоговые поступления и смогут стимулировать экономический рост.

Список использованной литературы:

1. Тюленева, Т. А. Оценка динамики внутренней миграции населения России под влиянием социальных и экономических факторов / Т. А. Тюленева // Современные вопросы естествознания и экономики : сборник трудов Международной научно-практической конференции, Прокопьевск, 22 марта 2019 года / Ответственные ред.: Пушкина О. В.. – Прокопьевск: изд-во филиала КузГТУ в г. Прокопьевске, 2019. – С. 51-53. – EDN WRUIZA.
2. Самиева, М. Ф. Повышение эффективности системы внутреннего контроля внеучебной работы высшего учебного заведения / М. Ф. Самиева, Т.

А. Тюленева // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2020. – № 4(40). – С. 215-223. – EDN EGCDY.

3. Тюленева, Т. А. Опыт организации и проведения производственной практики в вузе в период действия особого режима с использованием дистанционных образовательных технологий / Т. А. Тюленева // Открытое и дистанционное образование. – 2020. – № 1(77). – С. 47-53. – DOI 10.17223/16095944/77/7. – EDN KNRPU.

Сидоренко А.А.¹, Лобанова Ю.С.², Беляев К.И.³

ВЛИЯНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в настоящее время сельскохозяйственные производители вынуждены противодействовать ряду угроз, вызванных экономическими санкциями и неопределенностью условий внешней среды, а именно: нестабильность курсов валют, цен на сельскохозяйственное сырье. Кроме того, наблюдающиеся тенденции к концентрации сельскохозяйственных отраслей ведет к сокращению числа организаций в данной отрасли экономики, что угрожает устойчивости экономического роста.

Продовольственная безопасность выступает движущей силой социально-экономического развития государства и реализуется на следующих уровнях управления:

- глобальный уровень представлен комитетами международных организаций, формирующими долгосрочные планы по продовольственному обеспечению и решению проблемы голода в отдельных государствах;
- международный уровень представлен соглашениями национальных государственных организаций по вопросам поставок продовольственной продукции в нуждающиеся государства;
- национальный уровень представляют правительства государств, формирующие нормативно-законодательную базу и ресурсное обеспечение потребностей их населения, а также дорожную карту мероприятий по повышению продовольственной безопасности;

- территориальный уровень представлен региональными и местными органами власти, обеспечивающие экономических субъектов в рамках подведомственной им территории условиями для осуществления производственной и сбытовой деятельности с продовольственной продукцией;

- уровень домохозяйств представляют отдельные семьи, приобретающие и потребляющие сельскохозяйственную продукцию.

Проблема продовольственной безопасности включает три аспекта: обеспечение физической доступности, экономическая доступность продовольственной продукции и ее качество.

Проблема физической доступности продовольствия непосредственно связана с объемом его производства. Большое значение при этом придается процессам обмена (то есть производства в объемах, достаточных для потребления) и распределения (то есть обеспечение каждого конкретного потребителя необходимым объемом требуемого продовольствия без допущения образования излишков).

Обеспечение доступности продовольствия требует достаточных объемов финансовых ресурсов для их приобретения, а также достаточных объемов ресурсов для их производства. Каждое государство для обеспечения своей продовольственной безопасности в первую очередь стремится покрывать потребности в продовольствии собственными силами, что позволяет избежать оттока средств бюджета за рубеж для закрытия потребностей в продукции. Часто для этого оно использует внутренние резервы покрытия потребностей, к числу которых относятся:

- оказание мер государственной поддержки отечественным сельскохозяйственным производителям путем субсидирования, предоставления налоговых льгот и использования специальных налоговых режимов;

- грамотное планирование и распределение сельскохозяйственной продукции, производимой регионами, внутри государства без допущения образования дефицитов или излишков;

- установление квот и торговых барьеров при импорте сельскохозяйственной продукции для поддержания концепции импортозамещения.

Важность решения проблемы продовольственной безопасности государства для стимулирования экономического роста связана с тем, что наличие проблемы продовольственной безопасности влечет за собой целый ряд проблем в других сферах национальной экономики в геометрической прогрессии. Низкий уровень продовольственной безопасности снижает независимость государства от внешних рыночных угроз, возможность поддержки достойного уровня жизни населения. Падение спроса на сельскохозяйственные товары отрицательно сказывается на спросе на продукцию других отраслей промышленности – от добывающей к обрабатывающей. Это, в свою очередь, ведет к сокращению объемов их производства, как следствие этого – к сокращению числа рабочих мест, безработице, экономическому спаду.

В настоящее время проблема продовольственной безопасности

проявляется в следующих аспектах [1-3].

Во-первых, низкий уровень платежных возможностей и закредитованность граждан, что отрицательно влияет на уровень спроса на потребительские товары и приводит к спаду объемов их производства.

Во-вторых, высокая степень энергозависимости сельскохозяйственной отрасли – данное обстоятельство отрицательно сказывается на себестоимости и ценах на выпускаемую ею продукцию.

В-третьих, монополизация сельскохозяйственной отрасли, в условиях которой происходят частые банкротства средних и мелких сельхозпроизводителей.

В-четвертых, недостаточная конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции отечественных производителей, проигрывающей зарубежным аналогам по ценовым и качественным характеристикам.

Для решения проблемы продовольственной безопасности и стимулирования экономического роста, по нашему мнению, могут быть эффективны следующие мероприятия:

- использование научных методов планирования и организации производства сельскохозяйственной продукции;
- использование экспортного потенциала с соблюдением принципа приоритета импортозамещения и поддержки отечественного сельхозпроизводителя;
- мониторинг рисков снижения продовольственной безопасности;
- использование передовых методов обеспечения безопасности и качества производимой пищевой продукции;
- модернизация сельскохозяйственных производств.

Таким образом, необходимость решения проблемы продовольственной безопасности обусловлена потребностью в устранении угроз для национальной безопасности экономики и поиске дополнительных возможностей экономического роста.

Список использованной литературы:

1. Мешкова, И. В. Проблемы экономической безопасности малого инновационного бизнеса / И. В. Мешкова, Ю. О. Егорова, Т. А. Круковская // Экономика и эффективность организации производства. – 2009. – № 11. – С. 256-258. – EDN UADRQN.
2. Рекреационные ресурсы как фактор устойчивого развития туристских организаций / Т.П. Левченко, Т.А. Тюленева, К.Е. Хасенова, М.Б. Молдажанов // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2019. – № 3(37). – С. 204-211. – DOI 10.17238/issn1998-5320.2019.37.204. – EDN RSCQHX.
3. Механизм интеграции сельскохозяйственного сектора экономики Казахстана в рамках ЕАЭС / Д.М. Мадиярова, Т.А. Тюленева, М. Б. Молдажанов, А.А. Аманбаева // Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – № 30(4). – С. 103-109. – DOI 10.24411/2309-4788-2020-10399. – EDN CRXBCW.

Хорошилова К.С.¹, Лейсле А.С.², Федотов Д.К.³

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА СТИМУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в настоящее время в мире наблюдаются тенденции нарастания конкурентной борьбы за доступ к энергетическим ресурсам, государственного вмешательства в сделки на рынках энергоносителей. Данное обстоятельство ставит перед государствами задачу поиска способов повышения эффективности использования энергоресурсов и рыночной устойчивости производителей энергии. В другой стороны, в мировом масштабе наблюдается рост населения, затрат на энергию и энергопотребления. Для многих государств проблема энергетической безопасности является одной из ключевых, так как энергетическая отрасль является основой промышленности [1].

Неравномерность распределения энергоресурсов по земному шару ставит перед правительствами государств необходимость реализации мер поддержки инвестиций в производство энергии, субсидирования торговли энергоресурсами. Особенности отрасли, в которой осуществляется производство энергии, являются:

- длительный период замедления темпов экономического роста, значительный моральный и физический износ производственной базы и необходимость ее реконструкции и модернизации;
- необходимость внедрения в производственный процесс природоохранных и природосберегающих технологий в условиях глобального ухудшения климатической ситуации.

Дефицит энергии и энергоресурсов ведет к росту затрат на производство, как следствие роста спроса и снижения предложения [2]. Это заставляет искать альтернативные источники энергии и усиливает давление на национальную экономику. Экономические последствия проблемы энергетической безопасности распространяются в следующих направлениях:

- ценовая нестабильность на рынке энергетических ресурсов, которая вынуждает правительства государств отвлекать бюджетные ресурсы на субсидирование для регулирования цен, что отрицательно влияет на экономический рост;

- потребность в отвлечении средств государственного и частного капитала на инвестирование перехода на альтернативные источники энергии, что также увеличивает расходы, а получение экономических выгод от них носит отсроченный характер.

Решение проблемы энергетической безопасности затрагивает следующие аспекты экономического роста.

Во-первых, использование возобновляемых источников энергии: энергии солнца путем повышения эффективности применения фотогальванических технологий, а также перовскитов и других технологий преобразования солнечной энергии; энергии ветра посредством повышения эффективности и долговечности аэродинамических установок; энергии водных объектов, для чего используются гидроустановки, меньшие по размерам, но обладающие большей эффективностью производства энергии.

Во-вторых, повышение эффективности использования энергии посредством расширения области научных исследований в смарт-энергетике, нанотехнологиях, поиске энергосберегающих бытовых и промышленных приборов.

В-третьих, проведение исследований по поиску средств хранения и аккумулирования энергии, а также научных изысканий по повышению безопасности атомной энергии.

В-четвертых, реализация комплекса мер государственной поддержки и научных исследований: увеличение объемов государственных инвестиций в научные исследования в данной области, совершенствование нормативной базы в сфере использования возобновляемых источников энергии, повышение осведомленности общественности о важности рационального потребления энергии для обеспечения устойчивого развития.

Перспективы решения проблемы экономической безопасности для стимулирования экономического роста, на наш взгляд, заключаются в активизации взаимодействия представителей международных организаций и правительств государств, обладающих как традиционными, так и альтернативными источниками энергии, в области научных исследований и научных разработок в энергетической сфере [3]. Использование природосберегающих источников энергии откроет широкие возможности для инноваций, экономического и социального роста. Роль решения проблемы энергетической безопасности в стимулировании экономического роста нами видится в следующем.

- применение альтернативных и энергосберегающих источников энергии является капиталозатратным мероприятием. Дополнительные инвестиции обеспечат открытие новых производств, создание дополнительных рабочих мест в областях, где требуются выработка и установка мощностей для выработки энергии, что положительно скажется на экономическом росте;

- преодоление угроз энергетической безопасности потребует применения устойчивых технологий, что, в свою очередь, создаст, новые рыночные ниши и будет способствовать появлению новых участников рынка, обладающих сильными конкурентными преимуществами.

Для успешного решения проблемы энергетической безопасности и обеспечения экономического роста необходимо объединение усилий научного сообщества, государства и технологий на межгосударственном и глобальном уровнях, поскольку данная проблема напрямую связана с целями устойчивого развития и экологической безопасности.

Список использованной литературы:

1. Tyuleneva, T. A. Problems and Prospects of Regional Mining Industry Digitalization / T. A. Tyuleneva // E3S Web of Conferences : 5, Kemerovo, 19–21 октября 2020 года. – Kemerovo, 2020. – P. 04019. – DOI 10.1051/e3sconf/202017404019. – EDN ELBBWK.

2. Круковская, Т. А. Организация управленческого учета на предприятиях химической промышленности : специальность 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Круковская Татьяна Александровна. – Новосибирск, 2006. – 19 с. – EDN NKDRLP.

3. Тюленева, Т. А. Деловые коммуникации с иностранными партнерами по экономическим вопросам / Т. А. Тюленева ; Кузбасский государственный технический университет имени Т. Ф. Горбачева. – Кемерово : Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф. Горбачева, 2019. – 173 с. – ISBN 978-5-00137-074-1. – EDN MELWMY.

Шарипов Ф.Ф.¹, Вознюк А.А.², Шумилов А.В.³

**ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА СТИМУЛИРОВАНИЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА**

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

В настоящее время проблема экологического кризиса является актуальной как для российской, так и для мировой экономики. Это обусловлено увеличением темпов прироста населения, для удовлетворения потребностей каждого из представителей которого необходима эксплуатация природы, несовершенством применяемых технологий, загрязняющих окружающую среду, изменением климатической ситуации и загрязнением всех природных оболочек Земли, а также преобладанием легкомысленного отношения значительной части человечества к проблеме экологической катастрофы.

Проявление экологического кризиса в современных условиях наблюдается в следующих сферах.

Во-первых, высвобождение больших объемов тепловой энергии и парниковых газов, которое привело к повышению температуры, грозящей ростом уровня Мирового Океана в результате таяния ледников, тектонической активности, смещением климатических поясов, учащением природных катаклизмов (наводнения, засухи, опустынивание).

Во-вторых, изменение природных ландшафтов в результате сельскохозяйственного использования земель, эксплуатации месторождений полезных ископаемых, урбанизации, которое повлекло снижение объемов подземных и грунтовых вод, колебание уровня водоемов, паводковые и засушливые явления.

Закономерным ответом проблеме экологического кризиса стала выработка концепции устойчивого развития, в которой были сформулированы принципы бережного отношения к окружающей среде. В условиях российской экономики идея устойчивого развития ранее рассматривалась в контексте экономического роста через увеличение валового внутреннего продукта, что привело к появлению следующих специфических проблем:

- недостаточная оценка больших объемов природных ресурсов и благ: многие территории, наделенные природными богатствами, не используются, а их ценность обнаруживается в результате последствий экологических катастроф;

- отрицательные последствия для здоровья людей, обусловленные необходимостью проживания вблизи источников повышенной опасности для окружающей среды, масштабы которых долгое время недостаточно оценивались или не идентифицировались;

- многие собственники промышленных предприятий – источников повышенной экологической опасности – не уделяют внимания экологической составляющей своего бизнеса, используя старые производственные мощности либо не уделяя должного внимания природоохранным технологиям;

- большие территории размещения производственных ресурсов и промышленных объектов, что затрудняет организацию экологического контроля и мониторинговых мероприятий [1-3];

- расстановка акцентов на решение проблем, решение которых требуется в максимально короткие сроки, в крайнем случае – в краткосрочной перспективе (устранение последствий пандемии, противостояние экономическим санкциям, обеспечение государственной безопасности), что отодвигает на второй план решение экологических проблем.

В связи с изложенными обстоятельствами, направления преодоления экологического кризиса, по нашему мнению, можно подразделить на реализуемые в мировом масштабе и на направления, по которым должно осуществляться решение экологической проблемы в условиях России – дополнительно к общемировым. К мероприятиям первой группы можно отнести следующие:

- разработка и внедрение экологически чистых производств и технологий;

- совершенствование экономических механизмов природопользования через оптимизацию налогообложения, стимулирование бережного отношения к окружающей среде;
- применение мер административного характера за нарушение экологического законодательства;
- вторичное использование отходов производства и потребления.

В состав мероприятий второй группы, по нашему мнению, можно включить активную популяризацию бережного отношения к окружающей среде среди различных возрастных групп населения, реализацию экологической составляющей на всех уровнях образования, внедрение идей волонтерского движения, модернизацию производственного оборудования предприятий – источников экологической опасности.

Таким образом, результаты исследования показывают, что решение проблемы экологического кризиса напрямую связано со стимулированием экономического роста, поскольку экономика, социум и природа являются частями одной системы, в рамках которой без здоровой окружающей среды невозможно создать устойчивую экономику и справедливое общество. Неудовлетворительное состояние экологического окружения отрицательно сказывается на благополучии населения и экономическое развитие государств и мирового сообщества. Инвестиции в окружающую среду имеют отсроченный характер получения эффекта от них: результат станет заметен спустя годы, но измеряться он будет не только качественными показателями (улучшение здоровья населения, показателей качества воды, воздуха, почвы, температурных характеристик и пр.), но и экономией издержек производства, снижением расходов на охрану здоровья и поддержание качества жизни. Исключение непроизводительных затрат такого рода приведет к повышению эффективности экономики и темпов экономического роста.

Список использованной литературы:

1. Вопросы совершенствования производственного контроля угледобывающих предприятий с подземным способом добычи / Т. Н. Гвоздкова, И. Д. Гвоздкова, Т. А. Тюленева, Е. О. Усова // Уголь. – 2020. – № 9(1134). – С. 4-9. – DOI 10.18796/0041-5790-2020-9-4-9. – EDN LTLULQ.
2. Тюленева, Т. А. Использование риск-ориентированного подхода в управлении профессиональными рисками взрыва метана и пыли на угледобывающем предприятии / Т. А. Тюленева, Е. И. Кабанов // Техника и технология горного дела. – 2021. – № 2(13). – С. 13-32. – DOI 10.26730/2618-7434-2021-2-13-32. – EDN IFDAOX.
3. Tyuleneva, T. Environmental Consequences of Coal Mine Elimination / T. Tyuleneva // Proceedings of the 9th China-Russia Symposium «Coal in the 21st Century: Mining, Intelligent Equipment and Environment Protection», Qingdao, 18–21 октября 2018 года. – Atlantis Press: Atlantis Press, 2018. – P. 352-356. – DOI 10.2991/coal-18.2018.65. – EDN ZZIFCK.

Шарипов Ф.Ф.¹, Вознюк А.А.², Шумилов А.В.³

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ НА СТИМУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

В современных условиях экономические санкции все больше становятся инструментом регулирования взаимоотношений между странами в политической, торговой и экономической сферах, с помощью него осуществляется воздействие на международную позицию путем причинения вреда экономике государства, в отношении которого они вводятся [1]. Масштабы экономических санкций разнообразны – от точечных барьеров для ведения предпринимательской деятельности отдельными лицами до блокирования целых секторов и отраслей экономики. Применение экономических санкций по отношению к России началось с 2014 года и коснулось наиболее важных отраслей экономики – нефте- и газодобыча, финансовый, банковский сектора, военно-промышленный комплекс.

Центральный Банк Российской Федерации в конце 2022 года разработал три сценария развития экономики страны под воздействием санкционного давления в течение ближайших трех лет.

В соответствии с одним из них, в течение ближайших трех лет экономические показатели повторяют тенденцию, наметившуюся в 2022 году. Развитие данного сценария учитывает сохранение санкций на экспортные и импортные сделки и международное технологическое сотрудничество и предполагает: падение цен на нефть, снижение объемов экспорта и рост импортных операций за счет внешнеторговых контрактов, заключаемых с новыми контрагентами, новых логистических маршрутов и расширения параллельного импорта. В сценарии также учитывается снижение потребительских расходов домашних хозяйств. Центральный Банк рассматривает данный сценарий развития ситуации в качестве базового.

Второй сценарий изменения показателей экономики России предполагает возможность быстрой ее адаптации к введенным экономическим санкциям при условии их сохранения на уровне 2022 года. Этот сценарий подразумевает более оперативное налаживание логистических связей с новыми зарубежными партнерами и увеличение внутреннего спроса на товары и услуги, что ускорит развитие параллельного импорта, который компенсирует дефицит

предложения, образовавшийся из-за ухода зарубежных компаний из недружественных государств с российского рынка.

Наиболее пессимистический сценарий развития экономической ситуации в России в условиях санкционного воздействия на ее отрасли и сектора предполагает дальнейшую негативную динамику в отношении дополнительных ограничений в связи с продолжающимся ухудшением геополитического положения. В нем заложены более глубокий спад цен на нефть, сокращение валового внутреннего продукта, снижение курса рубля и предложения на российском рынке товаров и услуг, объемов импортных сделок.

Развитие событий в 2023-2024 годах иллюстрирует вводные условия последнего из названных сценариев, прогнозные показатели которого удалось несколько смягчить более быстрыми темпами адаптации национальной экономики, чем в нем предполагалось. То есть, по нашему мнению, был реализован путь развития, интегрирующий адаптационные процессы, заложенные во втором сценарии, и вводные факторы третьего сценария.

Можно выделить два направления распространения влияния санкций на экономику страны:

- ограничение спроса на мировых рынках на экспортируемые Россией энергоносители, сырье и продукцию переделов обрабатывающей промышленности. Данное последствие ставит необходимость переориентации экспорта на новые рынки и налаживания логистических маршрутов на них;

- ограничение импорта в Россию продукции, используемой в обрабатывающей промышленности, обслуживающей внутренний рынок, а также потребительских товаров длительного использования. Это обстоятельство ставит государство перед необходимостью реализации политики импортозамещения и параллельного импорта.

Важное значение при преодолении влияния санкций на экономику придается государственной помощи предпринимательским структурам и населению, а также переориентация спроса с внешнего рынка на внутренний [2, 3]. Кроме того, уход с российского рынка иностранных участников освобождает место для отечественных продавцов и производителей, что дает возможности для увеличения объемов производства.

Экономические санкции оказывают существенное влияние на экономику России, что отразилось на росте темпов инфляции, сокращении инвестиций, обусловило необходимость привлечения внутренних сбережений и доходов населения для сокращения дефицита бюджета (последнее обстоятельство выразилось во введении прогрессивной пятиступенчатой шкалы налогообложения доходов физических лиц, введении налогообложения доходов населения в виде процентов по банковским вкладам). Основные последствия экономических санкций выражаются в ограничении доступа к мировым финансовым рынкам, трансферам технологий, в реструктуризации экспорта.

Таким образом, экономические санкции, с одной стороны, негативно отражаются на изменении темпов экономического роста России, но с другой стороны, они открывают возможности для развития тех отраслей и секторов экономики, которые остались без иностранного участия, за счет внедрения

импортозамещения, результатов научно-исследовательских разработок и внешнеэкономических отношений с новыми зарубежными партнерами. Благоприятными условиями для экономического роста России являются ее географическое положение (возможность налаживания логистических маршрутов практически во все стороны света), большие объемы природных и энергетических ресурсов, а также относительно низкая стоимость земли и трудовых ресурсов. По нашему мнению, все эти преимущества обеспечат экономический рост в среднесрочной перспективе.

Список использованной литературы:

1. Тюленева, Т. А. Влияние геополитических факторов на перспективы экономического сотрудничества России и Грузии / Т. А. Тюленева // Разработка стратегии социальной и экономической безопасности государства : Сборник статей по материалам V Всероссийской (национальной) научно-практической конференции, Курган, 07 февраля 2019 года / Под общей редакцией С.Ф. Сухановой. – Курган: Курганская государственная сельскохозяйственная академия им. Т.С. Мальцева, 2019. – С. 295-299. – EDN ZODHKL.
2. Синтяпова, О. М. К вопросу о преступлениях в сфере внешнеэкономической деятельности / О. М. Синтяпова, Ю. В. Тихонова, Т. А. Круковская // Экономика и эффективность организации производства. – 2009. – № 11. – С. 68-70. – EDN UADQVT.
3. Механизм интеграции сельскохозяйственного сектора экономики Казахстана в рамках ЕАЭС / Д. М. Мадиярова, Т. А. Тюленева, М. Б. Молдажанов, А. А. Аманбаева // Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – № 30(4). – С. 103-109. – DOI 10.24411/2309-4788-2020-10399. – EDN CRXBCW.

Кыдыкова Л.К.

ӨЗІН - ӨЗІ ТАҢУ СТУДЕНТ ТҮЛҒАСЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ

2 курс «Педагогика және психология» мамандығының магистранты,
«ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY» ББМ, Семей қаласы
Ғылыми жетекші: «Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі,
п.ғ.к., доцент Султанова Н.К.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – жан-жақты дамыған, өзіндік көзқарасы бар және қоғамда белсенді рөл атқара алатын тұлғаны қалыптастыру. Осындай тұлғаны қалыптастыру процесінде өзін-өзі тану маңызды орын алады. Өзін-өзі тану адамның ішкі әлемін түсінуге, өз мүмкіндіктерін, қабілеттерін және қызығушылықтарын анықтауға бағытталған үдеріс. Студенттер үшін бұл ерекше маңызды, себебі бұл кезеңде олардың өмірлік бағыты мен кәсіби таңдауына әсер ететін құндылықтары мен мақсаттары қалыптасады [1].

Өзін-өзі тану – бұл адамның өз-өзімен диалог жүргізу, өз құндылықтарын анықтау, күшті және әлсіз жақтарын түсіну үдерісі. Бұл тек қана жеке тұлғаның

ішкі дамуын қамтамасыз етіп қоймай, сонымен қатар, қоршаған әлеммен тиімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Студенттердің тұлғалық дамуында өзін-өзі танудың бірнеше маңызды рөлдері бар:

- Өзіндік сананы дамыту: Студент өз қабілеттерін анықтай отырып, тұлғалық өсуінің бағытын айқындайды.
- Мақсаттар мен құндылықтарды анықтау: Өзін-өзі тану студенттерге өз өмірінің маңызды аспектілерін түсінуге көмектеседі.
- Қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру: Өзгелермен тиімді байланыс орнату үшін, алдымен өзін түсіну қажет.
- Стресске төзімділікті арттыру: Өзін жақсы түсінетін адам проблемалар мен қиындықтарға саналы түрде қарауға үйренеді [2].

Студенттер үшін өзін-өзі тану үдерісін дамытуға әсер ететін негізгі факторлар:

1. Білім беру ортасы: Жоғары оқу орындарының инновациялық және қолдау көрсететін ортасы студенттердің өзін-өзі тану дағдыларын дамытуға жағдай жасайды.
2. Тәлімгерлік: Тәжірибелі оқытушылар мен менторлардың рөлі студенттердің жеке тұлғалық өсуінде маңызды.
3. Қоғамдық іс-шаралар: Түрлі клубтар мен қоғамдық ұйымдарға қатысу студенттерге өздерін әртүрлі қырынан сынауға мүмкіндік береді.
4. Психологиялық қолдау: Өзін-өзі тану үдерісінде мамандардың көмегі адамның эмоционалдық жағдайын тұрақтандыруға ықпал етеді.
5. Шығармашылық әрекеттер: Музыка, өнер, театр сияқты шығармашылық салалар студенттерге өз әлеуетін ашуға көмектеседі [3].

Студенттің тұлғалық дамуында өзін-өзі танудың маңызы зор. Ол келесі аспектілерде көрініс табады:

- Студент өз қабілеттері мен қызығушылықтарын анықтай отырып, кәсіби бағдарын нақтылай алады.
- Өз эмоцияларын бақылау және шешім қабылдау қабілеті артады, бұл стрессті жағдайларды басқаруға көмектеседі.
- Әлеуметтік ортада өзіндік рөлін табу және сенімді қарым-қатынас орнату жеңілдейді.

Студенттердің өзін-өзі тануға бағытталған тренингтерге, шеберлік сабақтарына қатысуының нәтижесінде олардың өз қабілеттерін жақсырақ түсінетіні байқалады. Мысалы, көшбасшылық қасиеттерді дамыту немесе коммуникативті дағдыларды жетілдіру бойынша тренингтер студенттердің өздерін жаңа қырынан тануына ықпал етеді [4].

Қазақстандағы білім беру жүйесінде өзін-өзі тану пәні мектепте де, жоғары оқу орындарында да жүргізіліп келеді. Осы пәннің барысында студенттерге адамгершілік құндылықтар, өзіндік даму жолдары және тұлғалық өсу жайлы материалдар беріледі. Бұл олардың өмірлік мақсаттарын нақтылауға және жеке әлеуетін ашуға көмектеседі.

Кейбір жоғары оқу орындары психологтарды тарта отырып, студенттердің өзін-өзі тануына жағдай жасайды. Психологтармен әңгімелесу

барысында студенттер өз эмоцияларын түсінуге және басқаруға, өмірлік шешімдер қабылдауға үйренеді [5].

Мысалдар:

Университет клубтарына, волонтерлік жобаларға қатысу арқылы студенттер әртүрлі рөлдерде өзін сынап көреді. Мысалы, волонтер ретінде жұмыс істей отырып, олар жанашырлық, көшбасшылық және ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытуы мүмкін.

Өзін-өзі тану сабақтарында студенттерге өз ойларын сурет, музыка немесе әдебиет арқылы көрсету тапсырмасы берілуі мүмкін. Мысалы, студенттер өз эмоцияларын немесе армандарын сипаттайтын суреттер салып, оларды топпен талқылайды.

Студенттер күн сайын өзін-өзі тану жөніндегі кішігірім жазбаларды күнделігіне жазып отыра алады. Мысалы, «Мен бүгін қандай жетістіктерге жеттім?», «Қандай қиындықтарды бастан өткердім?» деген сұрақтарға жауап беру арқылы олар өз тәжірибелерін жақсырақ түсініп, өзіндік өсу жолдарын айқындайды.

Өзін-өзі танудың тиімділігі студенттің табандылық, өзіне деген сенімділік және ішкі үйлесімділікті дамыту арқылы анықталады.

Өзін-өзі тану студент тұлғасының дамуының негізі болып табылады. Бұл үдеріс олардың өмірде өз орнын табуға, кәсіби өсуге және өзіндік сенімділікке жетуге ықпал етеді. Білім беру мекемелерінің міндеті – студенттер үшін өзін-өзі танудың тиімді әдістері мен құралдарын ұсыну, олардың әлеуетін ашуға және болашағына сеніммен қарауға мүмкіндік беру. Өзін-өзі тану арқылы студент өз өмірінің белсенді субъектісіне айналады, бұл оның тұлғалық және кәсіби жетістіктерінің кепілі болып табылады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. **Сатыбалдиева Г.К.** – «Өзін-өзі тану пәнінің педагогикалық негіздері». Автор рассматривает методологию и практические подходы к предмету «Өзін-өзі тану» в системе образования Казахстана.

2. **Назарбаева С.А.** – «Өзін-өзі тану». Книга первого автора программы «Өзін-өзі тану», в которой подробно описывается философия и основные цели курса.

3. **Жақсылықова С.Е.** – «Тұлғаның рухани дамуының педагогикалық аспектілері». Труд посвящен исследованиям роли духовного и личностного развития в образовательной системе.

4. **Қалиева К.С.** – «Жоғары оқу орындарындағы білім беру үрдісінде өзін-өзі тану». Работа раскрывает особенности интеграции программы «Өзін-өзі тану» в высшее образование.

5. **Оспанов Т.Қ.** – «Психологиялық қолдау және өзіндік даму». Исследования автора посвящены вопросам психологической поддержки студентов и их саморазвития в образовательной среде.

Нурмухамбетов И.Ш.

ПОНЯТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ

магистрант ОП: 7М01101-«Педагогика и психология»

Alikhan Bokeikhan University, г. Семей

Научный руководитель: старший преподаватель кафедры педагогики и психологии
доктор PhD Исмаилова Г.М.

Многолетнее выполнение одной и той же профессиональной деятельности приводит к появлению профессиональной усталости, возникновению психологических барьеров, обеднению способов выполнения деятельности, утрате профессиональных умений и навыков, снижению работоспособности. Т.е. выполнение профессиональной деятельности вызывает определенные личностные изменения, в том числе развитие профессиональной деформации.

Профессиональная деформация может обнаруживаться как минимум в двух сферах личности – ее психических процессах, состояниях, свойствах и ее социально-психологических чертах, проявляющихся в поведении. Возникновение профессиональной деформации может начаться как с преобразования социально-психологического характера, так и с преобразований психических функций.

Анализ современных представлений о профессиональных деформациях, предпринятый в ряде исследований (В.П. Подвойский, Безносков С.П., Лунина Е.Г. и др.) показывает, что чаще всего профессиональная деформация понимается:

- или как негативные изменения личности в процессе вхождения индивида в профессиональную среду, усвоения профессионального опыта, овладения стандартами и ценностями профессионального сообщества;
- или как процесс реализации негативных аспектов накопленного профессионального опыта, в котором различные типы деструктивного поведения проявляются не только как подчиненные внешним требованиям, а скорее как выбор оптимального поведенческого решения, как воспроизводство стереотипных социальных коммуникаций в процессе профессиональной деятельности.

Так, рассматривая параметры профессиональной деформации личности, С.П. Безносков отмечает, что «профессиональная деформация проявляется в таких качествах личности, которые изменяются под влиянием профессиональной роли. ... Одной из наиболее крайних форм профессиональной деформации можно считать сугубо формальный, функциональный подход к людям. «Профессионал» не относится к человеку как к личности, индивидуальности во всей полноте ее проявлений, а рассматривает его лишь в одной какой-то плоскости: пациент, клиент и т.д.» [1; с.237]

Р.М. Грановская пишет: «Профессиональная роль многогранно влияет на личность, предъявляя к человеку определенные требования, она тем самым

преобразует весь его облик. Ежедневное на протяжении многих лет решение типовых задач совершенствует не только профессиональные знания, но формирует и профессиональные привычки, определяет стиль мышления и общения. ... Осуществление той или иной социальной или профессиональной роли, особенно если она личностно значима для человека и выполняется им продолжительное время, оказывает заметное влияние на такие элементы структуры его личности, как установки, ценностные ориентации, мотивы деятельности, отношение к другим людям.». Таким образом можно говорить о том, что «каждая профессия накладывает специфический отпечаток на психический облик человека» [2; с. 293].

По мнению А.К. Марковой, профессиональная деформация начинается с негативных изменений в профессиональной деятельности и поведении. В наибольшей степени профессиональным деформациям подвержены профессии типа «человек-человек» [4].

Это вызвано, по мнению С.П. Безносова тем, что общение с другим человеком обязательно включает и его обратное воздействие на субъект данного труда и с точки зрения теории психологических систем, реальность, порожденная во взаимодействии субъекта с субъектом «не только чувственна, но и сверхчувственна, т.е. открывается мышлением». Мышление может быть направлено «не только на познание физического мира, а на изменения в жизненном мире» [1].

В исследованиях О.В. Никифоровой рассматривается, определяемый системой ценностей человека, переход на более высокий уровень личностных структур тех смысловых образований, которые могли и до этого выступать в качестве значимых психических регуляторов деятельности и общения субъекта, но приобретают ценностный статус только при обращении его личностных усилий на свою смысловую сферу, на собственное «я». Такое включение личностной рефлексии предшествует актам перестройки осуществляемой деятельности, нередко существовавшей до сих пор системы ценностей, словом, в тех случаях, когда идет рассогласование между образом жизни и образом мира человека. В этих случаях обращение к своей смысловой сфере выводит его на качественно иной виток развития. Рефлексия, таким образом, участвует в перестройке ценностно-смысловых составляющих образа мира человека и открывает для человека новые смыслы и причину их отраженности в собственном сознании индивида этого явления и сам факт отраженности.

«Я как профессионал» - часть личности, которая ответственна за выполнение профессиональных обязанностей как носитель необходимых для этого знаний, этических установок и принципов; максимально проявляется в профессиональной деятельности. «Я как человек» - более центральная («своя») часть личности, включающая в себя некие обыденные представления о жизни и о себе, житейские установки и принципы; в основном проявляется в так называемой «личной жизни». Пользуясь этими определениями, «синдром сторания» можно представить как потерю контролирующей роли «Я профессионального» и внедрение «Я человеческого» в область профессиональной компетенции. На работе специалисты «по-человечески»

устают и испытывают раздражение. Профессиональная деформация, напротив, представляется расширением господства «Я профессионального» в область деятельности «Я человеческого». Приходя домой, человек продолжает вести себя как специалист[5].

Несомненно, изначальные склонности влияют на выбор соответствующей профессии. Они представляют собой «благоприятный» фон, почву, на которой в последующем разворачивает свою деформирующую деятельность профессия. Такая деформация начинается уже во время учебы, когда у студентов разрушаются обыденные установки и стереотипы и формируется профессиональная картина мира.

Список использованной литературы:

1. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности. – СПб.: «Речь», 2004 г.
2. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э.Э. психология профессиональных деструкций: учебное пособие для вузов. – М., 2015.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий. – Екатеринбург, 1997.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996
5. Орёл В.Е. Синдром психического выгорания личности. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. - 330 с

Түркменбаева А.Ж.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

2 курс «Педагогика және психология» мамандығының магистранты,

Alikhan Bokeikhan University, Семей қаласы

Ғылыми жетекші: «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а.,

PhD доктор Исмаилова Г.М

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесі жылдам өзгерістерге ұшырауда, бұл педагогикалық мамандықтардың функционалдық ролін қайта ойластыруды талап етеді. Педагог-психолог мамандығы тек білім беру ғана емес, сонымен бірге басқарушылық дағдыларды меңгеруді талап етеді, себебі білім беру процесінде тиімді басқару балалардың, ата-аналардың және педагогтардың арасындағы үйлесімді қарым-қатынасты қамтамасыз етеді. Болашақ педагог-психологтардың басқарушылық кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру – олардың кәсіби дайындықтарының ажырамас бөлігі болып табылады.

Басқарушылық кәсіби құзыреттілік – бұл педагогикалық, психологиялық және ұйымдастырушылық дағдылардың бірлігі. Бұл құзыреттілік педагог-психологтарға білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға, түрлі деңгейдегі мәселелерді шешуге және білім алушылардың дамуына бағытталған іс-әрекеттерді жоспарлауға мүмкіндік береді. Басқарушылық құзыреттіліктің негізгі элементтеріне мыналар жатады:

- Ұйымдастырушылық қабілет – білім беру процесін жоспарлау және үйлестіру;
- Коммуникативтік дағдылар – барлық қатысушылармен тиімді байланыс орнату;
- Проблемаларды шешу қабілеті – білім беру процесінде туындаған қиындықтарды анықтау және оларды шешу жолдарын табу;
- Лидерлік қасиеттер – оқушылар мен педагогтарға шабыт беру және мақсаттарға жетуге ынталандыру.

Болашақ педагог-психологтардың басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін негізгі факторларға төмендегілер жатады:

1. Теориялық дайындық: Басқарушылық құзыреттіліктің теориялық негіздерін оқу арқылы болашақ мамандар білім беру жүйесіндегі басқарушылық дағдылардың мәнін түсінеді.

2. Практикалық тәжірибе: Педагогикалық практика кезінде болашақ мамандар нақты өмірлік жағдайларда басқарушылық дағдыларды қолдануға мүмкіндік алады.

3. Тұлғалық қасиеттерді дамыту: Эмоциялық интеллект, жауапкершілік, стресске төзімділік және шешім қабылдау қабілеттерін дамыту басқарушылық дағдылардың негізі болып табылады.

4. Үздіксіз білім беру: Қосымша курстар мен тренингтер арқылы мамандар жаңа әдістер мен технологияларды меңгеріп, кәсіби құзыреттілігін жетілдіреді.

Болашақ педагог-психологтардың басқарушылық кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған тиімді әдістер мыналар:

- Жобалау әдісі: Білім алушыларға нақты білім беру жобаларын жасау және іске асыру мүмкіндігі беріледі.

- Тренингтер мен семинарлар: Командалық жұмысты және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытуға арналған интерактивтік тренингтер.

- Кейс әдісі: Нақты өмірлік жағдайларды талдау арқылы басқарушылық шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыру.

- Рефлексия: Өз әрекеттерін талдау және бағалау арқылы тәжірибені жетілдіру.

Болашақ педагог-психологтардың басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыру барысында кездесетін негізгі қиындықтар:

1. Теория мен тәжірибе арасындағы алшақтық: Теориялық білімді практикада қолдану кезінде туындайтын қиындықтар.

2. Мотивацияның жеткіліксіздігі: Білім алушылардың басқарушылық дағдыларды меңгеруге деген қызығушылығының төмен болуы.

3. Уақыт тапшылығы: Практикалық сабақтар мен тренингтер өткізу үшін жеткілікті уақыттың болмауы.

Болашақ педагог-психологтардың басқарушылық кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Құзыреттілік қалыптастыру тиімді әдістер мен құралдарды қолдануды, тұлғалық қасиеттерді дамытуды және үздіксіз білім беруді талап етеді.

Басқарушылық құзыреттілігі жоғары педагог-психолог білім беру процесінің сапасын арттыруға және білім алушылардың жан-жақты дамуына ықпал етуге қабілетті. Бұл саладағы зерттеулер мен тәжірибелерді одан әрі дамыту педагогикалық мамандықтардың кәсіби деңгейін жаңа белестерге көтеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жаңа және ең жаңа педагогикалық технологиялар: Оқу құралы./ В.К.Дьяченко . – Алматы, 2021.
2. Абилядина С.К. Педагогикалықмамандыққа кіріспе: Оқулық.- Алматы, 2018.
3. Жиенбаева, С.Н. Педагогикалық ғылыми зерттеу теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы .- Алматы, 2021
4. Исакова, С.С. Студенттердің педагогика лық тәжірибесі : Оқу құралы .- Алматы, 2022

Ибадуллаева Г.Т.

ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ ТӘЖІРИБЕСІ

Alikhan Bukeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының
7М04105 - Экономика ББ магистранты, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі: Орынбасарова А.А. PhD докторы Бизнес және басқару кафедрасының
oryn_a@mail.ru

Көптеген шетел мемлекеттерінің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, шағын бизнеске байланысты мемлекеттік саясат маңызды өз бетінше жүйелік бағыт болып табылады. Ұйымдық құрылымдарды және шағын кәсіпкерлікті қолдау механизмдерін басқа мемлекеттерде зерттеу қандай да болмасын ұлттық ерекшеліктерге қарамастан барлық сипаттамаларға анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте 1-Дамыған мемлекеттер тәжірибесі бойынша Қазақстан Республикасының деңгейін бағалау

№	Дамыған мемлекеттер тәжірибесі	ҚР деңгейін бағалау
1	Мемлекеттік саясат мақсаттарын анықтайтын кәсіпкерлік қызметті қолдау сұрақтарын реттейтін әлеуметтік құқықтық актілер болуы.	Даму үстінде
2	Мемлекеттік қаржылық, технологиялық, ақпараттық, кеңістік және кадрлық мемлекеттік жобалардың жүйесін құрастыру және жүзеге асыру	Даму үстінде
3	Шағын кәсіпкерлікті қолдаудың тікелей және жанама шараларының байланысы	Жоқ
4	Әр түрлі деңгейдегі бюджеттерден шағын кәсіпкерлікті қолдау жобаларын жүзеге асырудың ассигновациясын анықтау	Даму үстінде
5	Шағын бизнес саласындағы барлық міндеттерді міндеттерді реттейтін дамыған арнайы мамандандырылған мемлекеттік мекемелердің болуы	Жоқ

6	Орталық, аймақтық және жергілікті билік органдарының функцияларын өзара рационалды бөлу	Даму үстінде
7	Мемлекеттік билік органдарының шағын бизнес мүдделерін қорғайтын ұйымдармен өзара қарым – қатынасы	Жоқ
8	Шағын бизнес саласындағы мемлекеттік саясатты өзара қарым – қатынасты қолдауға бағытталған	Даму үстінде

Ескерту: [1]

Үлестерден көріп отырғанымыздай шағын бизнесті дамыту үшін Қазақстан шағын бизнесті басқару процесін жетілдіруге көп күш жұмсау қажет. Шетелдік мамандардың айтуы бойынша қазіргі бизнес ішкі және сыртқы факторлардың әсеріне тәуелді.

Бизнестің ішкі және сыртқы ортасын сараптаудан екі факторды есепке алған жөн: ішкі және сыртқы ықпалдардың көлемі және ортаның өзгеру деңгейі. Кәсіпкерлікке барлық сыртқы ықпалдарды өз кезегінде макроэкономикалық және салалық деп бөлуге болады.

Сурет 1 Ортаның бизнеске макро ықпалы

Ескерту: [2]

Ішкі немесе бақыланатын факторларға кәсіпорын қызметіне байланысты факторларды жатқызады. Енді әртүрлі тәжірибесіне келейік.

АҚШ – ғы шағын бизнес . Әдетте америкалық фирмалардың көлемі жұмысшылардың санымен бағаланады: өте ұсақ фирмалар – 20 адамға дейін жұмысшылары бар, шағын 20-дан 99 адамға дейін, орташа 100-ден 499-ға дейін, ірі 500 адамнан көп (1 сурет). Көрсеткіштерді салалар бойынша құрады: бөлшек саудада 100 жұмысшысы бар, өңдеу саласында 500-ге дейін жұмысшылары бар фирмалар шағынға жатады.

Кесте 2 -АҚШ-ғы әртүрлі деңгейдегі фирмалардың саны

Фирма көлемі	Фирма саны
Ірі	1000
Орташа	134000
Шағын	2000000
Шағын кеңселер	3000000

Ескерту: [2]

АҚШ тәжірибесі көрсетіп отырғандай, шағын бизнес ортаның өзгерісіне

тез бейімделгіш. Шағын кәсіпорындардың жаппай ликвидациясы кәсіпкерлерге кері әсерін тигізбейді. Жұмысшы күшінің және капиталдың территориялық және саналық ағымы жақсарады, тұтынушы сұранысының және жоғары өндіріс шағындарының өзгеруіне өндіріс қимылының жеделдігі жоғарылайды. Бір шағын кәсіпорындар жабылса, екінші біреулері ашылады.

Қазіргі уақытта АҚШ халқының 53 % шағын бизнес саласында жұмыс істейді. АҚШ тәжірибесі шағын бизнес ірі өндірістің өзгерістерге, жаңа міндеттемелерге бейімделуін және икемділігін көтеретіндігін көрсетіп отыр.

Ұлыбританиядағы шағын бизнес. Ұлыбритания тәжірибес көрсетіп отырғандай, шағын бизнес, өндіріс көлемін ұлғайтуда, тауарлар мен қызметтер ассортиментін кеңейтуде, өнім сапасын көтеруде маңызды рөл ойнайды. Шағын бизнес адамдарға өзінің творчестволық мүкіндіктерін көрсетуге мүмкіндік береді. Ұлыбританияда шағын кәсіпкерліктің дамуына консервативті үкімет саясаты – қаржылық жеңілдіктер, кеңес беру қызметтері мен бизнес техникасын оқытатын курстардың болуы ықпал етті.

Ұлыбританияда шағын кәсіпкерліктің дамуының үш үлгісі бар: қызмет масштабын кеңінен статус – квосын сақтай отырып консервациялау; ресми белсенділікті ақырын кеңейту; шағын кәсіпорындарды орташаға, сосын ірі компанияларға өзгерту. Көптеген зерттеулер көрсетіп отырғандай, шағын кәсіпорындар иелерін біраз бөлігі одан әрі өсуге тырыспайды. Олардың ең басты мақсаты – тұрақтылықты қамтамасыз ету.

Үкімет шағын бизнес саласына жалпы кәсіпкерлік қызметтің әлеуметтік – экономикалық шарттарын қамтамасыз ету арқылы ықпал етеді (салық салу, жекешелендіру, еңбек заңдары саласындағы шаралар), сонымен бірге әр түрлі экономикалық, ұйымдық, құқықтық нормалар мен әдістерді қолданды. 1991 ж. Ұлыбританияда ұсақ кәсіпорындарға оларды басқару мәселелері бойынша көмек беруге мамандандырылған фирмалардың қызметінен зерттеу жүргізілді. Шағын кәсіпорындардағы мәселелермен кеңес берушілер танысып, кеңес берумен ғана шектеліп қоймайды, сонымен бірге өз ұсыныстарының фирманың жүзеге асуына ат салысады. Бұл көмектің болуы және орта және шағын бизнестің даму стратегиясының болуы бұл саланың Ұлыбританияда гүлденуіне әкеледі.

Франциядағы шағын бизнес. Кәсіпорындарды шағын фирмалар категориясына жатқызудың кең таралған қағидаларының бірі – ондағы жұмысшылардың саны. Мысалы, он адамнан аз жұмысшылары бар фирмалар ұсақ болып табылады, 10-49 адамдар – шағын, 50-499 – орташа, 500 көп - ірі фирмалар. Экономикалық саясатты жүзеге асырарда мемлекеттің мақсаттарының бірі – шағын фирмаларды қолдау. Шағын бизнеске ерекше жағдай жасау концепциясы Францияда кеңінен тарады. Шағын бизнесті дамыту үшін үкіметтен қаржылық, салықтық және ішкі істерлік шараларды қосатын жоба дайындалды. Француз үкіметі қаржылық ынтаға көп көңіл бөледі. Ол жаңадан кәсіпорын құруға, фирмалардың басқа аймақтарға ауысуына, инвестицияның өсуіне, шағын және орташа фирмалардың ынтымақтастығын реттеуге арналған жеңілдіктерді ұсынады. Мемлекет ұсақ және шағын фирмаларға несие беретін бірқатар ұйымдар құрды. Оның ішінде – аймақтық даму қоғамы, өнеркәсіптік

даму институты, жаңалық енгізуді қаржыландыратын компаниялар және т.б. Францияда несиелерді кепілдендіретін 50 жуық ұйымдар бар. 80 жыл басында несиелерді кепілдеудің Ұлттық қоры құрылды. Қор шағын және орташа фирмаларды тәуекел капиталды ұсынатын компанияның қарамағында. Ол шағын бизнеске әр түрлі қаржылық ұйымдармен ұсынылатын займдардың 65% кепілдеуді қамтамасыз етеді. Қоғам шағын фирмаларға құрал алу үшін және оны жұмыс бабында ұстап тұру үшін қаржылық ресурстар бөледі [3].

Шағын және орташа кәсіпорындағы жұмысшылардың жалпы саны 16 500 000 адам. Орташа және шағын кәсіпорындардың орташа көлемі – 7 жұмысшыдан. Шетелдегі француздық шағын және орташа кәсіпорындар – 1400. Мемлекеттің жалпы экспорт көлеміндегі шағын және орташа кәсіпорындар пайдасына жүргізілетін француз үкіметінің саясаты экономиканың бұл саласына мемлекеттің қызығуын дәлелдейді. Ол үкіметтің екі декретінде көрінеді:

Израильдегі шағын бизнес. 60 ж. бастап Израилде экономикаға үлкен ықпалды акционерлік қоғамдар түріндегі ірі кәсіпорындар көрсетті. Дәл осы сектор үлкен табыс берді, бірақ 80 ж. аяғындағы Шығыс Европа және КСРО елдеріндегі экономикалық және саяси жағдайдың тұрақсыздануы ірі масштабты иммиграцияға әкелді. Осы кезде Израиль Үкіметі алдында жаңа азаматтарды жұмысқа орналастыру сұрағы туды. Соған байланысты шағын және орта бизнесті дамытуды жылдамдатты. Израиль тәжірибесіне келесідей шараларды:

1. Технопарктердің қызмет ету қағидалары бойынша технологиялық «жылы жайларды» құру және дамыту.

2. Бизнес «жылы жайларды» құру.

3. Ғылыми зерттеулерді сонымен бірге өнеркәсіпте дайын өнім өндіруді қаржыландыратын ғылыми зерттеу ұйымдары мен қорларын құру.

4. Шағын кәсіпорындар қорының сауда және өнеркәсіп министрлігінің жанынан жұмыс істеу.

5. Көптеген Израилдік банктерге шағын бизнеске қолдау арнайы бөлімшелер бар.

6. Шағын және орта бизнесті қолдаудың маңызды бағыттарының бірі болып мошав – овдимдерді қолдау табылады.

Қазіргі уақытта шағын бизнестің дамыту процесі Еуропаның көптеген елдерінде, АҚШ және Жапонияда әлі жүріп жатыр. Қазір шағын бизнес экономиканың қозғаушы күші екені мойындалуда. Шағын бизнес қазіргі қоғам назарының ортасында, ол бүкіл халықтың өмірін қорғайды. Кейбір зерттеулер бойынша шағын кәсіпорындар ірі компанияларға қарағанда табыстырақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нурабаева А.К. Механизмы поддержки частного малого предпринимательства: учебно-методическое пособие для предпринимателей, Астана, 2016.
2. Предпринимательство: Учебник/Под ред. М.Г. Лапусты. - М.: ИНФРА, 2015.
3. Финансово-кредитные рычаги для малого бизнеса в развитых странах мира // Банки Казахстана №1, 2015.

Абыхарова А.М.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДІҢ ИКЕМДІ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

2 курс «Педагогика және психология» мамандығының магистранты,

Alikhan Bokeikhan University, Семей қаласы

Ғылыми жетекші: «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а.,

PhD доктор Орынғалиева Ш.О.

Қазіргі білім беру жүйесінде психологиялық-педагогикалық білім беру бағдарламаларының рөлі ерекше. Бұл бағдарламалар болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған. Икемді коммуникативті дағдыларды қалыптастыру—бұл мамандардың кәсіби қызметінде шешуші рөл атқаратын маңызды аспект. Бұл мақалада студенттердің икемді коммуникативті дағдыларын дамыту жолдары мен осы процесті қолдайтын тиімді әдістер қарастырылады.

Икемді коммуникативті дағдылар—бұл ақпарат алмасудағы, өзара түсіністік орнатудағы, әрі адамдармен қарым-қатынас жасаудағы негізгі қабілеттер жиынтығы. Олар келесі салаларда маңызды болып табылады:

1. **Кәсіби қарым-қатынас:** Мұғалім мен оқушы арасындағы тиімді байланыс орнату.
2. **Тұлғааралық қатынастар:** Әріптестермен, ата-аналармен, және басқа мүдделі тараптармен дұрыс қарым-қатынас құру.
3. **Проблемаларды шешу:** Конфликтілерді басқару және шешім қабылдау.

Нұрғалиева, А. Қ. айтуынша икемді дағдылардың болмауы кәсіби қызметтің сапасына теріс әсер ететінін атап көрсетеді. Сол себепті студенттердің осы қабілеттерін дамыту қажеттілігі артып келеді.

Студенттердің коммуникативті дағдыларын дамыту әдістері

Оқу-тәрбие үрдісіндегі рөлдік ойындар

Құдайбергенова, М. С[1] пікірінше рөлдік ойындар — бұл студенттердің нақты өмірлік жағдайларды модельдеу арқылы қарым-қатынас жасауға машықтануының тиімді әдісі. Мысалы, педагогикалық тәжірибеде мұғалім мен оқушы рөлін ойнау студенттердің эмпатиясын арттыруға мүмкіндік береді.

Зұлқарнай, Б. С. [2] пікірінше коммуникативті дағдыларды дамытудың тағы бір маңызды тәсілі — бұл арнайы тренингтер өткізу. Тренингтерде студенттер вербалды және вербалды емес коммуникация әдістерін тәжірибеде қолдануды үйренеді. Зерттеулер көрсеткендей, мұндай жаттығулар оқытудың практикалық тиімділігін арттырады.

Садықова, А. Т.[3] ойынша тобалық әдіс — бұл студенттердің бірлескен жұмыс арқылы қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытатын тәсіл. Топтық жобаларды орындау барысында студенттер ынтымақтастықтың, жауапкершіліктің және ұжымдық шешім қабылдаудың маңыздылығын түсінеді.

Кері байланыс — студенттердің қарым-қатынас дағдыларын жетілдірудің маңызды құралы. Мұнда студенттер өздерінің сөздері мен әрекеттерінің

басқаларға қалай әсер ететінін түсінеді. Бұл үдеріс арқылы олар қарым-қатынастағы өз мінез-құлықтарын реттеуді үйренеді [4].

Психологиялық-педагогикалық білім беру бағдарламасында оқитын студенттерге икемді коммуникативті дағдыларды дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсету маңызды. Бұл:

Психологиялық-педагогикалық білім беру бағдарламасында оқитын студенттердің икемді коммуникативті дағдыларын дамыту — бұл олардың болашақ кәсіби қызметіндегі табысты жұмысының кепілі. Рөлдік ойындар, тренингтер, жобалық әдістер және кері байланыс мәдениеті сияқты әдістерді қолдану арқылы студенттер тек кәсіби қарым-қатынас жасауды ғана емес, сонымен қатар тұлғааралық қарым-қатынас шеберлігін де меңгереді. Сондықтан бұл дағдыларды қалыптастыру процесі жүйелі және жоспарлы түрде жүзеге асырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нұрғалиева, А. Қ. Педагогика және психология: теория және практика. Алматы: Қазақ университеті баспасы. 2020 ж
2. Құдайбергенова, М. С. Рөлдік ойындардың педагогикалық әсері. Педагогика журналы, 5(3), 45-50. 2018 ж
3. Зұлқарнай, Б. С. Коммуникативті дағдыларды дамытудың тренингтік әдістері. Психология журналы, 2021 ж
4. Садықова, А. Т. Жобалық оқыту әдістерінің тиімділігі. Білім беру зерттеулері, 10(4), 67-72. 2019 ж
5. Оспанова, Г. К. Кері байланыс мәдениетін қалыптастыру. Педагогика және психология журналы, 9(1), 23-28. 2022 ж

Толлеуов А.Б.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Магистрант

Alikhan Bokeikhan University Казахстан, г. Семей
80_aliya@mail.ru

Научный руководитель: Шаяхметова Л.М,
доктор PhD, старший преподаватель кафедры
«Бизнес и управление»

Alikhan Bokeikhan University Казахстан, г. Семей

Государственное регулирование рынка труда в условиях цифровизации подчеркивает необходимость адаптации к новым реалиям, связанным с изменением спроса на рабочую силу, появлением новых профессий и исчезновением традиционных рабочих мест. Она акцентирует внимание на важности подготовки и переподготовки кадров, а также на социальных аспектах неравенства в доступе к технологиям и возможностям

трудоустройства, что требует активного вмешательства государства для предотвращения ухудшения социального климата. Также поднимается вопрос о необходимости создания правовых рамок для платформенной экономики, что способствует защите прав работников и справедливости на рынке труда. В целом, статья предлагает пути решения актуальных проблем и формирует важный вклад в разработку эффективной государственной политики в условиях быстро меняющегося мира.

Государственное регулирование рынка труда в условиях цифровизации приобретает новые черты и особенности, обусловленные стремительным развитием технологий и изменением форм занятости. В современную эпоху цифровизации наблюдается значительное влияние инновационных технологий на функционирование рынка труда. Одной из ключевых характеристик этих изменений является трансформация традиционных моделей занятости, что предполагает необходимость адаптации механизмов государственного регулирования.

Во-первых, цифровизация создает новые профессии и формы занятости, такие как фриланс, удаленная работа, и «гиг-экономика». Это ставит перед государством задачу разработки законодательства, которое бы защищало права работников в условиях нестандартной занятости. Законы о труде должны учитывать специфику работы в цифровых платформах и обеспечивать защиту прав работников, включая гарантии социальной защиты.

Во-вторых, скорость изменений на рынке труда требует более гибких и адаптивных механизмов регулирования. Государственные службы занятости должны быть готовы к обучению и переподготовке кадров, учитывая новые требования, которые ставит перед обществом цифровизация. Это включает в себя создание программ профессионального обучения, которые будут соответствовать потребностям рынка и позволят людям адаптироваться к новым условиям.

Также важным аспектом является регулирование вопросов, связанных с трудовыми отношениями в условиях автоматизации и искусственного интеллекта. Государство должно сформулировать политику, направленную на смягчение негативных последствий автоматизации, таких как массовая безработица в определенных отраслях. Это может включать поддержку компаний, которые внедряют новые технологии, а также программы по повышению квалификации работников, которых затрагивают изменения.

Кроме того, цифровизация требует активного использования данных для анализа рынка труда. Государственные органы могут использовать большие данные для мониторинга ситуаций на рынке труда, прогнозирования изменения спроса на профессии и оценки эффективности действующих программ трудоустройства. Это позволит более точно определять направления государственной политики и разрабатывать меры, необходимые для их реализации.

Наконец, важным аспектом государственного регулирования в условиях цифровизации является международное сотрудничество. Поскольку работа в цифровом пространстве не знает границ, важно учитывать международные

стандарты и практики, а также обмениваться опытом и информацией с другими странами для повышения эффективности и конкурентоспособности на глобальном рынке труда.

Цифровизация имеет всеобъемлющее влияние в современном мире, но трактовка самого термина «цифровизация» в научной литературе варьируется. Наиболее часто в литературе встречаются такие термины, как «оцифровка (digitization)» и «цифровизация (digitalization)», однако их значения часто путают.

Оцифровка и цифровизация — два понятия, которые тесно связаны и часто используются как синонимы. Однако существует аналитическая ценность в их разграничении. Согласно Оксфордскому словарю английского языка, термины «оцифровка» и «цифровизация» начали использоваться в контексте вычислительных технологий еще в 1950-е годы. Оцифровка означает процесс преобразования аналоговых данных в цифровую форму, в том числе изображений, видео и текста. В свою очередь, цифровизация представляет собой внедрение или расширение использования цифровых технологий на уровне организаций, отраслей или целых стран.

Для ясности различий между этими терминами, в таблице 1 приведены различные определения понятий «оцифровка» и «цифровизация».

Большинство исследователей соглашаются, что начальным этапом цифрового общества является оцифровка (digitization) информации — процесс преобразования аналоговых данных в электронный цифровой формат, в том числе с использованием различных цифровых платформ. Это, по сути, автоматизация процесса оцифровки данных в биты и байты. Однако часто термин «цифровизация» используется для обозначения самого процесса оцифровки.

Таким образом, государственное регулирование рынка труда в условиях цифровизации становится более сложным и многогранным процессом, требующим от государства гибкости, инновационности и готовности к быстрому реагированию на изменения, происходящие в мировом экономическом пространстве и внутри страны.

Таблица 1 – Определение терминологии «оцифровка» и «цифровизация» различными авторами

Авторы	Определение
1	2
<i>Gobble M. A. M.</i>	Оцифровка – это простой процесс преобразования аналоговой информации в цифровой формат. Цифровизация относится к использованию оцифровки цифровых технологий для создания и получения различных ценностей новыми способами
<i>Rachinger M., Rauter R., Müller C., Vorraber W., Schirgi E.</i>	Оцифровка – процесс преобразования аналоговых данных в цифровые наборы данных. Цифровизация – эксплуатация цифровых возможностей
<i>Cenamora J., Sjödin D. R., Parida V., Eloranta V., Turunen T.</i>	Оцифровка – это перспектива применения цифровой платформы для изменения взаимодействия бизнес-моделей в более цифровые; сочетание автономных, полуавтономных и ручных операций в многоканальном обслуживании клиентов, интегрированном маркетинге или умном производстве

<i>Юдина Т.Н.</i>	Цифровизация в узком смысле – это создание информационно-цифровых платформ, позволяющих решать различные стратегические задачи, а в широком смысле – это изменение природы экономических или производственных отношений, в ходе которых возникает «Интернет вещей» и «Интернет всего»
<i>Gauthier C., Bastianutti J., Haggège M., Hasselblatt M., Huikkola T., Nickell D., Kohtamäki M., Helo P.</i>	Цифровизация – это концептуализация возможностей оцифровки и применения «Интернета вещей», который представляет собой систему объединенных компьютерных сетей и подключенных физических объектов, предназначенных для удаленного обмена данными, контроля и управления в автоматизированном режиме
<i>Gorissen L., Vrancken K., Manshoven S., Sung T. K.</i>	Цифровизация – это активатор новых путей применения цифровых технологий и следующий этап оцифровки
<i>Clerck J.</i>	Цифровизация – это постоянное технологий во всех возможных общественных и человеческих действиях
<i>Gartner Glossary</i>	Цифровизация – это процесс перехода к цифровому бизнесу, использование цифровых технологий для изменения бизнес-модели и обеспечения новых возможностей
<i>MIT Sloan Management Review</i>	Цифровизация – это инновация бизнес-моделей и процессов, которые используют цифровые возможности
<i>Parida V., Sjödin D., Reim W.</i>	Цифровизация – это использование цифровых технологий для инноваций в бизнес-моделях и получения новых доходов и возможностей создания различных ценностей в промышленных экосистемах
<i>Martín-Peña M. L., Díaz-Garrido E., Sánchez-López J. M.</i>	Цифровизация – это повышение операционной эффективности и разработкановых продуктов, услуг посредством цифровых технологий
<i>Халин В. Г., Чернова Г. В.</i>	Цифровизация в узком смысле – это преобразование информации в цифровую форму для снижения издержек и появления новых возможностей, а в широком смысле – это тренд эффективного мирового развития и цифровой трансформации информации широкого охвата
<i>Зозуля Д. М.</i>	Цифровизация — это умная социально-культурно-экономическая действительность, созданная посредством информационно-коммуникационных технологий на основе двоичного кода
Примечание – Составлено автором на основании [1,2].	

Список использованной литературы:

1. Еримбетов А. Современные тенденции государственного регулирования рынка труда // СаясатPolicy. – 2020. – № – с. 53-56.
2. Мурзатаева М. Т. Социальная защита населения Республики Казахстан // Альпари. – №4. – с.147-149.

Балгинбаева М.Т.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ РЕФЛЕКСИЯ МЕН РЕФЛЕКСИВТІК МӘДЕНИЕТТІҢ ҚҰРЛЫМЫ МЕН МӘНІ

2 курс, мпп 321 «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты,
Alikhan Bokeikhan University, Семей қаласы
Ғылыми жетекші: «Педагогика және психология» кафедрасының
PhD доктор Аюпова Г.Т.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде мұғалімге қойылатын талаптар артып келеді. Болашақ педагогке тек кәсіби білім мен дағды ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі тану, ішкі рефлексия жүргізу, оқу үдерісін сараптау қабілеті де қажет. Бұл қабілеттердің барлығы рефлексия және рефлексивтік мәдениет ұғымдарымен тығыз байланысты. Бүгінгі педагог – үнемі дамуға, өз тәжірибесін сын көзбен бағалауға, әрі қарай жетілдіруге ұмтылатын тұлға. Осы тұрғыдан алғанда, рефлексия мен рефлексивтік мәдениетті болашақ педагогтің кәсіби дамуының ажырамас бөлігі ретінде қарастыру қажеттілігі туындайды.

Рефлексия – бұл адамның өзінің ішкі ойлау, таным, іс-әрекет процесін түсінуі, сараптауы және бағалауы. Педагогикада рефлексия оқыту тәжірибесін қайта қарауға, жетілдіруге, сондай-ақ тұлғаның өзіндік дамуына ықпал ететін маңызды құрал ретінде қарастырылады.

Рефлексия құрылымы:

- Когнитивтік (танымдық) компонент – педагогтің өз ойлау әрекетін талдауы, кәсіби білімдерін меңгеру барысындағы логикалық байланыстарды анықтауы;
- Эмоционалды-бағалау компоненті – эмоциялар мен ішкі сезімдерді саралау арқылы өзінің кәсіби тәжірибесіне эмоционалды тұрғыдан баға беруі;
- Іс-әрекеттік компонент – педагогтің әрекетін бағалап, келешекте оны жақсарту үшін нақты қадамдар жоспарлауы.

Рефлексия педагогтің тәжірибесін тек бақылап қоймай, сол тәжірибе негізінде жаңа шешімдер қабылдауға итермелейді. Бұл кәсіби дамудың басты қозғаушы күші бола алады.

Рефлексивтік мәдениет – тұлғаның өзіндік ойлау, сезіну және әрекет ету қабілеттерін тереңінен ұғыну мен жетілдіруге бағытталған тұрақты мәдени ұстаным. Ол рефлексия жасау дағдысының жүйелі түрде қолданылуымен ерекшеленеді.

Рефлексивтік мәдениеттің негізгі компоненттері:

- Өзін-өзі тану – педагогтің өзінің жеке ерекшеліктерін, қабілеттерін және кәсіби позициясын түсінуі;
- Өзін-өзі басқару – ішкі тәртіп пен эмоцияны басқара білу, кәсіби этиканы сақтау;
- Сын тұрғысынан ойлау – тәжірибені объективті бағалау, шешім қабылдауда логикалық және дәлелді көзқарас қолдану;

- Мотивациялық-құндылықтық компонент – кәсіби құндылықтарды ұстану және өзін-өзі жетілдіруге деген тұрақты мотивация.

Рефлексивтік мәдениеттің болуы болашақ мұғалімнің өз кәсіби рөлін саналы түрде қабылдауына және білім беру үдерісінде тиімді шешімдер қабылдауына мүмкіндік береді. Рефлексия – бұл рефлексивтік мәдениеттің негізі. Ал рефлексивтік мәдениет – рефлексияның жүйелі түрде жүзеге асуына мүмкіндік беретін орта мен құндылықтар жүйесі. Яғни, рефлексия – процестік құбылыс болса, рефлексивтік мәдениет – тұлғалық қасиет пен кәсіби ұстаным.

Бұл екі ұғымның өзара байланысы мынадай аспектілерде көрініс табады:

- Рефлексия рефлексивтік мәдениетті қалыптастырады және оны дамыту құралы ретінде қызмет етеді;
- Рефлексивтік мәдениет рефлексияның сапасын арттырады, яғни тұлғаның тереңірек талдау, ұғыну және болжау қабілеттерін жетілдіреді;
- Екеуінің үйлесімді дамуы педагогтің кәсіби шешім қабылдау, әрекетін жетілдіру және білім алушылармен тиімді қарым-қатынас орнату мүмкіндігін кеңейтеді.

4. Болашақ педагогтердің кәсіби дамуы контекстінде қолдану жолдары

Болашақ педагогтерде рефлексия мен рефлексивтік мәдениетті дамыту үшін келесі педагогикалық әдістер мен құралдарды қолдануға болады:

- Рефлексиялық күнделіктер – студент өзінің оқу барысындағы сезімдерін, жетістіктері мен қиындықтарын жазып отыру арқылы өзін жақсы түсіне бастайды.
- Портфолио әдісі – болашақ мұғалім өзінің кәсіби дамуын құжаттап, әрбір тәжірибеден қорытынды жасап, өзін-өзі бағалай алады.
- Кейс-талдау және пікірталастар – нақты педагогикалық жағдайларды талдау рефлексияны дамытуға жол ашады.
- Топтық рефлексиялық тренингтер – әріптестермен тәжірибе алмасу арқылы өз тәжірибесіне сырттай қарауға мүмкіндік береді.
- Мұғалімдік практикадан кейінгі дебрифинг – практикалық сабақтан кейінгі талдау болашақ педагогтің рефлексия жасау қабілетін қалыптастырады. Бұл әдістердің барлығы педагогтің кәсіби болмысын дамытуға, шешім қабылдауда сенімді болуына және шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпал етеді.

Рефлексия мен рефлексивтік мәдениет болашақ педагогтердің кәсіби дамуының іргетасы болып табылады. Бұл ұғымдар педагогтің өз кәсіби тәжірибесіне сын көзбен қарап, оны жетілдіру жолдарын анықтауға мүмкіндік береді. Болашақ мұғалімге рефлексиялық ойлау мен мәдениетті қалыптастыру – оны жаңа форматтағы білім беру жүйесіне бейімдеудің басты құралы. Сондықтан педагогикалық білім беру бағдарламалары бұл аспектіні назардан тыс қалдырмай, жүйелі түрде дамытуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сластенин, В.А. Педагогика. – М.: Академия, 2019.
2. Куклина, С.В. Рефлексия в педагогической деятельности. – СПб., 2020.

3. Беспалько, В.П. Психология и педагогика профессионального образования. – М., 2021.
4. Ахметова, З.А. Болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуы: теория және практика. – Алматы, 2022.
5. Kolb, D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – New Jersey: Prentice-Hall, 1984.

Турсынова А.Қ.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚ ҮДЕРІСІНДЕ ТЮТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ РӨЛІ

2 курс «Педагогика және психология» мамандығының магистранты, Alikhan Bokeikhan
University, Семей қаласы

Ғылыми жетекші: «Педагогика және психология» кафедрасының PhD доктор Аюпова Г.Т.

Қазіргі білім беру жүйесінің қарқынды дамуы педагогикалық қызметті жаңа деңгейде қарастыруды талап етеді. Бұл үдерісте тьюторлық қызмет болашақ педагогтардың кәсіби қалыптасуы мен жеке тұлғалық дамуы үшін маңызды бағыттардың бірі ретінде танылуда. Осы мақалада тьюторлық қызметтің болашақ педагогтың кәсіби дайындық үдерісіндегі рөлі қарастырылады, сондай-ақ оның тиімділігі мен дамытудың перспективалары талданады.

В.В. Гузеев өз еңбектерінде тьюторлық қызметтің жеке білім траекториясын қалыптастырудағы рөлін қарастырады. Оның пікірінше, тьюторлық оқыту арқылы студенттердің дербес ойлау қабілеті, өзін-өзі дамыту және шешім қабылдау дағдылары дамиды[1].

А.А. Вербицкийдің ғылыми зерттеулерінде контекстік оқыту тұжырымдамасы тьюторлық қызметпен байланыстырылған. Ол болашақ педагогтарға білім беру үдерісінде тьюторлық технологияларды енгізудің қажеттілігін дәлелдейді. Оның ойынша, тьюторлық оқыту студенттердің кәсіби және тұлғалық дамуын тиімді қамтамасыз етеді[2].

С.В. Куликов болашақ педагогтардың тьюторлық қызметке психологиялық дайындығын зерттеген. Оның пікірінше, педагогтың эмоционалды тұрақтылығы, студенттермен тиімді қарым-қатынас орнату қабілеті және өзін-өзі реттеу дағдылары тьюторлық қызметте маңызды рөл атқарады[3].

Е.В. Коротова тьюторлық қызметті білім беру үдерісінің тұтас бөлігі ретінде қарастырады. Оның зерттеулері бойынша, болашақ педагогтарды тьюторлық қызметке сапалы дайындау олардың кәсіби автономиясын, педагогикалық шешім қабылдау қабілетін және білім беру жүйесінде бейімделу мүмкіндігін арттырады[4].

Зерттеушілердің еңбектері болашақ педагогтардың тьюторлық қызметке дайындығы олардың кәсіби қалыптасуында ерекше рөл атқаратынын дәлелдейді. Бұл қызмет педагогтың креативтілік, дербестік, әлеуметтік және

әдістемелік құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді. Осылайша, тьюторлық қызметті білім беру жүйесінде белсенді қолдану маңызды болып табылады.

Тьюторлық қызметтің маңыздылығы мен болашақ педагогтарды даярлау үдерісіне әсері туралы көптеген ғалымдар зерттеулер жүргізді. Олардың еңбектері бұл қызметтің кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудағы рөлін нақты сипаттайды.

Тьюторлық қызмет — білім алушылардың дербес білім траекториясын анықтау, жеке қажеттіліктері мен қабілеттерін ескере отырып, педагогикалық қолдау көрсету үдерісі. Бұл қызмет болашақ педагогтың танымдық белсенділігі, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыруға бағытталған.

Тьюторлық қызметті жүзеге асыру барысында педагог келесі міндеттерді орындайды: Студенттердің жеке оқу траекториясын дамытуға көмектесу; Оқу және кәсіби қызметте бейімделуге қолдау көрсету; Әлеуметтік және кәсіби құзыреттіліктерді дамытуға жәрдемдесу; Білім алушылардың сын тұрғысынан ойлауын және проблемаларды шешу қабілетін жетілдіру.

Болашақ педагогтың қалыптасуында тьюторлық қызметтің бірнеше маңызды аспектілері бар: Тұлғалық даму: Білім алушының өзіндік педагогикалық ұстанымдарын, кәсіби құндылықтарын және шығармашылық қабілеттерін дамыту; Кәсіби құзыреттілікті арттыру: Болашақ педагогтың пәндік, әдістемелік және психологиялық даярлығын жетілдіру; Әлеуметтік бейімделу: Болашақ педагогтың кәсіби ортада өз орнын табу, командалық жұмысты ұйымдастыру және көшбасшылық дағдыларын дамыту.

Тьюторлық қызметті тиімді жүзеге асыру үшін білім беру ұйымдары келесі тәсілдерді қолдануы қажет:

- Интерактивті оқыту әдістерін енгізу: Тьюторлық форматта жеке жобалар, зерттеу жұмыстары, тренингтер мен шеберлік сабақтарын ұйымдастыру.
- Ақпараттық технологияларды пайдалану: Білім алушылардың дербес білім траекториясын жобалау үшін цифрлық платформалар мен онлайн ресурстарды қолдану.
- Рефлексиялық тәсілдерді дамыту: Болашақ педагогтардың өз қызметін талдау, кәсіби дағдыларын бағалау және өзін-өзі жетілдіруін ынталанды[5].

Тьюторлық қызмет болашақ педагогтардың кәсіби дайындық үдерісінде шешуші рөл атқарады. Ол білім алушылардың өзіндік дамуын, кәсіби және тұлғалық өсуін қамтамасыз ету арқылы білім беру жүйесінің сапасын арттыруға ықпал етеді. Сондықтан тьюторлық қызметтің әдістемелік, технологиялық және ұйымдастырушылық аспектілерін жетілдіру қазіргі заманғы педагогикалық білім берудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гузеев В.В. Методы и организационные формы обучения. Народное образование, 2001 г.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход, 1991 г
3. Куликов С.В. Тьюторлық қызметтің теориялық және әдістемелік негіздері, Халел Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
4. Коротова Е.В. Тьютор мамандығы және оның кәсіптер әлеміндегі орны. М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, 2020 ж
5. Бакшутова Н.В. Білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік педагог-тьютор қызметінің өзекті мәселелері. Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, 2020 ж

Направление 2 – Инновационное развитие как инструмент повышения инвестиционной привлекательности региона

2-ші бағыт – Инновациялық даму өңірдің инвестициялық тартымдылығын арттыру құралы ретінде

Ширяева Д.В.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТА РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОСИСТЕМЫ РЫНКА МЕДИЦИНСКОЙ ТЕХНИКИ

Старший преподаватель, кафедра научных и инновационных технологий в здравоохранении
Самарский государственный медицинский университет, г.Самара
d.v.shiryaeva@samsmu.ru

Современных цифровые технологии развиваются с огромной скоростью, все глубже проникая в жизнь людей, встраиваясь во все социально-экономические процессы [1]. Сегодня цифровая трансформация проникает в том числе, в область здравоохранения и создания современных медицинских технологий лечения, профилактики и медицинской техники [2].

Инновационная экосистема рынка медицинской техники всецело подвержена влиянию цифровизации, определяя ключевые направления развития [3]. На сегодняшний день уже можно выделить достаточно широкий спектр различных трендов, характеризующих развитие рынка медицинской техники. Однако, среди множества тенденций следует выделить наиболее значимые, роль которых в развитии инновационной экосистемы рынка медицинской техники наиболее высокая.

Ключевых направлений, по мнению автора сегодня три: Ускорение исследований и разработок (R&D); оптимизация производства и логистики; улучшение клинической практики и обслуживания пациентов. Рассмотрим их подробнее в таблице 1.

Как видно из таблицы, каждый из трех направления содержит в себе ряд поднаправлений, которые на сегодня имеют наибольший импульс влияния на всю экосистему. Стоит отметить, что представленные в таблице направления и поднаправления не исчерпывающие. Однако, в рамках стратегического развития инновационной экосистемы медицинской техники данные элементы наиболее значимы.

Таблица 1 – Роль технологий цифровой трансформации в развитии инновационной экосистемы рынка медицинской техники

№п/п	Направление	Роль	Характеристика
1	Ускорение исследований и разработок (R&D)	Анализ больших данных (Big Data Analytics)	Применение больших данных в процессе разработки и испытания современной медицинской техники
		Искусственный интеллект (AI) и машинное обучение (ML)	Автоматизация процессов анализа изображений (рентген, КТ, МРТ), распознавание патологий, разработка алгоритмов для диагностики и прогнозирования заболеваний, оптимизация дизайна устройств и материалов.
		Виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR)	Использование новых возможностей основанных на симуляции в целях испытания современных видов медицинской техники
		3D-печать (Additive Manufacturing)	Ускорение процессов прототипирования за счет быстрой печати необходимых элементов на 3D-печать
2	Оптимизация производства и логистики	Интернет вещей (IoT)	Появление возможности оптимизации производства и логистики за счет современных датчиков трансляции информации о производстве в реальном времени
		Автоматизация и роботизация	Повышение эффективности и точности производственных процессов, снижение затрат, улучшение условий труда
		Управление цепочкой поставок (Supply Chain Management)	Оптимизация логистических маршрутов поставки сырья и материалов, а также готовой продукции на основе современных технологических цифровых решений
		Облачные вычисления (Cloud Computing)	Появление возможности иметь доступ ко всей необходимой информации за счет облачных сервисов хранения информации
3	Улучшение клинической практики и обслуживания пациентов	Телемедицина и удаленный мониторинг пациентов	Появление возможности удаленного доступа к пациенту за счет применения видеотрансляции, а также онлайн передачи телеметрических данных обследуемого
		Персонализированная медицина	Возможности формирования уникальной программы лечения пациентов на основе анализа генетических данных
		Электронные медицинские записи (EMR) и системы поддержки принятия решений (CDSS)	Возможности повышения скорости и качества взаимодействия между пациентами и врачами в рамках лечения
		Мобильные приложения (Mobile Apps)	Появление современных мобильных приложений, способствующих здоровьесбережению, лечению и профилактике

Источник: разработано автором

Список использованной литературы:

1. Кшнякин, П. А. Роль оценки уровня готовности инновационных проектов для развития рынка медицинской техники / П. А. Кшнякин // Экономика и предпринимательство. – 2022. – № 3(140). – С. 497-503. – DOI 10.34925/EIP.2022.140.03.090. – EDN BDBKXW.
2. Ожгихин, И. В. Формирование механизмов развития рынка инновационной медицинской техники в Российской Федерации : специальность 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (управление инновациями)»: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Ожгихин Иван Владимирович, 2021. – 306 с. – EDN YRCEBI.
3. Герасимов, К. Б. Формирование и развитие инновационной экосистемы рынка медицинской техники / К. Б. Герасимов, П. А. Кшнякин. – Саратов : «Амирит», 2023. – 184 с. – ISBN 978-5-00207-384-9. – EDN WNRMBA.

Кшнякин П.А.

**ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОСИСТЕМЫ РЫНКА
МЕДИЦИНСКОЙ ТЕХНИКИ**

к.э.н., доцент кафедры научных и инновационных технологий в здравоохранении
Самарский государственный медицинский университет, г.Самара
p.a.kshnyakin@samsmu.ru

Экосистема рынка медицинской техники – это сложная сеть взаимосвязанных элементов, которые совместно работают для создания, производства, распространения и использования медицинских технологий [1]. Её формирование и успешное функционирование зависят от множества факторов. Разумеется, на сегодняшний день можно выделить огромное множество различных факторов, так или иначе влияющих на инновационную экосистему рынка медицинской техники [2]. Однако, в то же время имеет смысл сказать, что не все из них оказывают одинаковое воздействие [3]. Наиболее значимые, по мнению автора факторы представлены в таблице 1 ниже.

В представленной таблице выделены те факторы, которые оказывают наиболее значимое для отрасли воздействие. Среди всех представленных также можно выделить фактор технологических инноваций, и фактор государственной поддержки.

Это связано с тем, что развитие рынка медицинской техники на государственном уровне относится к одной из приоритетных задач государства в свете складывающихся социально-экономических и политических реалий. Соответственно, требуемый объем ресурсов и внимания к данной отрасли может выделить прежде всего государство. В то же время отметим, что элемент государственно-частного партнерства в данном случае также занимает весьма значимое место.

Таблица 1 – Факторы формирования экосистемы рынка медицинской техники

№п/п	Факторы	Характеристика
1	Технологические инновации	Современные инновационных цифровые технологии активно внедряемые во все сферы здравоохранения, лечения, здоровьесбережения, профилактики и диагностики: искусственный интеллект, телемедицина, интернет вещей, роботехника и пр.
2	Сотрудничество между участниками	Тесные взаимосвязи между различными отраслевыми вузами, подразделениями одного вуза, способствующие обмену знаниями и технологиями в целях разработки, испытания и производства современных видов медицинской техники.
3	Государственная поддержка	Различного рода государственные программы направленные на финансовую, техническую, технологическую и прочие виды поддержки в целях стимулирования развития инновационных компаний в области медицинской техники. Оптимизация процессов сертификации и одобрения новых технологий помогает ускорить их выход на рынок.
4	Образование и подготовка кадров	Разработка и внедрение специализированных образовательных программ, направленных на подготовку специалистов, способных развивать область медицинской техники.
5	Учет потребностей пользователей	Налаживание обратной связи с прямыми потребителями производимой медицинской техники в целях выявления недостатков и дальнейшего совершенствования.
6	Финансирование и инвестиции	Наличие венчурного капитала и других источников финансирования способствует развитию инновационных проектов.

Источник: создано автором на основе [1,2,3]

Формирование инновационной экосистемы рынка медицинской техники требует комплексного подхода, включающего сотрудничество всех участников, внедрение новых технологий и адаптацию к меняющимся требованиям рынка. Успешная экосистема способствует не только развитию бизнеса, но и улучшению качества медицинских услуг для пациентов.

Список использованной литературы:

1. Данилова, Н. И. Особенности инноваций в медицине / Н. И. Данилова // Наука Удмуртии. – 2018. – № 1(83). – С. 46-48. – EDN QKKISH.
2. Современные методологические подходы к трансферу инновационных медицинских изделий / В. В. Косенко, К. Ю. Беланов, Д. И. Федорова [и др.]

// Вестник Росздравнадзора. – 2023. – № 5. – С. 36-46. – EDN BSQQZX.

3. Герасимов, К. Б. Формирование и развитие инновационной экосистемы рынка медицинской техники / К. Б. Герасимов, П. А. Кшнякин. – Саратов : «Амирит», 2023. – 184 с. – ISBN 978-5-00207-384-9. – EDN WNRMBА.

Шойбакова Е.О.

КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

Старший преподаватель кафедры «Бизнес и управление»
Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Казахстан
erkejan66@mail.ru

Главным звеном во всей цепочке предоставления банковских услуг являются клиенты банка. Так как именно они и могут в полной мере оценить конкурентные преимущества того или иного банка, на основе использования продуктов и услуг этого банка. Именно условия, предлагаемые банком по продуктам, качество услуг, удобство, выгода от пользования продуктом, продвижение и рекламная деятельность, надежность банка способствуют привлечению все больше потока клиентов.

Для повышения конкурентоспособности услуг банка необходимо выявлять потребности потребителей, исследовать и их создавать, и разрабатывать новые, выгодные, востребованные продукты.

Оценим экономическую эффективность предложенных мероприятий. Рассмотрим эти мероприятия на примере одного конкретного банковского продукта – кредитная карта.

Клиент обратился в банк за оформлением кредитной карты. Ранее он ознакомился с условиями по кредитным картам в разных банках.

Говоря о прозрачности условий предлагаемых продуктов и оказываемых услуг, имеем в виду следующее: например, важно рассказать клиенту такой нюанс, что при снятии наличных с кредитной карты в банкомате, начинает начисляться процент по достаточно высокой процентной ставке. Если клиент заранее осведомлен о данном моменте, он будет готов к этому и это не вызовет у него недовольства, чем если бы возникла бы ситуация, когда клиент не знал о таком условии кредитной карты, снял деньги и у него начислились проценты. Естественной реакцией в данном случае станет отказ и закрытие кредитной карты. В последствии – это возможно потеря клиента и оформление такой же карты у банка конкурента. При прозрачной же системе обслуживания клиент знает все характеристики продукта полностью, а далее, самостоятельно решает, выгодно ли ему данное условие. Результат проведения данного мероприятия – сохранение клиента.

Следующее мероприятие - качество сервиса, обслуживания, клиентоориентированность. Ожидая оформления кредитной карты, пока идет процесс одобрения кредитной суммы, а зачастую это небыстрый процесс,

сотрудник предложил клиенту чай или кофе, комментирует клиенту весь процесс оформления, задал клиенту вопросы относительно других продуктов банка, то есть, беседовал с клиентом пока шло время ожидания. Клиент получает удовлетворение от всего процесса, находится в приятном расположении духа. Например, если ожидание затянулось и клиент сказал, что очень торопится, сотрудник банка предложил организовать встречу в любой удобный день и время для клиента, и тем самым клиент остался довольным, что может не откладывать свои дела сейчас и ему предложили альтернативное решение проблемы. Тогда как могло быть все наоборот, клиент торопится, ему сказали прийти в другой раз, тем самым прослеживается ситуация, что заинтересованности в клиенте особо и не было. Результат проведения данного мероприятия – сохранение клиента.

Следующее мероприятие - прослеживание и поддержание банком соотношения цены за продукт или услугу и выгодностью условий данного продукта или услуги.

Применение программ лояльности для клиентов эффективно в вопросе, что клиенты любят получать больше выгодного для себя от продуктов. Чем больше скидок, бонусов предложит банк, например, по обычной дебетовой карте, тем больше клиентов это привлечет. Что касается кредитования, то, например, сейчас для многих юридических лиц банков есть интересное предложение, сниженные ставки процентов по кредиту, если организация, которая обратилась в банк за кредитом, в своей деятельности применяет меры по защите окружающей среды, например, при строительстве. Учитывая, что не все банки на сегодняшний день могут такое предложить, клиент выберет банк, который может выдать ему кредит по сниженной ставке. То есть, здесь опять же речь о некоторой лояльности и выгодном предложении для своих клиентов, что отличает конкретный банк от другого.

Немаловажно и удобное расположение офисов банков и особенно банкоматов.

Общий эффект от предложенных мероприятий состоит в том, что при соблюдении всех этих моментов, мер, банк получает самое главное – доверие клиента и его приверженность данному банку. Это в свою очередь означает, что клиент остается с этим банком, а значит, продолжает пользоваться услугами данного банка. Скорее всего, имея хотя бы один-два продукта, оформленных в каком-либо банке, за оформлением третьего продукта или получением услуги клиент обратится в тот же банк, где он уже является клиентом. Далее – клиент рассказывает своему окружению и советует данный банк, как надежный, с выгодными условиями, интересными предложениями. Банк получает новых клиентов, продает свои продукты, услуги, получает денежные средства в виде вкладов физических лиц, выдает кредиты и так далее. Сегодня для клиента наряду с самим по себе хорошим продуктом важно именно качественно оказанная услуга, в процессе получения этого продукта. Сохранить клиента, в какой-либо даже критической ситуации, очень важный момент. Для клиента главное, чтобы его проблема, вопрос были решены. И когда клиент видит, что в нем заинтересованы, это прельщает больше всего.

Основным каналом распространения информации должны остаться собственные средства и медиабанка. Снижение расходов на экспериментальные маркетинговые каналы будет сопровождаться их ростом в традиционном онлайн-продвижении для наращивания клиентской базы среди клиентов банков, попавших в санкционный список.

Именно сейчас, в соответствии со скорректированной стратегией, АО «Народный банк Казахстана» может перейти в лидеры рынка. По мере совершенствования линейки банковских продуктов развивается конкуренция между банками. Усиление конкуренции между банками – важный фактор развития, поэтому чтобы менеджеры банка могли сосредоточиться на четкой картине успешного обслуживания клиентов, целевых демографических и коммуникационных приоритетах. Банковское предложение должно находиться под постоянным контролем. Присутствие иностранных кредитных организаций способствует повышению конкуренции между банками в Казахстане.

Предложенные меры стратегии повышения конкурентоспособности банковских услуг были скорректированы на стратегию АО «Народный банк Казахстана», что позволило оценить уровень экономической эффективности предложенных рекомендаций. В частности, предложенные меры обеспечат эффективный прирост клиентской базы, рост лояльности, снижение стоимости привлечения одного нового клиента и повышение стабильности финансово-экономических банковских показателей.

Список использованной литературы:

1. Алтунина Л.Н. Современные подходы понятия банковского продукта, банковской услуги, банковской операции // Экономика и управление. — 2019. — № 4. — С. 41–47.
2. Обзор развития банковского сектора АО «Народный банк Казахстана». Аналитический отчет. — Алматы: АО «Народный банк Казахстана», 2023. — 25 с.

Каширова М.Э.¹, Слесарева М.В.², Альшевский В.Н.³

ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ

¹ студент специальности «Туризм и гостеприимство» кафедры производственного менеджмента, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева
² студент специальности «Экономическая безопасность» кафедры экономических дисциплин, филиал Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф.Горбачева в г.Прокопьевске

³ магистрант направления «Экономика» кафедры экономики, Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева

Научный руководитель: Тюленева Т.А., доцент, к.э.н.

ФГБОУ ВО «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф.Горбачева»
krukta@mail.ru

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в настоящее время уровень финансовой грамотности многих граждан не только в России, но и в других странах не соответствует изменениям на финансовом рынке. Поэтому люди не могут эффективно использовать на практике цифровые и информационные технологии, принимать решения о сбережениях, инвестировании и планировании бюджета. Это особенно остро ощущается во времена экономических кризисов [1-3].

Дополнительным требованием к потребителям финансовых услуг в целях повышения финансовой грамотности в современных условиях становится необходимый уровень владения цифровыми и информационными технологиями, поскольку большая часть их сегодня оказывается в онлайн-режиме и использованием мобильных устройств. С одной стороны, развитие информационных технологий облегчает обслуживание потребителей финансовых услуг, с другой стороны – делает необходимым овладение определенным уровнем компетенций их использования. Степень владения информационными технологиями традиционно ниже у представителей старшего поколения, а также населения с низким уровнем доходов.

Проблематика недостаточного уровня финансовой грамотности населения Российской Федерации связана с ее историческими особенностями развития рыночных отношений: шоковые методы рыночных преобразований 90-х годов, до применения которых граждане утратили традиции бережного отношения к финансам, вызвали необходимость самостоятельной выработки навыков адаптации в новых экономических условиях, финансовых практик и инструментов. Данная ситуация в последние годы обострилась в условиях экономических санкций последних лет, роста бюджетного дефицита,

Повышению уровня финансовой грамотности препятствуют следующие факторы.

Во-первых, стереотипное суждение, что финансовую грамотность нужно повышать тем лицам, которые ведут активную деятельность на финансовых рынках, а риски за финансовые решения, принимаемые людьми, не связанными

с операциями на финансовом рынке, должно нести государство. Придерживаясь такого подхода, граждане не уделяют должного внимания контролю своей финансовой дисциплины и личных финансов.

Во-вторых, недостаточный уровень преподавания основ финансовой грамотности в образовательных учреждениях. Дисциплины данного профиля в последние годы повсеместно внедряются в учебный процесс среднего общего и профессионального образования, а также при обучении по программам высшего образования. Проводятся профессиональные конкурсы, диктанты и олимпиады, в ходе которых их участники могут проверить свой уровень финансовой грамотности.

В-третьих, недоверие граждан к существующим финансовым институтам, которое сформировалось в период массового существования финансовых пирамид, банкротства кредитных организаций, приватизации государственной собственности.

Таким образом, недостаточный уровень финансовой грамотности населения отрицательно сказывается на их благосостоянии, инвестиционной активности и в конечном итоге замедляет экономический рост государства. Для устранения данных препятствий на пути повышения финансовой грамотности населения в условиях Российской Федерации можно реализовать следующие меры:

- популяризировать идею необходимости повышения финансовой грамотности среди различных групп населения путем привлечения их внимания к необходимости повышения уровня профессиональной компетенции в данной области;
- создать скоординированную систему обучения в сфере экономической культуры и финансовой грамотности разных возрастных групп;
- сформировать инструментарий финансовой аналитики на сайтах и в приложениях финансово-кредитных организаций, посредством которого можно контролировать и прогнозировать показатели бюджетов;
- создать интерактивные платформы для обратной связи, где представители разных групп населения могут задавать вопросы по получению финансовых услуг и консультироваться у экспертов в данной сфере;
- пересмотреть нормативно-правовую базу предоставления финансовых услуг в направлении формулирования в законодательстве ясных норм, облегчающих понимание населением финансовых вопросов, на основе которых принимаются финансовые решения;
- организовать просветительские кампании, проводимые на регулярной основе, продвигающие идеи важности диверсификации активов, что упростит процесс планирования бюджета домохозяйства и понимание сути финансовых продуктов;
- осуществлять налоговые реформы в направлении расширения перечня налоговых льгот при обложении доходов физических лиц, применяющих накопительные и инвестиционные инструменты.

Реализация данных мероприятий поможет простимулировать населением накопление, повысит инвестиционную активность и степень доверия к

финансовым продуктам. Как видно из представленного перечня, повышение финансовой грамотности населения требует осуществления комплексного подхода, успех которого в конечном итоге обеспечит повышение благосостояния граждан и устойчивость экономического роста.

Список использованной литературы:

1. Тюленева, Т. А. Развитие волонтерства в сфере финансового просвещения населения: тенденции и перспективы / Т. А. Тюленева // Финансовое просвещение : Сборник материалов XXII Всероссийской научно-практической онлайн-конференции по финансовому просвещению в России, Москва, 26–28 марта 2024 года. – Москва: Ассоциация развития финансовой грамотности, 2024. – С. 81-88. – EDN GOAWGL..

2. Tyuleneva, T. A. Raiding as a Treat to Economic Security of Kuzbass Coal Mining Enterprises / T. A. Tyuleneva // E3S Web of Conferences : 3rd International Innovative Mining Symposium, IIMS 2018: Electronic edition, Kemerovo, 03–05 октября 2018 года. Vol. 41. – Kemerovo: EDP Sciences, 2018. – DOI 10.1051/e3sconf/20184104016. – EDN XVTRYT.

3. Tyuleneva, T. A. Improvement of Measures to Counteract Raider Acquisition of Kuzbass Coal Mining Enterprises / T. A. Tyuleneva // E3S Web of Conferences : 3rd International Innovative Mining Symposium, IIMS 2018: Electronic edition, Kemerovo, 03–05 октября 2018 года. Vol. 41. – Kemerovo: EDP Sciences, 2018. – DOI 10.1051/e3sconf/20184104019. – EDN XVTRSP.

Мырзағали А.М.

КӘСІПОРЫННЫҢ ӨНДІРІСТІК ӘЛЕУЕТІНІҢ НЕГІЗГІ ЭЛЕМЕНТТЕРІ МЕН БАҒАСЫ

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының
7M04107 - Іскерлік әкімшілік ББ магистранты, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі: Тахтаева Р.Ш. PhD докторы, Бизнес және басқару кафедрасының аға
оқытушысы

rimmatahtaeva@mail.ru

Ғылыми әдебиеттерде «кәсіпорынның әлеуеті» ұғымының мәнін анықтауға біржақты көзқарас жоқ. «Потенциал «ұғымы латынның» потенция «сөзінен шыққан, ол» мүмкіндік», «қуат» дегенді білдіреді. «Потенциал» сөзінің Қос семантикалық мазмұны бар: біріншісі – физикалық сипаттама – өрістің белгілі бір нүктесінде орналасқан дененің энергия қорын сипаттайтын шама; екіншісі – бейнелі мағынада – қандай-да бір қатынастағы қуат (жасырын мүмкіндіктер) дәрежесі.

Үлкен кеңес энциклопедиясында әлеует қолда бар және жұмылдырылуы, іске қосылуы, белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу, жоспарды жүзеге асыру, қандай да бір міндетті шешу үшін пайдаланылуы мүмкін құралдар, қорлар, көздер ретінде қарастырылады; жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің белгілі

бір саладағы мүмкіндіктері. Кәсіпорынның әлеуеті-бұл кәсіпорынның қаржылық және еңбек ресурстарын пайдалану саласындағы қабілеттерін қамтитын интегралды сипаттама.

Қаржылық әлеует ұзақ мерзімді перспективада кәсіпорынның қаржылық ресурстардың жеткілікті деңгейіне ие болу мүмкіндігі мен қабілетін сипаттайды. Еңбек әлеуеті психофизикалық ерекшеліктерді, кәсіби білім деңгейін және жинақталған тәжірибені ескере отырып, компанияның барлық қызметкерлерінің оның қызметіне қатысуының шекті мәні ретінде түсіндіріледі. Жалпы мағынада әлеует белгілі бір мақсатқа жету үшін қолданылатын мүмкіндіктер, көздер, қорлар, құралдар ретінде қарастырылады. Алайда, потенциал жүйенің тиімді жұмыс істеуі және мақсаттарына жету үшін қол жетімді мүмкіндіктерінің жиынтығынан үлкен нәрсе. Потенциал мақсаттарды, қозғаушы күштерді және оның даму көздерін біріктіретін кәсіпорынның негізгі элементі ретінде сипатталады. [1]

Кәсіпорын әлеуетінің мазмұны оның келесі сипаттамаларын құрайды:

- потенциал динамикалық сипаттама болып табылады және оны пайдалану процесінде ғана анықталады;
 - әлеуетті пайдалану міндетті түрде оның өзгеруімен (ұлғаюымен немесе азаюымен) бірге жүреді;
 - әлеуетті пайдалану және өзгерту процестері параллель болып табылады.
- Осылайша, потенциал дегеніміз-белгілі бір мақсаттарға жету үшін кез-келген саладағы мүмкіндіктердің жиынтығы.

Ғылыми әдебиеттерде кәсіпорын әлеуетінің мәнін анықтауға мынадай неғұрлым белгілі тәсілдер бөлінеді:

- әлеует мүмкіндіктер жиынтығы ретінде;
- әлеует қабілеттер жиынтығы ретінде;
- әлеует нарық субъектісінің осы қызмет түрін жүзеге асыруын сипаттайтын ресурстар жиынтығы ретінде.

Кәсіпорын әлеуетінің мәнін анықтауға қатысты ұғымдар мен тәсілдердің алуан түрлілігіне қарамастан, олардың ішіндегі ең көп тарағаны-ресурс. Кәсіпорынның әлеуетін ресурстық түсіну ресурстарды нақты және жасырын деп бөлумен, сондай-ақ ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен олардың өзгеру мүмкіндіктерімен байланысты. Нақты ресурстар бұрын жинақталған және қазіргі уақытта қолданылатын технологиялық, өндірістік, қаржылық, маркетингтік, кадрлық және басқа ресурстар ретінде түсіндіріледі. Жасырын ресурстар-бұл пайдаланылмаған ресурстардың мөлшері немесе басқаша айтқанда, резервтер, сондай-ақ нақты ресурстарды қолданудың қарқындылығы. Төмендегі 1-суретте өндірістік әлеуеттің элементтерін 4-ке бөліп қарастырған.

Сурет 1. Өндірістік әлеуеттің элементтері

Ескерту: [1]

Басқаша айтқанда, ЖӨК - бұл өнімнің әлеуетті көлемі, негізгі құралдардың әлеуетті мүмкіндіктері, шикізат пен материалдарды пайдаланудың әлеуетті мүмкіндіктері, кәсіби кадрлардың әлеуетті мүмкіндіктері.

Әр түрлі дереккөздерде ұсынылған өндірістік әлеует ұғымдарын салыстырмалы талдау екі тәсілді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Біріншісі өндірістік әлеуетті кәсіпорынның барлық ресурстарын пайдалану мөлшері мен тиімділігі ретінде анықтайды. Бұдан шығатыны, бұл белгілі бір уақытта және белгілі бір нарықтық жағдайда қызметтің дайын нәтижелерін бағалауға негізделген бір уақытта болатын сипаттама.

Қолда бар ресурстарды барынша тиімді пайдалану мүмкіндігі ретінде әлеуетті айқындаудағы екінші тәсілдің мәні. Содан кейін бұл санат бағалау қаупімен байланысты перспективалы сипаттаманы алады. Осы екі тәсілдің де өмір сүруге құқығы бар және әлеуетті бағалауды жүргізу мақсаттарына сүйене отырып, «өндірістік әлеует» ұғымын нақтылау үшін пайдаланылуы мүмкін. Сонымен, ағымдағы жағдайды, кәсіпорынның ағымдағы құнын бағалау және қысқа мерзімді жоспарларды әзірлеу кезінде бірінші тәсілді қолдану керек. Бәсекелестік артықшылықтарды құру, стратегиялық даму жоспарларын әзірлеу кезінде-екінші тәсіл. [2]

Кәсіпорынның өндірістік әлеуетін талдау кезінде бағаланатын ресурстардың тізімін таңдауға негізді түрде жүгіну қажет. Потенциалдар теориясы бойынша жарияланымдарды зерттеу кәсіпорын әлеуетінің құрылымы туралы бірыңғай түсінік бермейді. П.И. Разиньков кәсіпорынның өндірістік әлеуетінің элементтері: негізгі өндірістік қорлар, өнеркәсіптік-өндірістік персонал, қолданылатын технологиялар, энергия және ақпарат болып табылады деп есептейді.

А.А. Кутин және С.В. Люцук машина жасау кәсіпорнының өндірістік әлеуеті энергетикалық және материалдық ресурстардан, негізгі өндірістік қорлардан, ақпараттық ресурстардан, кадрлық және ұйымдастырушылық ресурстардан тұрады деп санайды. Төмендегі 2-суретте кәсіпорынның өндірістік әлеуетінің бағалау кезіндегі компоненттері көрсетілген.

Сурет 2. Кәсіпорынның өндірістік әлеуетін бағалау компоненттері
Ескерту: [2]

Бұл схемада кәсіпорынның өндірістік әлеуетін бағалау компоненттері көрсетілген және 5 компонентке бөліп, оның мағыналарын ашып қарастырған болатын.

Кәсіпорынның өндірістік әлеуетін бағалау әдістері туралы жарияланымдарды талдау олардың алуан түрлілігін анықтады, бірақ сонымен бірге жеке сала деңгейінде, әсіресе кәсіпорын деңгейінде әлсіз зерттеу. Кәсіпорынның өндірістік әлеуетін бағалаудың ең көрнекі әдістерінің бірін қарастырыңыз.

Кәсіпорынның өндірістік әлеуетінің құрамына екі топ кіреді:

Амортизацияланатын мүлік: қалдық құны бойынша негізгі құралдар; қалдық құны бойынша материалдық емес активтер; қалдық құны бойынша ЖБК;

Өндірістік процеске қатысатын айналымдағы активтер: шикізат, материалдар және басқа да материалдық құндылықтар; ЕТЗ-дағы шығындар; болашақ кезеңдердің шығыстары.

Кәсіпорынның мүлкіне өндірістік әлеуеттің үлесі кем дегенде 50% қалыпты болып саналады. Бұл жағдайда кәсіпорын қаржылық тұрақты кәсіпорындарға жатады.

Осылайша біз бұл тарауда жалпы теориялық негіздерін талқыладық. Яғни бұл тарауда әлеуеттің негізгі элементтері мен бағалау әдістері арқылы жүйелерін, олардың көрсеткіштерін қарастырдық. Сондай ақ келесі сұрақтар тізбегі бойынша, мысалы, жалпы автокөлік кәсіпорыннына шолу жасай отырып олардың жұмыс жасау принциптері мен топастырылып, жіктелуі мен олардың еңбек әдістеріне қысқаша сипаттама беретін боламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гунина И.А. Механизм развития экономического потенциала промышленного предприятия: теория, методы: монография. – Воронеж: Научная книга, 2019. – 238 с.
2. Аманова, Г.Д., Садуақасова, К.Ж. Экономикалық талдау: Оқу құралы. - Алматы: Эпиграф, 2020. - 280 б.

Сейтханова А.М.

**ЖҮРГІЗІЛЕТІН АССОРТИМЕНТТІК САЯСАТТЫҢ КӘСІПОРЫННЫҢ
ҚАРЖЫ НӘТИЖЕСІНЕ ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІН ТАЛДАУ**

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының

7М04105 - Экономика ББ магистранты, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі: Калдыбаева Д.О. PhD докторы, Бизнес және басқару кафедрасының аға оқытушысы

danira_77@mail.ru

Әр түрлі кәсіпорынның өнім ассортименті нарықтағы өнім ассортимент құрамының бір бөлігі ретінде көрінеді. Оның өзгерісі сұраныстың өзгеруіне немесе бәсекелестердің нарықта тұрақтана алмауына байланысты. Ал әлеуметтік-экономикалық әлуеті нығайған кәсіпорын, нарықта қалыптасқан жоғарғы немесе төменгі деңгейлерге қосымша ену мақсатымен өз ассортиментін біртіндеп көбейте беруі мүмкін. Нарықтың жоғарғысатысындағы фирмаың өз ассортиментін арттыра отырып, төменгі сатыға енуі – бәсекелестерінің әрекетін тыю немесе жедел ұлғайып келе жатқан нарық сегменттерінен орын алу мақсатын көздегендігінің дәлелі.

Жүргізілетін ассортименттік саясат кез-келген кәсіпорында оның барлық техника-экономикалық көрсеткіштеріне, сондай-ақ қаржы нәтижесіне әсер етеді. Жүргізілетін ассортименттік саясатпен анықталатын кәсіпорынның қаржы жағдайын талдаймыз.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайы оны сенімді, іскер серіктестік ретінде көрсететін көрсеткіштердің кең шеңберімен сипатталады. Кәсіпорынның қаржы тұрақтылығын сипаттайтын көрсеткіштердің бірі төлемқабілеттілік пен ликвидтілік болып табылады. Сыртқы инвесторлармен төлемқабілеттілікті бағалау ағымдағы активтердің ликвидтілігі сипаттамасының негізінде жүзеге асырылады. Кәсіпорынның өз ұзақмерзімдік міндеттемелерімен есептесе алу қабілеті кәсіпорынның төлем қабілеті деп аталады. Кәсіпорынның өзінің қысқа мерзімдік қабілеттерімен есептесе алу қабілеті ликвидтілік деп аталады. [1]

Кәсіпорынның қаржы тұрақтылығын сипаттайтын көрсеткішке тәуелсіздік коэффициенті, қаржы тұрақтылық (бірқалыптылық) коэффициенті және қаржыландыру коэффициенті жатады. Осы коэффициенттердің барлық есептеулері 1 кестеде келтірілген.

Кесте 1 - Қаржы тұрақтылығы көрсеткіштерін есептеу

Көрсеткіштер атаулары	Коэффициенттің нормативтік мәні	Коэффициенттің мәні	
		2023	2024
1. Меншікті қаржы	-	5077,6	4735
2. Қысқа мерзімдік міндеттемелердің сомасы	-	248	327
3. Ұзақ мерзімдік міндеттемелер	-	-	-
4. Кәсіпорынның мүлкі	-	5325,6	5062
5. Тәуелсіздік коэффициенті (меншік)	0,5	0,953	0,935
6. Қаржы тұрақтылық коэффициенті (бірқалыптылық)	0,5	0,953	0,935
7. Қаржыландыру коэффициенті	0,5	20,5	14,5
Ескерту: кәсіпорынның мәліметтері бойынша құрастырылған			

Жоғарыдағы кесте мәліметтерінен, кәсіпорынның қаржылық жағынан тұрақты екендігін байқаймыз. Тәуелсіздік коэффициенті кәсіпорынның қаржы тұрақтылығын сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады. Ол меншікті капиталдың жалпы сомасының кәсіпорын мүлкіндегі үлес салмағын көрсетеді.

Кәсіпорында меншікті капитал сомасының жоғарлауымен экономиканың дағдарысты құбылыстарын жоюдың үлкен мүмкіндіктері пайда болады. Осы көрсеткіштің көлемі үлкен болған сайын, кредиторлардың сенімі соғұрлым жоғары болады. Бұл жағдайда барлық қатыстырылған капитал кәсіпорынның меншігімен өтелуі мүмкін.

Қаржы тұрақтылық коэффициенті кәсіпорын мүлкіндегі меншікті капитал мен ұзақ мерзімдік міндеттемелердің үлесін көрсетеді. Бұл тәуелсіздік коэффициентіне қарағанда едәуір жұмсақ болып табылады. Біздің талдауда тәуелсіздік коэффициентінің мәні қаржы тәуелсіздік коэффициентіне тең және өзінің нормативтік мәнінен жоғары болды. Бұл барлық қатыстырылған қаржылар меншіктімен өтелетіндігін көрсетеді. Қаржыландыру коэффициенті меншікті қаржы көлемінің кәсіпорынның қысқа мерзімдік міндеттемелерінен қаншаға жоғары екендігін көрсетеді. Оның нормативтік мәні 1-ден қаншалықты жоғары болса инвесторлардың кәсіпорын қызметін несиелендірудегі сенімділігі соғұрлым жоғары болады. Кәсіпорынның 2024 жылғы барлық қаржы тұрақтылық көрсеткіштері нормативтік мәннен жоғары, бірақ 2023 жылғы көлеммен салыстырғанда төмен. Жалпы «Clover» ЖШС қаржылық жағынан тұрақты.

Нарықтық экономика жағдайында өндіріс процесін жүзеге асыру, оны кеңейту, кәсіпорынның әлеуметтік және басқада қажеттіліктерін қанағаттандыру өзіндік қаржы, яғни меншікті қаржы есебінен жүзеге асырылады, олар жетіспеген жағдайда – қатыстырылған қаржы қолданылады.

Сонымен, талдаудың келесі сатысында біз өзіндік қаржыландыру деңгейін қарастырамыз.

Өзіндік қаржыландыру дегеніміз кәсіпорын қызметін амортизациялық төлемдер және пайда есебінен қаржыландыру. Өзіндік қаржыландыру деңгейі келесі көрсеткіштермен бағаланады:

1. Өзіндік қаржыландыру коэффициенті;

2. Өзіндік қаржыландыру тұрақтылығының коэффициенті;
3. Өзіндік қаржыландыру процесінің рентабельділігі. [2]

Осы көрсеткіштердің көлемі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым шаруашылық субъектідегі өзіндік қаржыландыру процесі тұрақты болады. «Clover» ЖШС –дегі өзіндік қаржыландыру деңгейін есептейміз (кесте 1).

Өзіндік қаржыландырудың тұрақтылық коэффициентіде өте төмен, оның көлемі 11,9 % тең, бұл өткен жылғы өзіндік қаржыландыру деңгейінен 7,3% жоғары. Өзіндік қаржыландыру процесінің рентабельділік деңгейі меншікті қаржыны пайдалану деңгейін көрсетеді, ол қарастырылған уақытта 0,062% жоғарлады. 2023 жылы кәсіпорын салынған 1 тенгеден 0,046 тиын таза табыс алды, ал 2024 жылы 0,108 тиын алды. Сонымен кәсіпорын қызметі өзіндік қаржыландыру процесі тұрғысынан қанағаттанарлық деп сипатталды.

Кесте 2 - Өзіндік қаржыландыру процесінің динамикасы

Көрсеткіштер атаулары	Өлшем бірлігі	Жылдар		Ауытқу (+,-)
		2023	2024	
1.Кәсіпорынды дамытуға бағытталған таза табыс	Мың тг	-156,1	170,5	326,6
2.Амортизациялық аударым	Мың тг	389,6	391	1,4
3.Қатыстырылған қаржы	Мың тг	-	-	-
4.Кредиторлық қарыздар	Мың тг	248	327	79
5.Меншікті қаржы	Мың тг	5077,6	4735	-342,6
6.Кәсіпорында қалған таза табыс	Мың тг	-156,1	119,4	275,5
7.Өзіндік қаржыландыру коэффициенті	-	0,942	1,717	0,775
8.Өзіндік қаржыландыру процесінің тұрақтылық коэффициенті	-	0,046	0,119	0,073
9.Өзіндік қаржыландыру процесінің рентабельділік деңгейі	-	0,046	0,108	0,062
Ескерту: кәсіпорынның мәліметтері бойынша құрастырылған				

Қаржылық талдауды жүргізуде міндетті түрде мүліктің пайдалану тиімділігіне талдау жасалады, оның ішінде активтердің (мүліктің) рентабельділік коэффициенті, инвестиция рентабельділігі, меншікті капиталдың рентабельділігі, өткізілген өнімнің рентабельділігі.

Активтің (мүліктің) рентабельділігі кәсіпорынның әрбір активке салынған тенгесінен қанша пайда алатындығын көрсетеді. Инвестиция рентабельділігі кәсіпорынға инвестицияланған қаржының қолданылу тиімділігін көрсетеді. Меншікті капиталдың рентабельділігі кәсіпорынның қарамағында қалатын капитал салымының 1 теңгесіне келетін пайда қанша екендігін көрсетеді. [3] Өткізілген өнімнің рентабельділігі, өткізілген өнімнің әрбір теңгесінен қандай пайда алатындығын көрсетеді. Қарастырылған көрсеткіштердің 2 жылдағы динамикасы кесте 3-да келтірілген.

Кесте 3 - Мүліктің тиімділік көрсеткіштері

Көрсеткіштер атаулары	Өлшем бірлігі	Жылдар		Ауытқу (+,-)
		2023	2024	
1.Мүліктің жалпы көлемі (Баланс сомасы)	Мың тг	5325,6	5062	-263,6
2.Меншікті қаржы көздері	Мың тг	5077,6	4735	-342,6
3.Қысқа мерзімдік міндеттемелер	Мың тг	248	327	79
4.Активтердің орташа көлемі	Мың тг	5410,7	5193,8	-216,9
5.Ағымдағы активтердің орташа көлемі	Мың тг	970,7	1158,3	187,6
6.Қызметті өткізу көлемі	Мың тг	3428	5210,4	1782,4
7.Кәсіпорынның жалпы табысы	Мың тг	-156,1	326,6	135,6
8.Кәсіпорынның қарамағында қалатын таза табыс	Мың тг	-156,1	119,4	275,5
9.Активтердің рентабельділігі	%	-2,9	2,3	5,2
10.Ағымдағы активтердің рентабельділігі	%	-16,1	28,2	44,3
11. Инвестиция рентабельділігі	%	-3,1	6,9	10
12. Меншікті капиталдың рентабельділігі	%	-3,1	2,5	5,6
13.Өнімнің рентабельділігі	%	-4,6	2,3	6,9
Ескерту: кәсіпорынның мәліметтері бойынша құрастырылған				

Кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай кәсіпорынның мүлкі есепті жылы өткен жылмен салыстырғанда едәуір қажетті деңгейде пайдаланылады. 2024 жылы рентабельділіктің барлық көрсеткіштері оң. Сонымен, асортименттік саясатты жүргізудің нәтижесінде «Clover» ЖШС қаржылық жағдайының жалпы бағасы оң болып сипатталады. Кәсіпорынның қаржы тұрақтылығының жалпы талдауы кәсіпорынның өз қарыздары тұрғысынан ликвидті екендігін көрсетті, ол өзінің қысқа мерзімді міндеттерімен есептесе алады. Ағымдағы активтердің айналымдылығы жоғарлады, оның ішінде материалдық запастардың; кәсіпорынның мүлкі де қажетті деңгейде қолданылады. Өзіндік қаржыландыру көрсеткіштері басқа ұқсас кәсіпорындармен салыстырғанда жоғары. Қаржы тұрақтылығының коэффициенттері нормативтіден жоғары.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Джолдасбаева, Г.К., Ильяс, А. Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы. - Алматы: ADAL KИTAP, 2022. - 262б.
2. Кенжебекова, Д.С., Ахметқали, Т.А. Экономикалық талдау: Оқу құралы. 2-бөлім. - Қостанай: А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2016.
3. Джаншанло, Р.Е. және т.б. Қаржылық талдау: Оқу құралы. / Р.Е. Джаншанло, М. Байдаулетов, Э.А. Актуреева. - Алматы: Қазақ университеті, 2017. - 288б.

Бейсентай Ә.Қ.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАР ҚЫЗМЕТІНДЕ ШЕТЕЛДІК КОМПАНИЯЛАРДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ТӘЖІРИБЕСІН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының
7M04107 - Іскерлік әкімшілік ББ магистранты, Семей қ.
Ғылыми жетекшісі: Тахтаева Р.Ш. PhD докторы,
Бизнес және басқару кафедрасының аға оқытушысы
rimmatahtaeva@mail.ru

Қазіргі уақытта алдыңғы қатарлы шетелдік мемлекеттер бизнесінде кәсіпорындағы кез-келген маркетингті басқарушы болмағанымен, әрқайсысы оны басқаруға қатысуы тиіс деген ұғым қалыптасты. Ондағы рыноктық қатынастырдың қозғаушы күші тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру жолындағы бәсеке.

Бәсекелердің бағытын зерттеу М. Портер енгізген рынокта тек өзі кездесетін тікелей бәсекелестіктен ғана емес, сонымен бірге бәсекелестердің бәсекелестік күштерінің алатын маңызына, осы рыноктағы әлеуметтік бәсекелестерге, ауыстырғыш тауарларды өндіретін фирмаларға да тәуелді өзінің бәсекелестік артықшылығын жүзеге асыратын компаниялардың мүмкіндігінен шығатын қарсылардың кеңейтілген тұжырымдамасынан шығады. [1]

Бәсекелестерге талдау жасау, олардың мақсатын стратегиясын, олар иеленетін қаржының деңгейін, маркетинг бағдарламаларын анықтауға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта шетелдік тәжірибе көрсетуінше маркетинг қызметін ұйымдастыру кезінде келесі ұстанымдардың бірі жатады: функционалдық, тауарлық, рыноктық, географиялық. Қазіргі уақытта шетел фирмаларында маркетингтік қызметтің әртүрлі құрылымдық фирмалары бар. Оның ішінде ең көп таралған формасы функционалдық болып табылады. Ол маркетингтің элементтерінің бірі маңызды болған кезде және шығарылатын тауар топтары арасында үлкен айырмашылық болмауында қолданылады. Бұл форма кез-келген фирманың жалпы ұйымдастырушылық құрылымына біршама жеңіл қосылады.

Тауар қылыбы ұқсас өткізу топтары арқылы тұтынушылардың жеткілікті бір түрлі тобына дифференциалданған өнімді сату кезінде қолданылады. Аймақтық, рыноктық және тұтынушылық формалары – бұл рыноктық қатынастарға бейімделу формасы. Жоғарыда көрсетілген маркетингтік қызметінің ұйымдастырушылық формалары жекелей түрде сирек кездеседі және аралас нұсқада көбінесе болады. кәсіпорындарда маркетинг қызметін ұйымдастырудың ұстанымдарын талдау негізінде артықшылықтары мен кемшіліктері Ә қосымшасында топтастырылып көрсетілген.

Кез-келген басқарушылық шешім қабылдау сәйкес ақпарат техникалық қамтамасыз ету бар кезінде ғана орындалады. Ол басқару процесінің негізі

болып табылып, ал оның деңгейі басқару тиімділігін анықтайды. Тиімді басқару үшін жоғары білікті мамандар қажет, өйткені кадрлық потенциялы нашар құрылым жансыз.

Шетелдік ірі кәсіпорындарының жұмытағы тәжірибесін жалпылай қарастырып, еліміздің ірі кәсіпорындары үшін бейімдей келе маркетинг қызметінің келесі штабтық құрылымын ұсынуға болады:

- Маркетинг қызметінің басшысы (маркетинг директоры).
- Ақпаратты зерттеу бөлімшесі: бөлімшенің жетекшісі – ақпаратты зерттеу іскерлігі аумағында маман; коммерциялық ақпаратты өңдеу және жинау аумағында екі маман; кітапханалық қызмет көрсету аумағындағы маман.

- Өнімге (қызмет) сұранысты зерттеу бойынша (бір немесе бірнеше) бөлімше, бөлім жетекшісі – сұранысты талдау және болжау аумағындағы маман; берілген өнім түрі рыногын зерттеу бойынша маман (егер бір бөлімше болса, онда негізгі қызмет түрлері бойынша бірнеше мамандар болуы мүмкін); тауар және қызмет номенклатурасын жоспарлау бойынша екі маман; ішкі және сыртқы ортаны талдау және бақылауды орындайтын маман.

- Нарықты зерттеуді техникалық қамтамасыз ету және әдістемелік бөлімшесі: бөлімше жетекшісі – маркетинг аумағындағы маман; статистиктер; массалық ақпарат –құралдарын зерттеу бойынша маман; сатып алушылар мінез-құлқының түрткісін (мотивін) және тауар (қызмет) тұтынушылық қасиеттерін зерттеу бойынша екі маман; ақпараттарды автоматты өңдеу бойынша маман; электронды есептеу техникасы бойынша маман; тексеру (обследование) бойынша маман.

- Жарнама (сұранысты қалыптастыру) бөлімшесі: бөлімше жетекшісі – сұранысты қалыптастыру құралдары және әдістемесі бойынша маман; жарнама құралдары және негізгі формалары бойынша екі маман; жәрмеңке және көрме тағы да басқа жерлерде қызметтерді көрсету бойынша маман; жарнамаға талдау жасау бойынша маман.

- Сату бөлімшесі: бөлімше жетекшісі – сатуда жетілдіру аумағындағы маман; ұсыныстың, қызметтердің салалық тиімділігі және халық шаруашылығын оқу бойынша маман; тауар (қызмет) сапасы бойынша маман.

Көрсетілген құрылымдағы мамандар санын міндетті түрде емес. Маркетинг қызметін штатты өнімді өткізу рыногының ахуалына кәсіпорын көлеміне және т.б формаларға тәуелді болады. [2]

Шетелдік компаниялардың нарықты зерттеудегі 10 үлгілік және ауқымды міндеттерін көрсетуге болады: нарық сипатын зерттеу; рыноктың әлуетті мүмкіндіктерін зерттеу; рынок пен фирма арасындағы үлесті бөлуді талдау; өткізуді талдау; іскерлік белсенділік тенденциясын зерттеу; бәсекелестер тауарларын зерттеу; қысқа мерзімді болжау; баға саясатын зерттеу.

Мынандай американдық компаниялар «Левел Бразерс», «Дженерал электрикс», «Дюпон де Немур» және басқалары оны кеңінен қолданады. Маркетингтік зерттеулер нәтижелері компаниялармен: стратегиялық және күнделікті жоспарлауда; кәсіпорынның экономикалық және әлеуметтік қызметінде; өндіріс көлемін анықтауда; экспорт саясатын дайындауда; маркетингтік стратегияларды, тактикаларды, әдістерді және сұранысты

қалыптастыру және өткізуді ынталандыру тәсілдерін анықтауда; компаниялардың жұмысының тиімділігін бағалауда оның қызметінің өзгеруі ұсыныстарды өңдеуде қолданылады. Кейбір компаниялар рынокты зерттеуден бас тартқан жағдайларда олардың шығындары зерттеуге кететін шығындардан 10-100 есе асып кетуі мүмкін.

Нарықты зерттеуде маңызды мыналармен қорытындыланатын кешенді тәсіл қажет: нарықтың барлық негізгі элементтерін талдау қажеттігі туындайды; оны зерттеуде жалпы экономикалық құбылыс пен өнім рыногының өзара байланысының міндеттілігі бар; оған ықпал жасайтын ішкі сипаттағы (осы нарыққа қатынасы бойынша) факторлардың барлық негізгі топтарын қамту жүреді.

Әртүрлі компаниялар өздерінің бағдарламаларында жекелеген компоненттерге әртүрлі мағына беруі мүмкін. Элементтердің нақты жиынтығы бағдарламада фирманың өнімдеріне, тұтынушыларға, бәсекелестерге, аймаққа, ішкі және халықаралық нарықтағы сату арақатынасына тәуелді. Бірақ кез-келген жағдайда маркетингке бағытталған фирма қызметінің негізгі бағыты деп нарықты зерттеуді және сұранымды ынталандырудың әртүрлі формаларын есептейді. Бұл мәселелерді маркетингтің стратегиялық бағдарламалары анықтайды.

Нарықтың «біріккен» зерттеулеріне американдық автомобиль компаниялары үлкен көңіл бөліп отыр. Нарықты, сұранысты, нарықтық жағдайын, бәсекелестердің бағасын әртүрлі жағынан зерттеу өндірісті жоспарлауға келгенде аса нақты мүмкіндік береді. Сұранысы болуы мүмкін нәрселерді рынокқа өзі уақытында ұсынады және сонымен бір уақытта ғылыми техникалық прогресс және экологиялық талаптарына жауап береді. Фирмаға және шығарылатын өнімнің номенклатурасына тәуелді нарықтық зерттеулер тұрақты және мезгіл-мезгіл жүргізіледі, тек қана ішкі немесе ұлттық та, экспорттық та нарықтарды кіргізеді. Болашақта сыйымдылықты өзгерту мүмкін бағаны жасау үшін өндіріс пен сұраныстың даму тенденциясын барлық көрсетілген көрсеткіштердің қозғалысын талдау қажет. Егер болашақтық ақпараттар жоқ болса, онда рынок сыйымдылығының өсімі сату көрсеткіштерінің жалпы тенденцияларын талдау негізінде анықталады. Осы мақсат үшін болашақта нақты тауарға сұраныс қалай дамитыны соңғы бірнеше жылғы деректерді қолдану және экономикалық-математикалық әдістер көмегімен анықталады. [3]

Сонымен бірге демографиялық факторларды, сыртқы сауда саясатын және т.б ескеру керек. Нарық сыйымдылығын анықтауда фирма сол сияқты маңызына қарай жіктеу (ранжирлеу) мәселесін шешеді, яғни ұлттық және шетелдік нарықты кәсіпорындар иемденетін тауарлар мен қызметтерді өткізудегі жағдайларға тәуелді өзінің мүдделерінің азаю шамасы бойынша белгіленген тәртіппен қояды. Нарық стратегиясында бәсекелестіктерді зерттеу үлкен орын алады. Әдетте бәсекелестер туралы ақпараттар бәсекелестерді зерттеу жөніндегі бөлімдерден осы фирманың өткізуші агенттерінен және техникалық мамандардан мамандандырылған маркетингтік компаниялардан тұрақты түсіп тұрады, жалпы экономикалық және салалық ақпарат көздерінен

алынған мәліметтермен, жарнамалық проспектілерімен, каталогтарымен әртүрлі көрме материалдарымен толықтырылады. Маркетингті зерттеулер шеңберінде тұтынушыларды зерттеудегі негізгі ерекшелік талқылау нысаны ретінде сатып алушы емес рыноктың белгілі сегменттеріндегі нақты тұтынушылар болып табылады. Фирма тұтынушылардың объективті және субъективті сипаттамаларын, сол сияқты тұтынушылардың осы немесе басқа тауардағы таңдауы мен артықшылығының себептерін қалыптастыратын факторларды талдайды.

Қазақстандық кәсіпорындар қызметінде шетелдік компаниялардың маркетинг тәжірибесін білікті қолдану, жүйелі ой мен айқын мәселелер қою қабілеті оларды жоғарғы экономикалық көрсеткіштерге жеткізіп, рыноктағы әрекет ету тиімділіктерін жоғарылатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дюсембекова, Ж.М. Маркетингтік зерттеулер: Оқулық. - Алматы: Экономика, 2013. - 438б.
2. Баймуминова, Н.Х. Маркетинговые исследования как основа анализа рынка. // Известия НАН РК. Сер. Общественных и гуманитарных наук., 2013. - № 1(287). - С.38-41.
3. Еркебалаева, В.З. т.б. Кәсіпорын экономикасы: Оқу құралы. / В.З. Еркебалаева, Е.А. Қожабеков, К.К. Бакиров. - Шымкент: Әлем, 2017. - 212б.

Ақшалов Ж.А.

ҰЙЫМДАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗІРГІ КӨЗҚАРАСЫ (ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ)

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының
7M04107- Іскерлік әкімшілік ББ магистранты, Семей қ.
Ғылыми жетекшісі: Шаяхметова Л.М. PhD докторы,
Бизнес және басқару кафедрасының аға оқытушысы
liliya-shayahmetova@mail.ru

Американдық менеджмент. Өндіріс пен капиталдың шоғырлануының күшеюі, монополистік топтар арасындағы бәсеке күресінің күрт шиеленісуі, ғылыми-техникалық прогрестің жоғары қарқыны басқаруды жетілдіру жұмысында ұйымдық проблемаларды бірінші орында қойды. Техникалық тұрғыдан күрделі өнімдерді шығаратын американдық және жапондық ірі компанияларды салыстырмалы талдағанда, тек негізгі өндірісті автоматтандыруды инвестициялаудан гөрі, мамандықты арттыру мен ұйымдық басқару құрылымдарын жетілдіруді инвестициялау анағрлым тиімді болатындығын көрсетті.

Орталықтан басшылық етуден гөрі, пайда табатын орталықтардың, бөлімдер мен кәсіпорындардың правосымен жауапкершілігін ұлғайту – АҚШ-тағы шаруашылық өмірде елеулі құбылыс болды. Осының нәтижесінде

компанияларда жаңа бөлімшелер құрылды, бөлімше топтарының қызметін үйлестіретін арнайы жоғарғы басқарма енгізілді, штабтың органдар корпорацияның жоғарғы басшыларына қызмет көрсетуге көбірек көңіл бөле бастады, төменгі буындарда функциялық қызметтерді толық орталықтандыру жүргізілді.

Дракер «федералдық принцип» деген ұғымды енгізді, мұндай орталықтандыру өнеркәсіптегі ірі ұйымды жөнге салудың жаңа принципі болып саналады, әрі орталықта ұйымның бір бөлігі де «жоғарғы басшының функциясын орындай алады».

Дракердің ойынша «федералдық принципті» бірте-бірте қолдану мынаған негізделген: жоғарғы басшы кәсіпорынның ең басты мақсатын айқындайды, адам ресурстарын ұйымдастырады, болашақ әкімдерді таңдайды, сынайды, және даярлайды.

Дракердің пікірінше, ұйымдастырудың федералдық принципі:

1) жоғарғы басшының өзінің тікелей қызметімен шұғылдануына мүмкіндік береді;

2) жердей жердегі «жоғарғы басшының қызметінің» және оның проблемаларын түсінуге және жоғарғы басшының шешімдерін «жергілікті деңгейде» ойдағыдай орындауға ықпал етеді;

3) еңбек өнімділігін әділ бағалауға қолайлы жағдай жасайды. [1]

Көптеген американдық компаниялар басқаруды ұйымдастырудың федералдық принципіне көшті. Осы мақсатта ірі компаниялардың арасында, пайда мен зиянға толық жауап беретін жартылай автономды немесе автономды бөлімшелер құрды.

«Ми шабуылы» әдісі кеңінен қолданылып, мұнда қысқа мерзімде ғалымдардан құралған арнайы команда нендей бір проблемаға «шабуылдап», қажетті шешімді табады.

Соңғы жылдары басқарудың бағдарламалық – мақсаттық құрылымына ауысу кең етек алды. Мұндайда компанияларда, ғылыми орталықтарда әр түрлі қызмет түрлерін үйлестіріп, біріктіреді де оларды бір мақсатқа бағындырады. Осындай жолмен американдық мамандар басқарудың «тікелей» және «көбейу» байланыстарын, орталықтандыру мен орталықтан тыс жүргізуді тиімді үйлестіру проблемасын шешуге тырысты.

Бағдарламаның басшылардың міндеті – көлбеу басшылық жасап, барлық бөлімшелердің – зерттеуден өнім тапсыруға дейінгі барлық қызметті бағындыру, нақты жобалар мен бағдарламаларды орындау.

Мақсаттық бағдарламаларды басқару жөніндегі бүкіл жұмысқа жетекшілік ететін арнайы комитеттер жоспарларды, нақты жобаларды бекітеді, оларды орталықтан басқаруды жүзеге асырады. Олардың міндетіне жобаның иесін белгілеу, әртүрлі бөлімшелерден жобалардың өтуіне байланысты компания қызметінің ауқымын үйлестіру, жобаларды шолып шығу, нәтижесін бағалау және орындалу дәрежесін айқындау, бөлімшелерді дау – жанжалды жою жатады. Матрикалық ұйымдастыру ауқымында басқарудың «жаңалық енгізу» формасы енгізіледі. Бұл форманың пайда болу себебі мынада: функционалдық және салалық қызмет пен басқару, негізінен алғанда күнделікті жұмыспен

шұғылданатығындықтан өнімдерге, техникаларға, технологияларға үнемі жаңалық енгізуге, мүлде жаңа өнімдерді ойластыруға мүмкіндігі бола бермейді. Қызметтің бұл түрі функционалдық құрылым аясында бірте-бірте оқшауланды.

Жапондық менеджмент ерекшеліктері. Қызметшілерді басқару.

Басқарудың жапондық стилі-бірегей. Жапондық стилге тән нәрсе-басқарудың Коноске Мацусити принципі. Оның ең бастысы қызметшілерді басқару принципі. Жапонияда тек Мацусити ғана экономикалық механизмнің түйінді элементі ретінде адамдармен қарым-қатынас жасаудың барлық нәзік жақтарын терең, жан-жақты зерттеу қажеттілігін мойындады.

Мацусити идеясы бойынша жапондық басқару жүйесінің үш түрі қалыптасқан: адам-қаржы-технология. Технология тәуелділік жағдайда, ал бірінші орында – қызметшілер.

«Мацусити дэнки» компаниясында жұмыскерлерді даярлау жүйесі, біріншіден, кәсіптің білімді оқытудан, екіншіден, фирмалық мінез-құлық кодексін игеруден тұрады. Сосын арнайы сабаққа қатысып, онда оларға былайша сендіреді. «Егер сен кездейсоқ қателік істесең, фирма сені кешіреді. Егер сен фирманың моральдық кодексінен тайсаң, саған кешірім жоқ».

Жапонияда қызметшілерді басқару нақтылық, көбінесе дәстүрлі тәсілдерімен жүзеге асырылады. Оның ең бастылары: жұмыскерлерді ұзақ мерзімге, өмір бойы жолдау, жасына қарай еңбек ақы төлеу және қызметін жоғарлату болып саналады.

Басқарудың барлық құрылымында топ маңызды ұйымдық элемент болып саналады. Жапондық басқару жүйесінде топтың ынталандыру және топтың жауапкершілік айқын сипат алады. Мұнда топтар ресми бөлімше, яғни ұйымның штаттық құрылымдық компоненттері ретінде ғана емес, ресми емес, уақытша бөлімше мәселен сапаны бақылайтын топ ретінде құрылуы мүмкін. [2]

Жапон кәсіпкерлері Сетоку ханзаданың конституциясында – жапондық бірінші заң құжатында көрсетілген көне қауымының негізгі моральдық принципіне көңіл бөледі. Онда «үйлесімділік – бәрінен де жоғары», деп жазған.

Жапон кәсіпорындарында жұмысшы тобында 4-6, кейде одан да көп жұмысшы істейді. Ең қолайлысы 10-20 адам болып саналады. Мұндай топқа тығыз байланыс орнату, еңбек операцияларын бірлесіп орындау қамтамасыз етіледі. Жапондықтарда ұтымдық еңбек әрекеті шағын топтардың күш – жігері арқылы қалыптасады. Жапонияда сапаны басқару фирмадағы барлық жұмыскерлер мен бөлімше қызметкерлердің міндеті - өнім сапасын жан-жақты басқарудың түп негізі осында. Жапондық тәсілде сапаны басқаруы жаппай қатысуы көзделген.

1 кесте-Жапондық және американдық басқару модельдерінің ерекшеліктері

Жапондық модель	Американдық модель
Басқару шешімі ұжымда бірауыздан қабылданады. Ұжымдық жауапкершілік. Басқарудың стандартсыз икемді құрылымы. Бақылауды ұйымдастырудың бей-ресмилігі. Жұмысты баяу бағалау және қызметінің жоғарылауы. Басшының негізгі критеріі – қарамағындыларды дұрыс үйлестіру және бақылай білу. Топқа басшылау етуді ұйымдастыру. Ұжымдағы үйлесімдікке және ұжымдағы нәтижеге жетуді басқаруды бағалау. Қарамағындағылар мен жеке бейресми қарым-қатынас орнату. Жасыныңүлкендігіне және жұмыс стажына қарап қызметін жоғарлату. Әмбебап типтегі басшыларды даярлау топ жұмысының көрсеткіші қызмет стажы т.б. бойынша еңбек ақы төлеу.	Шешім қабылдаудың дербес сипаты. Дербес жауапкершілік. Басқарудың қатаң ресми құрылымы. Бақылау процедурасының нақты ресмилігі. Басшының жекелей бақылау. Басшының басты қасиеті профессионализм және инициатива. Жеке адамға басшылық етуге ұйымдастыру. Жеке нәтижелер бойынша басқаруды бағалау. Қарамағындағылармен ресми қарым-қатынас орнату. Жеке нәтижелеріне негізделген іскерлік мансабы. Тар мамандықтағы басшыларды даярлау, жеке жетістіктері бойынша еңбек ақы төлеу.

Ескерту: [3]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назикова, Ж.А. және т.б. Менеджмент: Оқу құралы/Ж.А. Назикова, Б.Ж. Ахметов, И.Ш. Шоханова. - Тараз: ТарМУ, 2016.
2. БердалиевК. Б.БасқарунегіздеріАлматы2018
3. АхметовА.М.МенеджментнегіздеріАлматы2019.

Молданиязов Е.Р.

ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТИПОВ ПРОИЗВОДСТВА

магистрант образовательной программы
7M04107-Деловое администрирование кафедры Бизнес и управление
Alikhan Bokeikhan University, г. Семей
Научный руководитель: Молдажанов М.Б. доктор PhD,
старший преподаватель кафедры Бизнес и управление
m.moldazhanov@abu.edu.kz

Тип производства оказывает решающее влияние на особенности его организации, в частности на производственную структуру предприятия, форму протекания производственного процесса во времени, сочетание специализированного и автоматизированного оборудования, состав и квалификацию рабочих и инженерных кадров, систему планирования и управления производством, степень стандартизации изготавливаемой продукции.

Единичное и близкое к нему мелкосерийное производство характеризуются изготовлением деталей широкой номенклатуры на рабочих местах, не имеющих определенной специализации. Это производство должно быть достаточно гибким и приспособленным к выполнению различных производственных заказов.

Технологические процессы в условиях единичного производства разрабатываются укрупнено в виде маршрутных карт на обработку деталей по каждому заказу; участки оснащаются универсальным оборудованием и оснасткой, обеспечивающей изготовление деталей широкой номенклатуры. Большое разнообразие работ, которые приходится выполнять многим рабочим, требует от них различных профессиональных навыков. Поэтому на операциях используются рабочие-универсалы высокой квалификации. На многих участках, особенно в опытном производстве, практикуется совмещение профессий. [1]

Организация производства в условиях единичного производства имеет свои особенности. Ввиду разнообразия деталей, порядка и способов их обработки производственные участки строятся по технологическому принципу с расстановкой оборудования по однородным группам. При такой организации производства детали в процессе изготовления проходят через различные участки. Поэтому при передаче их на каждую последующую операцию необходимо тщательно проработать вопросы контроля качества обработки, транспортирования, определения рабочих мест для выполнения следующей операции.

Особенности оперативного планирования и управления заключаются в своевременных комплектации и выполнении заказов, контроле за продвижением каждой детали по операциям, обеспечении планомерной загрузки участков и рабочих мест. Большие сложности возникают в

организации материально-технического снабжения. Широкая номенклатура изготавливаемой продукции, применение укрупненных норм расхода материалов создают трудности в бесперебойном снабжении, из-за чего на предприятиях накапливаются большие запасы материалов, а это ведет в свою очередь к омертвлению оборотных средств.

Особенности организации единичного производства сказываются на экономических показателях. Для предприятий с преобладанием единичного типа производства характерны относительно высокая трудоемкость изделий и большой объем незавершенного производства вследствие длительного пролеживания деталей между операциями. Структура себестоимости изделий отличается высокой долей затрат на заработную плату; эта доля, как правило, составляет менее 20-25%.

Основные возможности улучшения технико-экономических показателей единичного производства связаны с приближением его по технико-организационному уровню к серийному.

Применение серийных методов производства возможно при сужении номенклатуры изготавливаемых деталей общемашиностроительного применения, унификации деталей и узлов, что позволит перейти к организации предметных участков; при расширении конструктивной преемственности для увеличения партий запуска деталей; группирования близких по конструкции и порядку изготовления деталей в целях сокращения времени на подготовку производства и улучшения использования оборудования. Серийный тип производства характеризуется изготовлением ограниченной номенклатуры деталей партиями, повторяющимися через определенные промежутки времени. Это позволяет использовать наряду с универсальное специальное оборудование. При проектировании технологических процессов предусматривают порядок выполнения и оснастку каждой операции.

Таким образом, в условиях серийного типа производства становится возможной параллельно-последовательная организация производственного процесса. Это его отличительная особенность. Применение той или иной формы организации в условиях серийного производства зависит от трудоемкости и объема выпуска закрепленных за участком изделий. Для предприятий серийного типа производства характерна значительно меньшая, чем в единичном, трудоемкость и себестоимость изготовления изделий. В серийном производстве, по сравнению с единичным, изделия обрабатываются с меньшими перерывами, что снижает объемы незавершенного производства. С точки зрения организации основным резервом роста производительности труда в серийном производстве является внедрение методов поточного производства. [2]

Массовое производство отличается наибольшей специализацией и характеризуется изготовлением ограниченной номенклатуры деталей в больших количествах. Цехи массового производства оснащаются наиболее совершенным оборудованием, позволяющим почти полностью автоматизировать изготовление деталей.

Большое распространение получают автоматические поточные линии.

Технологические процессы механической обработки разрабатываются более тщательно, по переходам. За каждым станком закрепляется относительно небольшое количество операций, что обеспечивает наиболее полную загрузку рабочих мест. Оборудование располагается цепочкой по ходу технологического процесса отдельных деталей. Рабочие специализируются на выполнении одной - двух операций. Детали с операции на операцию передаются поштучно.

В условиях массового типа производства возрастает значение организации межоперационного транспорта, технического обслуживания рабочих мест. [2]

Постоянный контроль за состоянием режущего инструмента, приспособлений, оборудования является одним из условий обеспечения непрерывности процесса производства, без которого неизбежно нарушается ритмичность работы на участках и в цехах. Необходимость поддержания заданного ритма во всех звеньях производства становится отличительной особенностью организации процессов массового производства.

Массовое производство обеспечивает наиболее полное использование оборудования, высокий общий уровень производительности труда, самую низкую себестоимость изготовления продукции. В таблице 1 представлена сравнительная характеристика различных типов производства.

Таблица 1. Сравнительная характеристика типов производства

Сравнительные признаки	Тип производства		
	единичный	серийный	массовый
Номенклатура и объем выпуска	Неограниченная номенклатура деталей, изготавливаемых по заказу	Широкая номенклатура деталей, изготавливаемых партиями	Ограниченная номенклатура деталей, изготавливаемых в большом объеме
Повторяемость выпуска	Отсутствует	Периодически повторяется	Постоянно повторяется
Применяемость оборудования	Универсальное	Универсальное, частично специальное	В основном специальное
Закрепление операций за станками	Отсутствует	Закрепляется ограниченное число деталей-операций	Закрепляется одна - две операции
Расположение оборудования	По группам однородных станков	По группам для обработки конструктивно и технологически однородных деталей	По ходу технологического процесса обработки деталей
Передача предметов труда с операции на операцию	Последовательная	Параллельно-последовательная	Параллельная
Форма организации производственного процесса	Технологическая	Предметная, групповая, гибкая предметная	Прямолинейная
Примечание: [2]			

Правильное определение типа производства позволяет выбрать

эффективный метод его организации, т. е. ответить на вопрос, как эффективнее осуществить производственный процесс.

Вместе с тем необходимо отметить, что отнесение предприятий к тому или иному типу производства носит в известной степени условный характер, так как в большинстве случаев имеет место сочетание различных типов производства. Тип производства определяет метод его организации.

Список использованной литературы:

1. Переверзев М.П. Организация производства на промышленных предприятиях. - М.: ИНФРА-М, 2015. - 332 с.
2. Слак Н. Организация, планирование и проектирование производства. Операционный менеджмент / Н. Слак, С. Чемберс, Р. Джонстон. - М.: ИНФРА-М, 2015. - 790 с.

Есімханов Т.Қ.

**ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН
ДАМУ ФАКТОРЛАРЫ**

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының
7М04105 - Экономика ББ магистранты, Семей қ.
Ғылыми жетекшісі: Молдажанов М.Б. PhD докторы,
Бизнес және басқару кафедрасының аға оқытушысы
m.moldazhanov@abu.edu.kz

Бұл зерттеудің әдістемесі инновациялық әлеуетті бағалаудың теориялық тәсілдерін зерттеуді, сондай-ақ оны жүзеге асыру үшін қажетті статистикалық деректерді жинауды қамтиды. Қарастырылып отырған мәселені тұжырымдау барысында өндірілетін инновациялық өнім көлемінің көрсеткіші ретінде Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнестің инновациялық әлеуетінің көрсеткішіне әсер ететін факторлардың негізгі топтарын анықтау міндеті қойылды. Кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің көрсеткішін таңдауға мұндай көзқарастың негізі өндіріс факторларының эволюциялық теориясы болып табылады, оған сәйкес өндірілген өнім ресурстар жиынтығының (адамдық, техникалық, технологиялық, материалдық, институционалдық, ұйымдастырушылық және ақпараттық) өндіріс мүмкіндіктері.

1-кесте. Шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық әлеуетіне әсер ететін факторлар

	Факторлар
Шағын және орта бизнестің даму факторлары	1. ШОБ субъектілерінің саны 2. ЖІӨ-дегі ШОБ үлесі 3. ШОБ субъектілерінің жұмыспен қамтылу деңгейі 4. ШОБ өнімінің көлемі 5. Шағын және орта кәсіпорындардың негізгі қорлары
Елдің жалпы экономикалық дамуының факторлары	1. ЖІӨ көлемі 2. ЖІӨ-де өндірілген инновациялық өнімнің үлесі 3. Инновациялық өнімді өндіруге кеткен шығындар 4. Өнеркәсіп өнімдерін өндіру көлемі 5. Негізгі капиталға инвестициялар 6. Тікелей шетел инвестицияларының ағыны
Ғылыми-зерттеу әрекетінің даму факторлары	1. ҒЗТКЖ орындайтын қызметкерлер саны 2. ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын шығындар 3. ЖІӨ-дегі ҒЗТКЖ шығындарының үлесі 4. ҒЗТКЖ жүргізетін ұйымдардың саны 5. ҒЗТКЖ жұмыс істейтіндердің орташа айлық жалақысы 6. Өндірілген инновациялық өнім көлемі 7. Жоғары оқу орындарының студенттері мен докторанттарының саны 8. Жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамының саны
Ескерту: [1]	

Зерттелетін мәселе бойынша әдебиеттерге шолу инновациялық әлеуетті бағалаудың барлық деңгейлерде оның даму ерекшеліктерін ашатын бірыңғай әдістемесі жоқ екенін көрсетті. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, авторлар макро, микро және мезодеңгейлерде ШОБ-тың инновациялық әлеуетіне әсер ететін факторлардың топтамасын ұсынады.

1 топ – ШОБ субъектілерінің инновациялық қызметін дамыту үшін қажетті жағдайларды анықтайтын және ШОБ субъектілерінің санын, елдің ЖІӨ-дегі ШОБ үлесін, ШОБ-тағы жұмыспен қамту деңгейін, шағын және орта бизнесті дамыту факторлары. ШОБ өндірісінің көлемі, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің негізгі қорларының болуы;

2 топ – Елдің жалпы экономикалық дамуының факторлары ұлттық экономиканың әлеуетін анықтайтын факторлар ретінде қарастырылады, оның маңызды бөлігі шағын және орта бизнес болып табылады және тиімді инновациялық қызметті қамтамасыз етеді. Осы факторлардың ішінде ЖІӨ көлемі, өндірілген инновациялық өнімнің ЖІӨ-дегі үлесі, инновациялық өнімді өндіруге кеткен шығындар, өнеркәсіптік өндіріс көлемі, негізгі капиталға салынған инвестиция, тікелей шетел инвестицияларының ағыны;

3 топ – Ғылыми-зерттеу қызметінің даму факторлары – бұл ШОБ-та инновациялық қызметті жүзеге асырудың негізі болып табылатын ғылым мен техниканың даму деңгейін анықтайтын факторлар. Оған ҒЗТКЖ, ҒЗТКЖ шығындарын орындайтын қызметкерлердің саны, ҒЗТКЖ шығындарының ЖІӨ-дегі үлесі, ҒЗТКЖ ұйымдарының саны, ҒЗТКЖ жұмысшыларының еңбекақы деңгейі, өндірілген инновациялық өнім көлемі, жоғары оқу орын.[2]

2-кесте. Шағын және орта кәсіпкерліктің негізгі мақсаттары.

Мақсаттар иерархиясы	Қосымша мақсаттар, көрсеткіштер
Нарықты жаулау	Нарықтың үлесі, айналымы, өнімнің рөлі мен маңызы, жаңа нарықтарды қамту
Рентабельділік	Пайда, айналым табысы, меншікті капитал, жалпы капитал қайтарымы
Қаржылық тұрақтылық	Несиелік қабілеттілік, өтімділік, өзін-өзі қаржыландыру деңгейі, капитал құрылымы
Әлеуметтік мақсаттар	Жұмысқа қанағаттану, табыс және әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қамту, тұлғаны дамыту
Бедел және нарықтағы жағдай	Тәуелсіздік, имидж, саяси климатқа деген көзқарас, көпшіліктің мойындауы
Ескерту: [2]	

Кез келген инновациялық кәсіпорынның негізгі мақсаты жоғары нәтижелер мен мақсаттарға қол жеткізуге ықпал ететін, сондай-ақ нарықтағы өз позициясын нығайтатын процесті құру болып табылады. Мұндай процесті қалыптастыру үшін ШОК-тың инновациялық әлеуетінің компоненттерін қарастырып, оны бағалаудың тәсілдерін бөліп көрсету қажет. Біз әлеуетті бағалау процесін бірнеше кезеңге бөлеміз: бірінші компонент-ресурстық база, содан кейін қызметтің пайдалы әсерге және ұйымдастырушылық құрамдас бөлікке бағытталуы және, сайып келгенде, жобаны жүзеге асыруға дайындығы.

Инновациялық әлеуетті бағалаудың екі әдісі бар: толық және диагностикалық. Толық талдау инновациялық өнімді оны іске асыруға және енгізуге дайындау кезеңінде жүргізіледі, диагностикалық әдіс қолда бар ақпарат негізінде талдау жүргізуді көздейді [3].

3- Кесте. Инновациялық әлеуетті бағалау әдістеріне тәсілдерді жіктеу

Тәсілдің атауы	Кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалау әдісінің атауы	Авторлар	Сипаттамасы
Сандық	Қаржылық басылымды бағалау әдісі	Трифилова А.А.	Меншікті айналым қаражатының, ұзақ және қысқа мерзімді несиелердің болуы көрсеткіштерін бағалау негізінде
	Инновациялық әлеуетті бағалаудың оңтайландыру тәсілі	Карапейчик И.Н	1) Ғылыми-техникалық прогресті ескеретін Oppenländer өндірістік функциясын қолданатын өндірістік мүмкіндіктерді сипаттау. 2) Потенциалды интегралды бағалауды жүргізу – көбейткішті өзгерту.
Сапалық әдіс	Бір-бірін тексеру әдісі	Горбунов В.Л., Матвеев П.Г.	Кәсіпорынның әлеуетін сарапшылық бағалау критерийлер бойынша жүргізіледі: маркетинг, сапаны бақылау, зияткерлік меншікті бағалау, ҒЗТҚЖ үшін технологиялық жабдықты бағалау.Әрі қарай әрбір индикатор бойынша рейтинг және интегралдық баға қалыптасады .
Ескерту: [3]			

Шағын бизнестің инновациялық әлеуетін бағалаудың әдістемелік тәсілі Ряховский П.И. келесі алгоритмді ұсынады:

А) Кәсіпорынның инновациялық қызметін сипаттайтын көрсеткіштерді есептеу:

- 1) Өндірісті автоматтандыру коэффициенті
- 2) Еңбекті автоматтандыру коэффициенті
- 3) Өндірісті автоматтандыру деңгейі
- 4) Еңбекті техникалық жабдықтау.

Ә) Инновациялық әлеует индексі есептеу:

$$IP_{in} = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i^2)} =, \text{ мұндағы } -x_i - P_{im1}, P_{im2}, P_{im3}, P_{im4} \quad (1)$$

Шағын және орта бизнестің инновациялық әлеуетін бағалаудың бұл әдістері көптеген факторлармен ерекшеленеді және бір-бірінің ерекшеліктерін ескермейді. Кейбір авторлар кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалау үшін сапалы тәсіл қажет деп есептесе, басқалары сандық бағалауды пайдаланады. Бұл мәселеге жүйелі түрде келу және екі тәсілді де қолдану, шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық әлеуетін бағалау критерийлерін анықтау және Қазақстан аймақтары үшін рейтинг құру қажет деп есептеймін.

Кәсіпкерлік мүмкіндіктердің дамуына көптеген факторлар әсер етеді, олардың негізгілері:

- елдің немесе аймақтың дамуының жалпы экономикалық шарттары;
- кәсіпкерлік мәдениетінің деңгейі;
- тарихи тәжірибе;
- нормативтік-құқықтық орта;
- нарық инфрақұрылымы;
- макроэкономикалық орта;
- кәсіпкерлікті қаржыландыру және инвестиция.

Осындай факторлардың жиынтығы кәсіпкерлік қызметке әсер етіп қана қоймай, елдің кәсіпкерлік әлеуетін бағалауға мүмкіндік береді. Осы факторлардың арасында маңыздыларының бірі – шағын және орта кәсіпкерлікке қаржылық қолдау көрсету.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Джолдасбаева, Г.К., Ильяс, А. Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы. - Алматы: ADAL KITAP, 2022. - 262б.
2. Основы предпринимательства: Учебное пособие: 0751 [в 3 ч.] / Г.Л. Багиев [и др.] Под науч. ред. Г.Л. Багиева; Забайкал. гос. ун-т. – Изд. 2-е. – Изд-во: Заб ГУ, Чита, 2017. – 257 с.
3. Бекназарова, А.Т., Ералина, Э.М. Инновациялық менеджмент: Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: «Тұран» Университеті, 2020. - 64б.

Стыбаев Е.Б.

ПЕРСОНАЛДЫ ДАМУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ НЕГІЗІ: ҚАҒИДАЛАРЫ, ӘДІСТЕРІ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының

7M04107 - Іскерлік әкімшілік ББ магистранты, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі: Орынбасарова А.А. PhD докторы Бизнес және басқару кафедрасының
oryn_a@mail.ru

Персоналды дамыту қағидалары (ПДҚ) - тәртіп, яғни персоналды басқарудағы менеджерлер мен мамандардың сақтауға тиіс негізгі ережелері мен нормалары. ПДҚ қолданыстағы экономикалық заңдардың талаптарын бейнелейтін болғандықтан, өздері де объективті болып табылады.

Персоналды дамытудың заманауи ұйымы қызметкерлерді оқыту мен дамыту процесінің жоғары тиімділігі мен тиімділігіне қол жеткізуге бағытталған бірқатар принциптерге негізделген.

Кесте 1- Персоналды дамытуды ұйымдастырудың негізгі қағидалары

№ р/с	Негізгі қағидалары	Анықтамалары
1	Бизнес қажеттіліктеріне назар аудару:	персоналды дамыту ұйымның стратегиялық мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге бағытталуы керек.
2	Даралау:	әр қызметкердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың қажеттіліктері мен дайындық деңгейіне сәйкес оқыту және дамыту бағдарламаларын құру қажет.
3	Жүйелілік:	персоналды дамыту оқу іс-шараларын жоспарлауды, өткізуді, бағалауды және түзетуді қамтитын жүйелік процесс ретінде құрылуы керек.
4	Кәсібилік және біліктілік:	оқытудың озық әдістері мен технологияларын енгізу, сондай-ақ педагог кадрлардың біліктілігін үнемі арттыру.
Ескерту: [1]		

Персоналды дамыту жүйесін құру принциптерін әдістерден ажырату қажет. Әдістер жиынтығы өзгертін жағдайларға, персоналды дамыту принциптерін сақтауға байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Персоналды дамыту әдістері (ПДӘ) - бұл ұйым функциясының мақсаттарын іске асырудағы үрдісіндегі жеке қызметкерлермен ұжымның ықпалы болып табылады. Ғылым мен тәжірибе ПДӘ үш тобын дайындады: әкімшілік, экономикалық және әлеуметтік-психологиялық (сурет 1) [1].

Сурет 1. Ұйым персоналын дамыту әдістерінің жүйесі

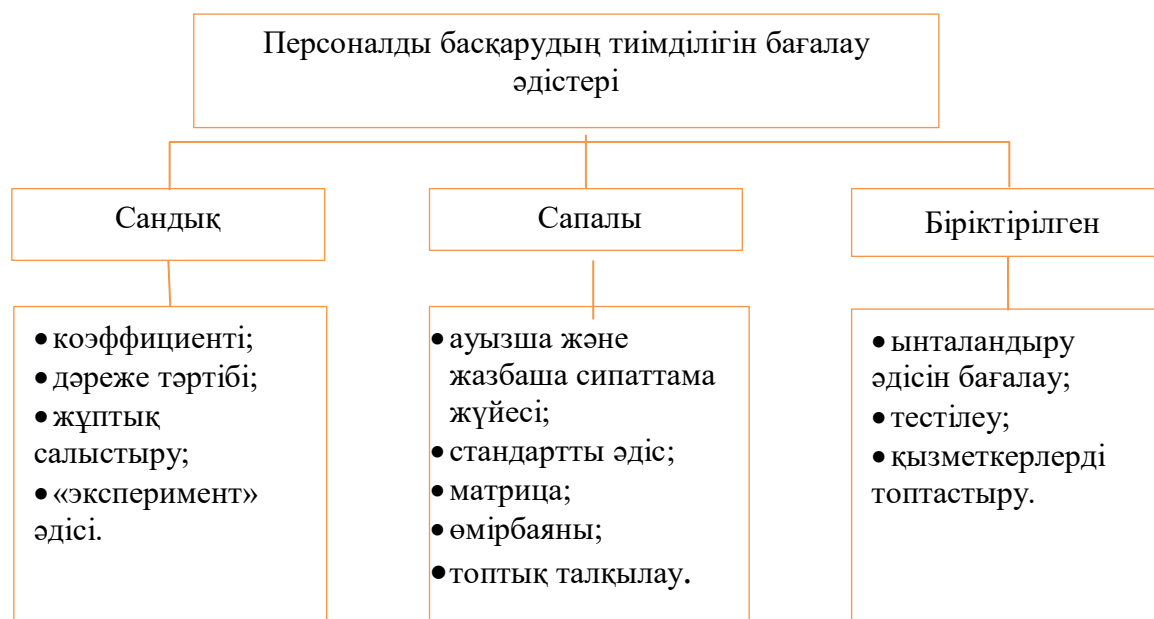
Ескерту: [2]

Персоналды дамыту әдісі- персоналға және жеке қызметкерге әсер ету тәсілі, оның мақсаты кәсіпорынды басқарудағы қызметін үйлестіру болып табылады. Басқаша айтқанда, персоналды дамыту әдістерінің көмегімен персоналды басқарудың бүкіл саласының негізгі міндеттері жүзеге асырылады - қызметкерлердің әлеуетін ашу және сәйкесінше кәсіпорын мақсаттарына жету үшін кәсіпорын персоналына әсер етудің тиімді құралдарын іздеу.

Зерттеушілер персоналды дамыту жүйесінде қолданылатын әртүрлі әдістерді анықтайды: басқару функцияларына сәйкес, мысалы, персоналды ұйымдастыруды қамтамасыз ету әдістері; персоналды бағалау; жалақыны ұйымдастыру; мансапты басқару; кәсіптік оқыту; тәртіптік қатынастарды басқару; қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету.

Персоналды дамытуды ұйымдастыру әдістері тренингтер, семинарлар, курстар, шеберлік сыныптары, онлайн оқыту, кейстер және т.б. сияқты әртүрлі оқыту форматтарын қамтиды. Сонымен қатар, қызметкерлердің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, сондай-ақ олардың одан әрі дамуын жоспарлауға көмектесетін Кадрлық аудиттер, ассессмент орталықтары, менторинг және коучинг маңызды рөл атқарады [2].

Персоналды дамытудың тиімділігін бағалау әдістері үш топқа бөлінеді: сандық, сапалық (немесе сипаттамалық) және аралас (немесе аралық) (Сурет 4).

Сурет 2. Персоналды дамытудың тиімділігін бағалау әдістерінің жіктелуі
Ескерту: [3]

Персоналды дамытуды ұйымдастырудың міндеттері қызметкерлердің кәсібилігі мен құзыреттілік деңгейін арттыру, көшбасшылық дағдыларды дамыту, талантты қызметкерлерді тарту және сақтау, сондай-ақ оқыту мен дамытуға қолайлы корпоративтік мәдениетті құру сияқты бірқатар негізгі бағыттарды қамтиды.

Кесте 2 - Персоналды дамытуды ұйымдастырудың заманауи негізгі міндеттері

№ р/с	Негізгі қағидалары	Анықтамалары
1	Оқыту қажеттіліктерін анықтау	қызметкерлердің қандай бағыттарды дамытуды қажет ететінін анықтау дағдыларын, білімі мен қабілеттерін бағалау.
2	Оқу бағдарламаларын жобалау	қызметкерлердің анықталған қажеттіліктерін қанағаттандыратын және ұйымның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін оқу бағдарламаларын әзірлеу және енгізу.
3	Оқытуды қамтамасыз ету	қызметкерлерге сыныптағы оқыту, онлайн курстар, семинарлар және өндірістен қол үзбей оқыту сияқты әртүрлі оқыту әдістері арқылы өз жұмыстарын тиімді орындау үшін қажетті білім мен дағдыларды беру
4	Оқытудың тиімділігін бағалау	оқу бағдарламаларының қызметкерлердің жұмысына, еңбек өнімділігіне және жұмысқа қанағаттанушылығына әсерін бағалау, олардың алға қойылған мақсаттарға жетуін қамтамасыз ету.
5	Таланттарды басқару	жоғары әлеуетті қызметкерлерді анықтау және ұйым ішінде мансаптық өсу мен жоғарылау мүмкіндіктерін ұсыну.
6	Сабақтастықты жоспарлау	қазіргі басшылар зейнеткерлікке шыққан немесе ұйымнан шыққан кезде ұйымдағы негізгі басшылық лауазымдарды толтыру жоспарларын әзірлеу.
7	Өнімділікті басқару	өнімділік күтулерін белгілеу, кері байланыс беру және қызметкерлердің мақсаттарына жетуіне қолдау көрсету жүйелерін енгізу.

8	Қызметкерлерді тарту	қызметкерлер ынталы, өнімді және ұйымның табысына ұмтылатын оң жұмыс ортасын құру.
9	Мансаптық өсу	қызметкерлерге ұйым ішінде өсуге, оқуға және алға жылжуға мүмкіндіктер беру.
10	Әртүрлілік және инклюзия бастамалары	әртүрлі ортадан және тәжірибеден шыққан қызметкерлерді оқыту және қолдау арқылы жұмыс орнындағы әртүрлі және инклюзивті мәдениетті ілгерілету.
Ескерту: [3]		

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А. А. Маукенова, К. К. Джампеисова, Л. С. Нурпеисова. Денсаулық сақтау жүйесіндегі персоналды басқару: оқу құралы (2-ші басылым). – Қарағанды: «Medet Group» ЖШС, 2019. 234 б.
2. Personnel management: textbook. way. / A.A. Azarova, O.O. Moroz, O.Y. Lesko, I.V. Romanets; VNTU. - Vinnytsia: VNTU, 2014. - 283 p.
3. Poluyanov V.P, Vorobieva I.S. Improving the assessment of the effectiveness of personnel management // Bulletin of Khmelnytsky National University. T.3. Economic sciences. - 2020.
4. Personnel management: a textbook / A.Ya. Kibanov. - 6th ed., P. - Moscow: KNORUS, 2018. – 202 p.

Төлегенұлы Е.

ӨНДІРІСТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Alikhan Bokeikhan University Бизнес және басқару кафедрасының
7M04107 - Іскерлік әкімшілік ББ магистранты, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі: Тахтаева Р.Ш. PhD докторы, Бизнес және басқару кафедрасының аға
оқытушысы
rimmatahtaeva@mail.ru

Нарық жағдайында кәсіпорындардың тиімді қызмет етуі, экономикалық өсуі және дамуы адам ресурстары және басқа да ресурстарды ең тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін стратегиялық бағыттың дұрыс анықталуына тәуелді. Өндіріс тиімділігі тұрақты экономикалық өсу және кәсіпорын дамуына, өндірілетін өнімнің бәсеке қабілеттілігінің артуына байланысты болады. Өндіріс сферасында кәсіпорынның дамуы тек оның өсуі арқылы емес, өзгеріссіз қызмет масштабы арқылы да жүреді.

Кейбіреулер еңбек өндірісінің өсуі немесе бір өнімді шығаруда —ең аз еңбек шығындары деп есептейді. Басқаларының ойынша - өнімнің немесе еңбек шығындарының нәтиже сандарының қатынасы немесе соңғы нәтижеге жету үшін қаншалықты шығын кеткенін көрсетеді.

Ғаламды өндіріс тиімділігі жұмыс уақытының үнемділік заңын сипаттайды. К. Маркс былай деген «уақыт үнемі өндірістің әр салаларына жұмыс уақытының жоспарлы үлестірілуі сияқты, ұжымдық өндіріс негізіндегі

ең басты экономикалық заңдылық болып қалуда» [1]. Өнім бірлігіне еңбек шығынының төмендеуі – жұмыс уақытын үнемдеу заңының мәні болып табылады.

Л.Э. Кунельскийдің тұжырымдауынша, өндіріс тиімділігі дегеніміз – ең аз шығын шығара отырып үлкен нәтижелерге жету әрекеттілігі, нәтижелілігі. Ал М.Н. Тимохинның айтуынша, өнеркәсіптік өндірістің тиімділігі – бұл оның барлық объективті байланыстары мен үрдістерінің нәтижелілігін көрсететін күрделі категория [2].

А.П. Вавилов, А.И. Демичевтердің пікірінше, өнеркәсіптік өндірістің тиімділігі дегеніміз – қаржы, еңбек және материалдық ресурстардың салыстырмалы төмен шығындары арқылы жеке кәсіпорындар, салалар, жалпы индустрияның жеткен ең жоғары нәтижелері.

Н.Уоол, Л.Маркузе, Д. Лайну бойынша тиімділік – ресурстардың тиімді пайдалану. Ол көптеген әдістермен есептесе алады, ең кеңінен

- жұмыс күшін пайдалану тиімділігі: өнімділік (бір жұмысшыға өнім өндіру);
- өндірістің тиімділігі: өндірістік ысырап - өндіріс барысындағы қалдықтар пайызы;
- қаржылық тиімділік: активтердің айналымдығы (кәсіпорын активтері нәтижесінде қамтамасыз етілген сату көлемі).

Профессор Н.Қ. Мамыров атап өткендей, тиімділік – жалпы алғанда шығындар мен нәтижелердің қатынасы. Кәсіпорынның шаруашылық қызметін талдау барысында оның техникалық (технологиялық) және экономикалық деп ажыратады. Егер берілген өндіріс технологиясымен (әдісімен) тұрақты өнім көлемін өндіргенде өнім өндіруең көп, ал ресурстарының шығындары ең аз, онда өндірістік тиімділік технологиялық тиімді деп саналады. Экономикалық тиімділікке жету өндіріс үрдісінде пайдаланылатын ресурстар түрлерінің баламалық құнын минималдаумен байланысты. Осының негізінде кәсіпорын өндірістің технологиялық тиімді әдістерін таңдайды.

Өндіріс тиімділігі материалдық құндылықтардың өндіріс үрдісіне жататын, экономикалық жүйенің нақты қызметінің экономикалық тиімділігінің нақты құрамдас бөлігі. Барлық мемлекет шеңберінде қарастырғанда өндіріс тиімділігі қоғамдық еңбек өнімділігімен аталады.

Экономикалық тиімділік экономикалық жүйенің әр деңгейінде пайдалы соңғы нәтиженің пайдаланылған ресурстар көлеміне қатынасы ретінде, еңбек өнімділігі, қор қайтымдылығы, табыстылық, шығындардың қайтарымдылығы және т.б көмегімен өлшенеді.

Біздің ойымызша, өнеркәсіптік өндірістің экономикалық тиімділігі – кәсіпорын әзірлеген стратегияға тәуелді экономикалық категория. Ол стратегия кәсіпорынның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін қысқа, орта және ұзақ мерзімді нәтижелерге сүйенеді. Сонымен қатар өндірістің экономикалық тиімділігі нарықты экномиканың шешімді категориясына жатады. Барлық түрде экономикалық өндіріс тиімділігі екі мөлшердің қатынасын көрсетеді – ол шаруашылық қызмет нәтижесі және өндіру шығындары. Ең басты - нарықты қызметтің нәтижесі, ол салынған капиталдан

максималды табыс алу. Табыс мен шығындардың қатынасы. Өндіріс тиімділігін көтерудің қолайлы жолы нарықта.

Өндіріс тиімділігі кәсіпорын қызметінің соңғы нәтижесімен анықталып, ұйымдастыру, басқару қызметінің деңгейін көрсетеді. Сондықтан оны арттыру негізгі мақсат бұл мына шаралар арқылы жүзеге асады:

- өндірістің технологиялық базасын дамыту;
- өндірістегі инновация;
- өндірістік шығындардың экономикалық тиімділігін арттыру;
- инвестициялық саясатты оңтайландыру,
- өндірістік жүйенің құрылымын жетілдіру.

Өндірістің тиімділігі өндірістік шығындарды төмендетуге тәуелді. Кәсіпорын оларды төмендетудің арнайы бағдарламасын әзірлеуі қажет. Оның жүзеге асуы мынаны көздейді [3].

- өндіріс үрдісінің барлық кезеңдерінде материал, еңбек және қаржы ресурстарының жүйелі үнемін жүзеге асыру ;
- төмендетілуі тиіс шығындардың түрін талдау; бірнеше шығындар түрінің есебін жүргізіп, олардың төмендетілуіне бақылау жасау;
- жұмысшылардан үнемдеу ұсыныстарын алу;
- шығындардың әр элементінің жағдайын жүйелі бақылау;
- ұсынылған жаңа әдістерді әзірлеу, олардың енгізілу және сақталуын бақылау;

Өнімділікті жоғарылату - өнімді немесе еңбекті өзгерту процесін басқару мен араласудың нәтижесі. Төменде келтірілген шарттардың кез келгені орындалатын болса, онда өнімділік өседі:

- 1) өнім көбейеді, шығындар азаяды;
- 2) өнім көбейеді, шығындар өзгермейді;
- 3) өнім көбейеді, шығындар өседі, бірақ өсу қарқыны төмен болады;
- 4) өнім көлемі өзгермейді, шығындар төмендейді;
- 5) өнім азаяды, шығындар төмендейді, бірақ мұның төмендеу қарқыны жоғары болады.

Осылайша, өндірістің экономикалық тиімділігін арттыру әр кәсіпорын үшін маңызды мақсат болып табылады. Ол мақсаттың орындалуы әр – түрлі факторларға байланысты. Оларды келесі бөлімшеден кеңірек қарастырамыз.

Өндіріс тиімділігін басқару – оның тәуелді болатын факторларын мақсатты әсер ету. Кәсіпорын қызметінің соңғы нәтижелері, өндіріс тиімділігін арттыру факторларының мағынасын менеджерлер қаншалықты дұрыс бағалағандығымен анықталады.

Өндіріс тиімділігінің факторлары - өндіріс нәтижелеріне және шығындарына әсер ететін жағдайлар [4]. Олар келесілер:

- ҒТП – тің жеделдеуі, ең алдымен, кәсіпорынға бәсекелестік күресте төтеп беріп, сапаның жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін жаңа жетістіктерді игеру;
- өндірісті құрылымдық және ұйымдастырушылық қайта құру, мамандану және кооперацияның оңтайлы жүйесі;
- басқару әдістері мен жүйесін жетілдіру;

- өндірістің жетілдіруі және дамуының әлеуметтік механизмдерін белсенді пайдалану, кадрлар біліктілігін арттыру, еңбекті ұйымдастыруды жетілдіру;
- халықаралық еңбек бөлінісінің артықшылықтарын пайдалану.

Факторлардың маңыздылары және маңыздылығы төмені, объективті (материалды) және субъективті (саяси, құқықтық, идеологиялық), қысқа және ұзақ мерзімділері болады. Факторлар өндіріс тиімділігіне әсер ету сипатына қарай ішкі және сыртқы орта факторлары деп бөлінеді. 1 қосымшада өндіріс тиімділігіне әсер етуші факторлардың жіктелуі көрсетілген.

Ішкі орта факторларына кәсіпорын өзінің алдына қойған мақсаттары мен міндеттері, қаржы ресурстары, инвестициялар, өнім сапасы, өндірістік және ұйымдық құрылымдар, технология, басқару деңгейі және шешім қабылдау әдістері, персонал, оның арнайы және технологиялық білімдері, корпоративтік мәдениет және т.б. жатқызамыз. Ішкі факторлар негізі және негізі емес болып бөлінеді. Негізгілеріне өндірістік және өндірістік емес факторлар жатады. Негізгі еместеріне тиімділік көрсеткіштері мәнімен тікелей байланысты емес, бірақ кәсіпорын қызметінің нәтижесіне әсер ететін факторлар жатады. Мысалы, шаруашылық, қаржы және технологиялық тәртіптің бұзылуы. Бәсекелестік артықшылық тарапынан ең маңызды ішкі фактор болып корпоративтік мәдениет саналады.

Көптеген кәсіпорындар жабдықтаушылармен тығыз әріптестік орнату арқылы өнім сапасын арттырып, үнем жасап, жаңа нарықтарға жедел шығуға мүмкіндік алуда. Бәсекеде жеңіп шығу үшін тұтынушыларға көп көңіл бөліп, оларды тарту және ұстап қалудың жаңа әдістерін ойлап табу қажет. Еңбек нарығы кәсіпорынға жұмысқа алынуы мүмкін адамдар құрайтындықтан, олардың біліктілік деңгейінің жоғары болуы тиімділікті арттыруға тікелей әсер етеді.

Қорытындылай айтқанда, өндіріс тиімділігін арттыру жолдарын қарастыру әр факторды жекелей есепке алу ғана емес, оларды өзара толықтыру және оңтайлы сәйкестендірудің әдістерін табуды талап етеді.

Осыны жүзеге асырудың нақты дәлелі болып өндірістің тиімділігін бағалаудың экономикалық көрсеткіштері табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Горемыкин В.А., Богомолов О.В. «Экономическая стратегия предприятия». Москва: «Филинъ»-2021г.
2. Тимохин М.Н. «Экономика организация промышленного производства» Москва: «Мысль»-2017г.
3. Жак Лиувиль «Стратегия предприятия и рентабельность» Москва: 2013г.
4. Андрейчиков А.В., Андрейчикова А.В. «Анализ, синтез, планирование решений в экономике» Москва: «ФиС»-2017.

Жакиев Т.Н.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖЕРОВ СРЕДНЕГО ЗВЕНА НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНЦИЙ

магистрант образовательной программы

7M04107-Деловое администрирование кафедры Бизнес и управление

Alikhan Bokeikhan University, г. Семей

Научный руководитель: Орынбасарова А.А. доктор PhD кафедры Бизнес и управление
oryn_a@mail.ru

Сегодня лидерами в своих отраслях становятся организации, в которых особое внимание уделяется обучению и развитию персонала.

Менеджеры среднего звена действуют и принимают решения на оперативно-тактическом уровне, в то время как топ менеджеры в первую очередь влияют на стратегию. И естественно, что заменить человека на стратегическом уровне существенно трудней. Именно это и служит основой ключевого различия в целях оценки развития и обучения. Говоря о более полном использовании ресурсов топ менеджеров, в первую очередь говорят о применении оценки для формирования команд менеджеров под конкретные проекты.

Таблица 1 - Отличия оценки менеджеров среднего звена от топ-менеджеров

Отличия	Менеджеры среднего звена	Топ менеджеры
Цели оценки	Формирование кадрового резерва. Оценка на соответствие уровню по модели компетенций. Выделение зон развития. Составление индивидуальных планов развития. Формирование плана обучения. Определение методов обучения.	Создание индивидуальной программы развития для топ – менеджера. Помощь главе компании в более эффективном использовании ресурсов своих топ – менеджеров.
Основные методики проведения оценки	Ассессмент – центр Оценка 360. Профессиональное тестирование. Оценка по компетенциям.	Индивидуальное глубинное интервью (индивидуальный ассессмент). Ассессмент - центр
Примечание: [1]		

Менеджер среднего звена - руководитель, обеспечивающий оперативное управление и эффективность работы определенного, доверенного ему направления. К специалистам этого уровня относятся руководители проектов, структурных подразделений, направлений бизнеса.

Их основная обязанность - реализация тактических планов компании. От того, как оперативно исполнены задачи, поставленные руководством, от мобильности и гибкости таких специалистов зависит во многом благополучие всей компании. И не удивительно, что организации готовы вкладывать средства в обучение и развитие сотрудников этого уровня.

Многие компании предпочитают выращивать менеджеров среднего звена

самостоятельно. Главный плюс такого метода в том, что появившийся таким образом специалист уже сразу настроен на работу в коллективе, подготовлен к решению конкретных задач. К тому же, как правило, компании нужно не паратройка никак не связанных между собой сотрудников, а сформированная команда менеджеров, которая сможет работать слажено. А для этого важны не только личностные характеристики каждого отдельного специалиста, но и наличие у них идентичных знаний и не противоречащих друг другу подходов к решению важнейших вопросов. А этого можно достигнуть только в результате обучения и развития. [2]

Методика оценки менеджеров среднего звена состоит из аналогичных этапов, что и методика оценки топ-менеджеров:

1 этап – подготовительный

2 этап - проведение оценки управленческого персонала – на данном этапе при оценке менеджеров используются другие методы, такие как:

- Оценка по компетенциям;
- Метод 360 градусов;
- Ассессмент-центр;
- Профессиональное тестирование.

3 этап – завершающий этап

Раскроем примером, методику оценки менеджеров среднего звена «Оценка по компетенциям»

Оценка компетенций каждого сотрудника проводится в конце финансового года, за месяц до составления бюджета на обучение и его годовой программы. Сначала оцениваются знания, умения и навыки, которыми должны обладать все сотрудники компании (например, степень владения определенными компьютерными программами, английским языком, коммуникативными навыками, способность работать в команде и т.д.).

Далее оцениваются компетенции, характерные для каждой конкретной должности (например, знание первичной бухгалтерской документации, методов управленческого учета, составления маркетингового плана, аттестации персонала и т.д.). Схема оценки разрабатывается HR-менеджером для каждой позиции на основе должностных инструкций, затем передается начальникам отделов для корректировки. Они, в свою очередь, определяют значимость каждой компетенции и дополняют их список. Оценка производится путем их сравнения с уровнем развития той или иной компетенции у специалиста, необходимым для успешного выполнения должностных обязанностей:

Таблица 2 – Оценки компетенции, характерные для каждой конкретной должности

Оценка	Характеристика
0	данная компетенция не требуется
1	компетенция помогает в работе, но может и отсутствовать
2	компетенция должна иметься у сотрудника, но не требуется высокой степени ее развития

3	компетенция должна быть хорошо развита
4	сотрудник должен не только обладать знанием или владеть навыком, но и уметь обучить коллег или новых работников
Примечание: [3]	

Бланки оценки выдаются каждому работнику, и они самостоятельно оценивают степень выраженности у себя той ли иной компетенции (их значимость не называется) по 4-балльной шкале, которая выглядит следующим образом:

1 – имеются начальные знания, обучение остро необходимо	2 – знания, умения имеются, но необходимо их дальнейшее развитие
3- нужные знания, умения, навыки присутствуют и развиты	4- компетенции хорошо развиты, сотрудника можно назвать

Рисунок 2- 4-балльная шкала оценки компетентности

Примечание: [3]

По такой же 4-балльной шкале сотрудника оценивает его руководитель. В бланке для анализа компетенций имеются графы для комментариев, пожеланий и рекомендаций.

Таким образом, менеджер по персоналу анализирует полученные результаты, сравнивает их с идеальными значениями, определяет те компетенции сотрудника, которые нуждаются в развитии.

Список использованной литературы[^]

1. Семеняк Е. Отличия оценки топ – менеджеров от оценки менеджеров среднего звена/ Е. Семеняк, Е. Ермилова// Кадровый менеджмент 2017.- №2
2. Тавлуй И. Поиск менеджеров среднего звена// Кадровый центр – профессионал 2019.- №3
3. Подгородниченко Н.В. Чему и как учить – покажет оценка/ Н.В. Подгородниченко// Справочник по управлению персоналом 2015. - №4

Направление 3 – Современное состояние развития технических наук

3-ші бағыт – Техникалық ғылымдарды дамытудың қазіргі жағдайы

Канафин А.Б.

ОТКРЫТЫЙ КОД - УСТОЙЧИВОЕ БУДУЩЕЕ: СИМБИОЗ ТЕХНОЛОГИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГА

магистрант специальности

7М06110-«Информатика» кафедры Информационно-технических наук

Alikhan Bokeikhan University, г.Семей

Научный руководитель: доктор PhD, старший преподаватель кафедры
Информационно-технических наук Смақанов Б. С.

hoteymaks@yandex.ru

В условиях глобальных вызовов, связанных с изменением климата, неравенством и цифровым разрывом, технологии с открытым исходным кодом играют всё более важную роль в продвижении устойчивого развития. В докладе рассматривается вклад «open source» инициатив в реализацию целей устойчивого развития, включая экологический мониторинг, управление ресурсами, развитие образования и цифровой инклюзии. Анализируются преимущества открытых технологий — доступность, гибкость, сообщество — и обсуждаются существующие барьеры, такие как недостаток финансирования и кадров. Делается акцент на потенциале сотрудничества и долгосрочной устойчивости, достигаемой через открытые цифровые экосистемы. Приводятся примеры казахстанских «open source» проектов и программ.

В условиях нарастающих глобальных вызовов — климатических изменений, социального неравенства, нехватки образовательных ресурсов и цифрового разрыва — особое значение приобретают технологии, доступные широким слоям населения и адаптируемые к локальному контексту. Среди таких решений особое место занимают инициативы с открытым исходным кодом, которые обеспечивают устойчивое развитие через открытость, прозрачность и коллективное развитие. В сфере экологического мониторинга «open source» проекты позволяют в реальном времени отслеживать загрязнение окружающей среды и делиться данными с широким кругом пользователей. Так, OpenAQ [1] агрегирует информацию о качестве воздуха с тысяч станций по всему миру, предоставляя открытый доступ к данным для научных исследований и активистской деятельности. Проект Sensor.Community [2] делает возможным создание собственных сенсоров для отслеживания загрязнений воздуха, шума и метеоусловий, что позволяет гражданам участвовать в мониторинге окружающей среды. В области образования особую роль играет Moodle [3], одна из самых распространённых в мире систем управления обучением, полностью основанная на открытом коде, которая даёт возможность школам и университетам организовывать дистанционное

обучение без значительных затрат. Развитие языковых технологий также тесно связано с открытыми инициативами, такими как Common Voice от Mozilla [4], позволяющий собирать и использовать голосовые данные на множестве языков мира для создания систем распознавания речи, доступных для малых языковых сообществ. Проекты в области цифровой инклюзии, как, например, NVDA [5], создают бесплатные и мощные экранные дикторы, давая людям с нарушением зрения доступ к информационным системам, образованию и трудовой занятости. Помимо этого, «open source» играет ключевую роль в разработке инструментов для устойчивого сельского хозяйства, энергоменеджмента и здравоохранения: платформы вроде FarmOS [6] помогают фермерам отслеживать состояние посевов и ресурсов, а OpenMRS [7] предоставляет врачам в странах с ограниченными ресурсами систему для ведения медицинской документации и статистики. Все эти примеры демонстрируют, как технологии с открытым исходным кодом могут формировать устойчивые цифровые экосистемы, направленные на достижение общественного блага. Их преимущества — открытость, независимость от коммерческих интересов, гибкость и поддержка международного сообщества — делают такие решения жизненно важными в условиях нестабильности и ограниченных ресурсов. Однако, несмотря на очевидную ценность, проекты с открытым кодом сталкиваются с барьерами: нехваткой устойчивого финансирования, ограниченной кадровой базой и недостаточной институциональной поддержкой. Преодоление этих барьеров возможно лишь через междисциплинарное и международное сотрудничество, в рамках которого «open source» станет не просто альтернативой проприетарным технологиям, а полноценной стратегией устойчивого цифрового развития.

Казахстан развит в направлении открытого кода. Это можно подтвердить по ряду существующих проектов и их воздействию на большое разнообразие сфер жизнедеятельности человека, благосостояния страны и научный прогресс нации. Qazaq Open Source Initiative [8] представляет собой платформу, объединяющую разработчиков и энтузиастов, продвигающих использование и разработку свободного программного обеспечения в таких направлениях, как государственные цифровые решения, искусственный интеллект и образовательные технологии. Проект Open Data Kazakhstan [9] направлен на сбор, систематизацию и публикацию открытых данных по различным социально значимым направлениям, включая здравоохранение, демографию, занятость и экологию, что даёт возможность исследователям, разработчикам и гражданам использовать эти данные для аналитики, визуализации и построения цифровых сервисов. KazParC [10] представляет собой параллельный корпус текстов, предназначенный для обучения систем машинного перевода между казахским, русским, английским и турецким языками, и уже используется в проектах по созданию локализованных языковых моделей. KazQAD [11] — это первый открытый корпус вопросов и ответов на казахском языке, предназначенный для задач машинного понимания текста и построения интеллектуальных ассистентов, что особенно актуально в условиях роста цифровизации на казахском языке. KazakhTTS2 [12] предлагает масштабный

аудиокорпус для синтеза речи на казахском языке, включающий более 270 часов качественной записи, что делает возможным разработку голосовых интерфейсов, улучшение доступности цифровых сервисов и развитие инклюзивных технологий. Отдельное внимание заслуживает инициатива Accessible Kazakhstan [13], создающая цифровую карту инфраструктуры для людей с ограниченными возможностями и продвигающая принципы инклюзивного городского планирования. Все перечисленные проекты являются яркими примерами того, как технологии с открытым исходным кодом могут оказывать прямое и практическое воздействие на достижение устойчивого развития. Несмотря на очевидные преимущества, такие как доступность, независимость от коммерческих лицензий и поддержка локального сообщества, «open source» инициативы в Казахстане всё ещё сталкиваются с рядом вызовов: это и нехватка финансирования, и низкая информированность о таких решениях среди государственных и частных структур. Поэтому необходима целенаправленная поддержка подобных проектов, в том числе со стороны образовательных учреждений, государства и международных организаций, чтобы обеспечить технологическую устойчивость и развитие цифрового суверенитета страны.

Открытые технологии становятся неотъемлемой частью устойчивого развития, предлагая миру решения, которые не только эффективны, но и справедливы. Их применение в таких сферах, как экология, образование, здравоохранение и цифровая инклюзия, демонстрирует, что путь к более устойчивому будущему возможен при условии открытости, доступности и сотрудничества. В основе «open source» инициатив лежит принцип общего блага, который делает их особенно ценными в условиях ограниченных ресурсов и социальных вызовов. Однако для полного раскрытия их потенциала необходимо преодоление институциональных и экономических барьеров, а также укрепление культуры совместного цифрового созидания. Поддержка таких решений на национальном и международном уровнях может стать ключом к формированию цифрового пространства, где технологии служат обществу, а не наоборот. Открытый исходный код — это не просто альтернатива, а стратегический выбор в пользу устойчивого и инклюзивного будущего.

Список использованной литературы:

1. OpenAQ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://openaq.org/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
2. Sensor.Community. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sensor.community/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
3. Moodle. Learning Management System. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://moodle.org/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
4. Mozilla Common Voice. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://commonvoice.mozilla.org/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
5. NV Access. NVDA Screen Reader. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nvaccess.org/> . – Дата обращения: 20.04.2025.

6. FarmOS. Open Source Farm Management Software. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://farmos.org/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
7. OpenMRS. Open Medical Record System. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://openmrs.org/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
8. Qazaq Open Source Initiative. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://qosi.kz/> . – Дата обращения: 20.04.2025.
9. Open Data Kazakhstan – GitHub Repository. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://github.com/open-data-kazakhstan> . – Дата обращения: 20.04.2025.
10. KazParC – Kazakh Parallel Corpus. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://github.com/IS2AI/KazParC> . – Дата обращения: 20.04.2025.
11. KazQAD – Kazakh Open-Domain Question Answering Dataset. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://github.com/IS2AI/KazQAD> . – Дата обращения: 20.04.2025.
12. Saida Mussakhoyeva, Yerbolat Khassanov, Huseyin Atakan Varol. KazakhTTS2: Extending the Open-Source Kazakh TTS Corpus With More Data, Speakers, and Topics. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://arxiv.org/abs/2201.05771> . – Дата обращения: 20.04.2025.
13. UNICEF Kazakhstan. Start-up from Kazakhstan recognised as the first Digital Public Good in Central Asia. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unicef.org/kazakhstan/en/press-releases/start-kazakhstan-recognised-first-digital-public-good-central-asia> . – Дата обращения: 20.04.2025.

Bekturganov A.B.

DEVELOPMENT OF AN EARLY DETECTION MODEL FOR DDOS ATTACKS BASED ON NETWORK TRAFFIC ANALYSIS

Alikhan Bokeikhan University, Semey city
Group MI-422, Master's Degree 1st Course, Information Technology Specialty
7eyazat9191@gmail.com

Supervisor: Alkhanova G.A.
Ph.D, ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY, Semey City

Distributed Denial-of-Service (DDoS) attacks have become a critical threat to modern digital infrastructures, disrupting online services by overwhelming network resources. The growing dependency on digital platforms makes businesses and government institutions particularly vulnerable (Wang et al., 2017) [1]. Traditional detection mechanisms struggle to provide real-time responses, necessitating the development of machine learning-based early detection models (Behal & Kumar, 2017) [2].

This article discusses the significance of DDoS detection, the methodology behind detection model development, and practical applications in modern cybersecurity. The integration of artificial intelligence (AI) and statistical analysis

can significantly improve the ability to identify threats before they escalate (Hussain et al., 2021) [3].

DDoS attacks exploit network vulnerabilities by targeting different layers of network communication:

- **Volume-Based Attacks:** Overload the target with high traffic volume, exhausting bandwidth (Radford et al., 2019) [4].
- **Protocol Attacks:** Exploit vulnerabilities in network protocols to deplete server resources (Yu et al., 2020) [5].
- **Application-Layer Attacks:** Target specific applications by mimicking legitimate user behavior, making them difficult to detect (Choudhury et al., 2020) [6].

Methodology for Developing an Early Detection Model

1. Data Collection and Preprocessing

A robust dataset containing normal and DDoS attack traffic is essential. Publicly available datasets such as CICDDoS2019 and CAIDA are commonly used (Doshi et al., 2018) [7]. The preprocessing steps include:

- **Data Cleaning:** Removing duplicate or irrelevant data.
- **Normalization:** Standardizing data formats.
- **Feature Extraction:** Identifying key traffic attributes contributing to accurate detection.

2. Feature Selection

The effectiveness of a detection model depends on selecting relevant features such as:

- **Packet Arrival Rate**
- **Traffic Entropy**
- **TCP Flags**
- **Source IP Distribution**

Dimensionality reduction techniques like Principal Component Analysis (PCA) improve model efficiency by eliminating redundant features (Kirubavathi & Anitha, 2016) [8].

3. Machine Learning Algorithms

Several machine learning techniques can classify network traffic as normal or malicious:

- **Decision Trees:** Useful for rule-based classification.
- **Random Forests:** Enhances accuracy by reducing overfitting.
- **Support Vector Machines (SVM):** Efficient for high-dimensional data (Behal & Kumar, 2017) [2].
- **Deep Learning (DNN, LSTM):** Effective for detecting complex attack patterns in real time (Liu et al., 2019) [9].

4. Model Training and Testing

The model is trained on labeled datasets and evaluated using:

- **Accuracy:** Measures the model’s ability to distinguish between normal and attack traffic.
- **Precision & Recall:** Ensures balance between true positives and false positives.
- **F1-score:** A harmonic mean of precision and recall.
- Cross-validation ensures robustness against overfitting, enhancing real-world applicability (Radford et al., 2019) [4].

5. Mathematical Models

Mathematical models further enhance detection accuracy:

Normal Distribution-Based Detection:

$$Z = \frac{x-\mu}{\Omega} \quad \mu = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad \Omega = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \mu)^2} \quad P(y = 1|X) = \frac{1}{1+e^{-(w^T X+b)}}$$

$$X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$$

$$f(X) = y$$

x_n - specific feature

μ - mean

Ω - standard deviation

w - weight vector

b - bias term

Time-Series Forecasting (ARIMA) Model:

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \phi_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \theta_j \epsilon_{t-j} + \epsilon_t$$

Y_t - traffic at time t

p - number of autoregressive terms

q - number of moving average terms

ϵ_t - white noise

α, ϕ, θ - model parameters (Yu et al., 2020) [5].

Real-time monitoring and AI-driven detection systems play a crucial role in mitigating DDoS attacks. Organizations can integrate these models into:

- **Intrusion Detection Systems (IDS):** Detects suspicious traffic automatically.
- **Security Information and Event Management (SIEM):** Centralized security monitoring.
- **Cloud Security Solutions:** Protects cloud-based applications from attacks (Bhuyan et al., 2015) [10].

Programming Part (Demo-version)

In this part, you can investigate the demo version of the project, prerequisites used, and the demonstrational output.

In Figure 1 you can see that there should be 1 prerequisite called Npcap.

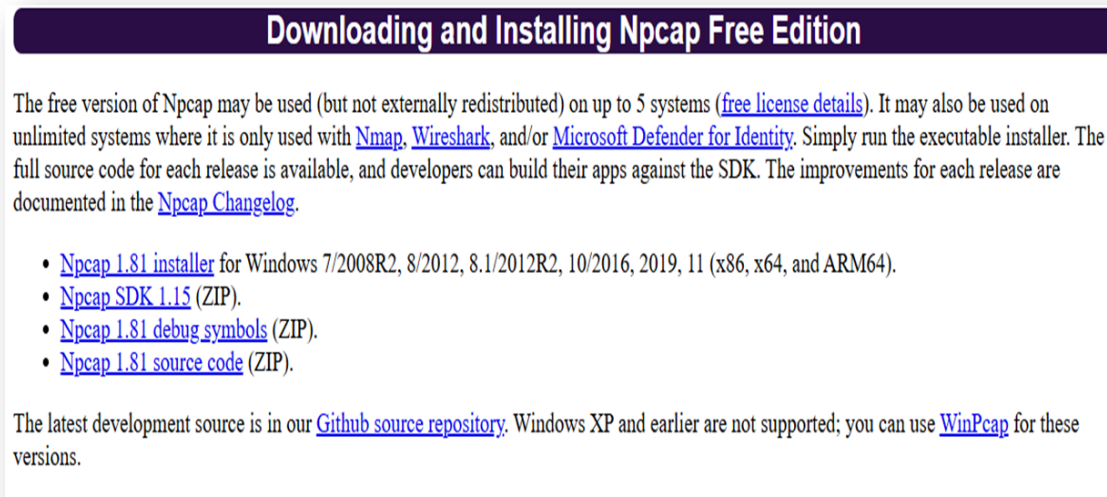

Figure 1. Installing Npcap - required prerequisite

In Figures 2&3 there are Python codes for simulation of DDoS attack and for its further detection

```
C: > Users > 7eyaz > Desktop > ddos_simul.py
1  from scapy.all import send, IP, TCP
2  import time
3
4  target_ip = "127.0.0.1"
5  target_port = 80
6
7  print("[*] Simulating a controlled DDoS attack...")
8  for _ in range(10):
9      send(IP(dst=target_ip)/TCP(dport=target_port), verbose=False)
10     time.sleep(0.1)
11
12  print("[+] Simulation completed safely.")
13
```

Figure 2. Python code for DDoS Attack simulation

```

1 from scapy.all import sniff, IP, TCP, send
2 from collections import defaultdict
3 import time
4
5 THRESHOLD = 50
6
7
8 ip_requests = defaultdict(int)
9
10 def detect_ddos(packet):
11     """Detects potential DDoS attacks based on packet frequency."""
12     if packet.haslayer("IP"):
13         src_ip = packet["IP"].src
14         ip_requests[src_ip] += 1
15 def monitor_traffic(duration=5):
16     """Captures network traffic and detects anomalies."""
17     global ip_requests
18     while True:
19         ip_requests.clear()
20         print(f"\n[+] Monitoring traffic for {duration} seconds...")
21
22         sniff(prn=detect_ddos, filter="ip", timeout=duration, store=0)

```

Figure 3. Main Python code for detecting DDoS Attack

In Figures 4&5 output in Command Prompt as for proof of successful execution

```

C:\Users\7eyaz>python ddos_simul.py
[*] Simulating a controlled DDoS attack...
[+] Simulation completed safely.

```

Figure 4. Attack simulation in Terminal

```

C:\Users\7eyaz>python ddos_detect.py
[*] Starting DDoS Detection System...

[+] Monitoring traffic for 5 seconds...
[+] Monitoring traffic for 5 seconds...
[+] Monitoring traffic for 5 seconds...
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 192.168.100.35 - 72 packets in 5 sec!

[+] Monitoring traffic for 5 seconds...
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 192.168.100.35 - 309 packets in 5 sec!
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 23.3.91.155 - 84 packets in 5 sec!
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 104.18.7.134 - 69 packets in 5 sec!
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 216.58.207.228 - 120 packets in 5 sec!

[+] Monitoring traffic for 5 seconds...
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 216.58.207.228 - 708 packets in 5 sec!
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 192.168.100.35 - 332 packets in 5 sec!
[ALERT] Potential DDoS attack detected from 142.250.74.3 - 72 packets in 5 sec!

[+] Monitoring traffic for 5 seconds...

```

Figure 5. Detecting DDoS attack

The development of an early detection model for DDoS attacks is essential for modern cybersecurity. By leveraging machine learning and statistical methods, network administrators can proactively mitigate cyber threats before they escalate. The combination of AI, big data analytics, and real-time monitoring ensures robust protection against evolving cyber threats. Future research should focus on improving model efficiency and integrating blockchain-based security mechanisms (Hussain et al., 2021) [3].

References

1. Wang Y., Xiang Y., Hu J., Zhou W. An overview of DDoS attack detection and defense in SDN // *Computer Networks*. — 2017. — Vol. 136. — P. 96–107. — DOI: [10.1016/j.comnet.2018.03.016](https://doi.org/10.1016/j.comnet.2018.03.016).
2. Behal S., Kumar K. Trends in validation of DDoS research // *Computers & Security*. — 2017. — Vol. 67. — P. 76–92. — DOI: [10.1016/j.cose.2017.03.011](https://doi.org/10.1016/j.cose.2017.03.011).
3. Hussain S., Abbas S. G., Malik K. M., Saleem K. Artificial intelligence-based anomaly detection in network security: A comprehensive survey // *Journal of Cybersecurity and Privacy*. — 2021. — Vol. 1, № 2. — P. 173–202. — DOI: [10.3390/jcp1020010](https://doi.org/10.3390/jcp1020010).
4. Radford J., Beznosov K., De Lucena V. On the detection of DDoS attacks using machine learning and feature selection // *Future Generation Computer Systems*. — 2019. — Vol. 102. — P. 524–534. — DOI: [10.1016/j.future.2019.08.007](https://doi.org/10.1016/j.future.2019.08.007).
5. Yu S., Guo H., Yuan J. A deep learning approach to DDoS attack detection for network security // *Neural Computing and Applications*. — 2020. — Vol. 32, № 10. — P. 6521–6534. — DOI: [10.1007/s00521-019-04106-6](https://doi.org/10.1007/s00521-019-04106-6).
6. Choudhury S., Bhowmick A., Sain M., Roy S., Kumar S. Anomaly detection in network traffic using deep learning: A review // *IEEE Access*. — 2020. — Vol. 8. — P. 132278–132308. — DOI: [10.1109/ACCESS.2020.3009843](https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3009843).
7. Doshi R., Apthorpe N., Feamster N. Machine learning DDoS detection for consumer Internet of Things devices // *IEEE Security & Privacy*. — 2018. — Vol. 16, № 6. — P. 29–37. — DOI: [10.1109/MSP.2018.3761721](https://doi.org/10.1109/MSP.2018.3761721).
8. Kirubavathi G., Anitha R. Botnet detection via mining DNS query data using machine learning // *Computers & Security*. — 2016. — Vol. 58. — P. 35–46. — DOI: [10.1016/j.cose.2015.12.001](https://doi.org/10.1016/j.cose.2015.12.001).
9. Liu H., Lang B., Liu Z., Yu Y. DDoS attack detection based on neural network with traffic pattern analysis // *IEEE Access*. — 2019. — Vol. 7. — P. 93629–93638. — DOI: [10.1109/ACCESS.2019.2927481](https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2927481).
10. Bhuyan M. H., Bhattacharyya D. K., Kalita J. K. A multi-step approach for DDoS attack detection and mitigation // *Journal of Network and Computer Applications*. — 2015. — Vol. 68. — P. 136–155. — DOI: [10.1016/j.jnca.2016.02.005](https://doi.org/10.1016/j.jnca.2016.02.005).

НЕЙРОСЕТЕВЫЕ АЛГОРИТМЫ В АВТОМАТИЗАЦИИ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ

¹магистр ОП 6М070200 «Автоматизация и управление»

преподаватель кафедры IT-технологий

НАО «Шәкәрім университет», г. Семей, zhitosya@mail.ru

²к.т.н., доцент, старший преподаватель кафедры IT-технологий

НАО «Шәкәрім университет», г. Семей, azol64@mail.ru

Основную роль в обеспечении безопасности, предотвращая загрязнение водных ресурсов и сводя к минимуму негативное воздействие сточных вод на окружающую среду играют очистные сооружения. Очистка сточных вод производится на очистных сооружениях в два этапа. Первый этап механическая очистка является очисткой от видимых отходов. Второй этап биологическая очистка, является окончательной очисткой. После окончания биологической очистки, вода сливается к потребителю. Поэтому биологическая очистка сточных вод является важным элементом системы водоочистных сооружений.

В практике разработки и применения систем управления объектами водоотведения и очистки сточных вод есть много примеров применения интеллектуальных систем управления, как отдельными агрегатами, так и объектами водоотведения в целом [1-2]. В связи с важностью проблемы решением общих вопросов разработки интеллектуальных технологий управления занимаются много отечественных и зарубежных компаний [3]. Однако традиционные методы управления процессами очистки часто сопровождаются рядом проблем: низкой энергоёмкостью, стандартизацией контроля качества воды и непредсказуемыми нагрузками. Часто функционирование очистных сооружений характеризуется значительной неравномерностью поступления сточных вод и существенными колебаниями в них концентрации загрязнителей [4].

Существующие системы автоматической очистки не обеспечивают быстрого реагирования на изменение состава и количества сточных вод. Кроме того, они энергозатратны. так как наиболее энергоёмкий процесс это аэрация, на который приходится до 50–60% потребления электроэнергии очистными сооружениями [5]. Одним из вариантов решения данной проблемы это использование нейросетевых моделей и алгоритмов прогнозирования для своевременной корректировки очистительных процессов.

По данным различных исследований в сфере энергоэффективности очистных сооружений, предсказательная аналитика может снизить общее энергопотребление до 25-30% за счёт:

- Оптимизации насосного оборудования.
- Интеллектуального управления аэрацией.
- Снижения энергозатрат на химическую обработку.
- Предотвращения аварийных ситуаций.
- Оптимизации работы вторичных отстойников и фильтров [5]

Предсказательная аналитика поможет минимизировать выбросы загрязняющих веществ в водоёмы и снизить энергозатраты, позволяя заранее регулировать работу насосного оборудования, уменьшать пиковые нагрузки и исключать перерасход электроэнергии. В результате энергозатраты насосов снижаются на 10–20% и обеспечит соблюдение норм сброса сточных вод [5].

Кроме того предсказательная аналитика поможет оптимизировать подачу воздуха в зависимости от качества и объёма поступающих сточных вод, снижая энергопотребление воздуходувок на 20–30%. Автоматическое прогнозирование состава сточных вод позволяет так же точно дозировать реагенты, исключая их перерасход. Это уменьшает затраты на перекачивание и смешивание химических веществ, снижая потребление электроэнергии на 5–15%.

Анализ данных о загрязнённости воды позволяет автоматически настраивать процессы осаждения и фильтрации. Это позволяет уменьшить время работы вспомогательных систем очистки и так же способствует снижению энергозатрат.

Внедрение предсказательной аналитики в очистные сооружения позволяет не только сократить энергозатраты, но и повысить эффективность очистки, снизить эксплуатационные расходы и продлить срок службы оборудования. Это важный шаг на пути к устойчивому развитию и снижению экологического следа предприятий ЖКХ и промышленности.

По проведенным исследованиям рассмотрим нейросетевое прогнозирование поступление воды в течение суток на языке программирования Python, с применением библиотеки scikit-learn. Выбор данного языка программирования выбран потому что Scikit-learn является одной из популярных библиотек для работы с машинным обучением в Python. В данной библиотеке представлено большое количество алгоритмов машинного обучения, включающих классификацию, регрессию, кластеризацию.

В нашем случае происходит загрузка данных с датасета, состоящего из двух значений:

- 1 Дата в формате год-месяц-день;
- 2 Значения поступающей воды на очистные сооружения.

Для предсказания была выбрана методика скользящих окон (windowing), широко применяемая при работе с временными рядами. Метод заключается в разбиении данных на последовательные фрагменты фиксированной длины, на основе которых модель обучается предсказывать последующее значение.

Полученные результаты выводятся на графиках, где показаны оригинальные данные и предсказанные данные с помощью моделей. Предсказанные данные записываются в отдельных файлах, для дальнейшей обработки при необходимости.

Производим расчет коэффициента детерминации, который показывает насколько хорошо модель предсказывает зависимую переменную. Чем ближе коэффициент детерминации к 1 единице, тем лучше произошло предсказание.

Производим прогнозирование с помощью модели MLP (Multilayer Perceptron) - это классическая нейросеть, состоящая из нескольких слоёв

«искусственных нейронов» (рисунок 1)

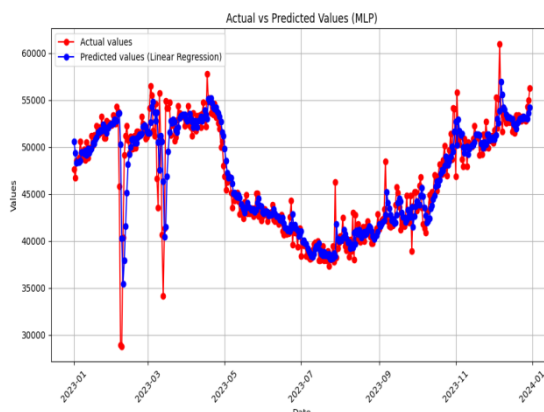

Рисунок – 1 Прогноз и приток воды на очистные сооружения

Разработанная нейросеть предназначена для оптимизации аэрации, снижая энергозатраты и повышая эффективность очистки сточных вод. На основе прогнозных данных она динамически регулирует работу аэраторов, компрессоров и контролирует состояние активного ила. Адаптация режимов рециркуляции позволяет реагировать на изменения органической нагрузки: при её росте - увеличивать возврат ила, при снижении - уменьшать, предотвращая разжижение и ухудшение осаднения. Интеграция предсказательной аналитики с системами управления аэротенками позволяет добиться синергетического эффекта:

- **Прогнозирование параметров поступающих сточных вод** обеспечивает возможность заранее корректировать работу системы.
- **Адаптивное управление аэрацией и состоянием активного ила** снижает энергопотребление и повышает эффективность биологической очистки.
- **Непрерывный мониторинг и обратная связь** позволяют системе динамически реагировать на изменения, обеспечивая стабильность процесса и предотвращая аварийные ситуации.

Таким образом, нейросетевые алгоритмы, в сочетании с SCADA-системами, формируют основу интеллектуальной автоматизации очистных сооружений, что способствует не только улучшению качества очистки сточных вод, но и значительной экономии энергетических ресурсов, снижению эксплуатационных затрат и повышению экологической безопасности.

Список использованной литературы:

1. Системное интеллектуальное решение для канализационных насосных станций Wilo-Rexa SOLID-Q + Nexos Intelligence. [Электронный ресурс]. URL: <https://elit-nasos.ru/articles/sistemnoe-intellektualnoe-reshenie-dlya-kanalizatsionnyh-nasosnyh-stantsij-wilo-rexa-solid-q--nexos-intelligence/>.
2. Интеллектуальные решения PumpSmart® MV для высоковольтных систем управления ротационным оборудованием на базе частотного регулирования. [Электронный ресурс]. URL:

https://www.ittproservices.com/ittgp/medialibrary/ITTPROServices/website/Literature/Brochures/PRO%20Services/PumpSmartMV_RUS.pdf?ext=.pdf.

3. Б.Г. Ильясов, А.В. Комелин, К.Ф. Тагирова. Интеллектуальная автоматизированная система управления установкой электроцентробежного насоса. Вестник УГАТУ. Управление, ВТ и И. Т.9, № 2 (20). Уфа, 2007. С.58 – 70.

4. Интеллектуальные технологии управления. Группа компаний «АСУ-Технология». [Электронный ресурс]. URL: <https://www.asu-tech.ru/articles/intellektualnye-tehnologii-upravleniya.html>.

5. Ковалев В. З., Мельников В. Ю., Бородацкий Е. Г. Энергосберегающие алгоритмы управления взаимосвязанным электроприводом центробежных турбомеханизмов. - Омск: ОмГТУ. 2000.

Жумагелдин Ж.Т.

ПРИМЕНЕНИЕ 3D-МОДЕЛИРОВАНИЯ И ВИРТУАЛЬНЫХ ТУРОВ

магистр по специальности 7М06110 «Информатика»

Старший 3D-Моделист

Oner 3D, г.Семей

Zhans39993@gmail.com

3D-моделирование и виртуальные туры становятся важными инструментами в различных сферах, благодаря своей способности представлять объекты и пространства с высокой степенью детализации. Эти технологии активно применяются в таких областях, как архитектура, туризм, образование, медицина и другие, создавая новый опыт для пользователей и улучшая взаимодействие с реальностью [1].

Применение 3D-моделирования и виртуальных туров в различных областях

1. Архитектура и строительство. В архитектуре 3D-моделирование играет ключевую роль в процессе проектирования. Архитекторы и инженеры могут создавать точные модели зданий и сооружений, что помогает в планировании, оценке функциональности и принятии конструктивных решений [2, с. 46]. Виртуальные туры позволяют клиентам и инвесторам осматривать проекты на ранних этапах разработки, что повышает уровень доверия и позволяет вносить изменения до начала строительства. Применение:

- Создание 3D-моделей зданий и интерьеров.
- Виртуальные экскурсии для клиентов и инвесторов.
- Презентации архитектурных проектов.

2. Туризм. В сфере туризма виртуальные туры становятся неотъемлемой частью продвижения туристических направлений. Они позволяют потенциальным туристам ознакомиться с достопримечательностями, отелями и курортами, не покидая своего дома [3, с. 102]. Это помогает сделать осведомленность о месте более доступной и привлекает больше посетителей.

Применение:

- Виртуальные экскурсии по музеям, памятникам, природным объектам.
- Презентация туристических объектов для онлайн-продаж.
- Прогулки по отелям, курортам и историческим местам.

3. Образование. В области образования 3D-моделирование и виртуальные туры создают новые возможности для визуализации сложных научных процессов. Студенты могут изучать 3D-анатомию, посещать исторические события или исследовать молекулы. Это повышает эффективность обучения и помогает углубить понимание предмета [1]. Применение:

- Виртуальные учебные курсы и лекции.
- 3D-модели для изучения биологических и физических процессов.
- Виртуальные экскурсии по образовательным учреждениям.

4. Медицина. В медицине 3D-моделирование используется для создания детализированных моделей органов и систем человеческого тела. Это помогает врачам в планировании операций и обучении. Виртуальные туры могут быть полезны для подготовки медицинского персонала, предлагая им интерактивные тренировки [1]. Применение:

- 3D-анимированные модели для диагностики и планирования операций.
- Виртуальные тренировки для медицинского персонала.
- Обучение студентов с использованием 3D-моделей.

5. Гейминг и развлекательная индустрия. 3D-моделирование активно используется в гейм-индустрии для создания виртуальных миров. Виртуальные туры позволяют игрокам исследовать эти миры, делая игры более увлекательными. Эти технологии также играют важную роль в создании фильмов и анимации, улучшая визуальные эффекты [1]. Применение:

- Разработка виртуальных миров для видеоигр.
- Использование 3D-моделей в кино и анимации.
- Интерактивные развлечения с применением VR и AR.

Применение 3D-моделирования и виртуальных туров продолжает развиваться, предоставляя новые возможности для улучшения взаимодействия с реальностью и создания инновационных решений в различных сферах. Эти технологии имеют потенциал для существенного улучшения качества работы в архитектуре, медицине, образовании, туризме и многих других отраслях.

Список использованной литературы:

1. ГОСТ 7.1–2003. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическое описание. Общие требования и правила. – М., 2003. – 28 с.
2. Федотова А. Н. 3D-моделирование в архитектуре и строительстве: методика и практика. – М.: Архитектура, 2021. – 214 с. – С. 45–47.
3. Иванова Т. П. Виртуальные туры в туризме: новые горизонты. – СПб.: Туризм, 2020. – 176 с. – С. 102–105.

**«ТҰРАҚТЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
МЕН ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ»**

XI Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

2025 жылғы 21-22 сәуір

МАТЕРИАЛЫ

XI-ой Международной научно-практической конференции

**«СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК И
ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ»**

21-22 апреля 2025 года

PROCEEDINGS

of the XI-International scientific and practical conference

**«CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF TECHNICAL SCIENCES AND
ECONOMICS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**

April 21-22, 2025

Отправлено в печать 12.05.2025.

Формат 60x84/16. Офисная бумага

Объем 6,47 п.л.

Тираж 100 экз.

*Опубликовано Учреждение образования «Alikhan Bokeikhan University»
071400, Область Абай, город Семей, Мангилик Ел, 11, тел. 8 (7222) 43-23-34*

ISBN 978-601-08-5131-3

